

THE POLISH LANGUAGE IN THE DIGITAL AGE

JĘZYK POLSKI W ERZE CYFROWEJ

Marcin Miłkowski

White Paper Series

Seria raportów

THE POLISH LANGUAGE IN THE DIGITAL AGE

JĘZYK POLSKI W ERZE CYFROWEJ

Marcin Miłkowski

Instytut Podstaw Informatyki PAN

Georg Rehm, Hans Uszkoreit
(redakcja, editors)

Editors

Georg Rehm
DFKI
Alt-Moabit 91c
Berlin 10559
Germany
e-mail: georg.rehm@dfki.de

Hans Uszkoreit
DFKI
Alt-Moabit 91c
Berlin 10559
Germany
e-mail: hans.uszkoreit@dfki.de

ISSN 2194-1416 ISSN 2194-1424 (electronic)
ISBN 978-3-642-30810-9 ISBN 978-3-642-30811-6 (eBook)
DOI 10.1007/978-3-642-30811-6
Springer Heidelberg New York Dordrecht London

Library of Congress Control Number: 2012943360

© Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2012

This work is subject to copyright. All rights are reserved by the Publisher, whether the whole or part of the material is concerned, specifically the rights of translation, reprinting, reuse of illustrations, recitation, broadcasting, reproduction on microfilms or in any other physical way, and transmission or information storage and retrieval, electronic adaptation, computer software, or by similar or dissimilar methodology now known or hereafter developed. Exempted from this legal reservation are brief excerpts in connection with reviews or scholarly analysis or material supplied specifically for the purpose of being entered and executed on a computer system, for exclusive use by the purchaser of the work. Duplication of this publication or parts thereof is permitted only under the provisions of the Copyright Law of the Publisher's location, in its current version, and permission for use must always be obtained from Springer. Permissions for use may be obtained through RightsLink at the Copyright Clearance Center. Violations are liable to prosecution under the respective Copyright Law.

The use of general descriptive names, registered names, trademarks, service marks, etc. in this publication does not imply, even in the absence of a specific statement, that such names are exempt from the relevant protective laws and regulations and therefore free for general use.

While the advice and information in this book are believed to be true and accurate at the date of publication, neither the authors nor the editors nor the publisher can accept any legal responsibility for any errors or omissions that may be made. The publisher makes no warranty, express or implied, with respect to the material contained herein.

Printed on acid-free paper

Springer is part of Springer Science+Business Media (www.springer.com)

WSTĘP

PREFACE

Poniższy raport jest częścią serii wydawniczej, której celem jest upowszechnianie wiedzy na temat technologii językowych i ich możliwych zastosowań.

Dostępność i wykorzystanie technologii językowych w Europie są różne w zależności od języka. Dlatego też działania, które należy podjąć, aby odpowiednio wspierać badania i rozwój technologii dla danego języka, są uzależnione od wielu czynników takich jak złożoność określonego systemu językowego i wielkość społeczności posługującej się tym językiem.

Członkowie META-NET, Sieci Doskonałości współfinansowanej przez Komisję Europejską, przeprowadzili analizę bieżącego stanu zasobów i technologii językowych dla 23 europejskich języków urzędowych oraz innych ważnych języków narodowych i regionalnych w Europie (s. 77). Wyniki tej analizy sugerują, że w przypadku każdego języka istnieje wiele istotnych braków. Bardziej szczegółowa, specjalistyczna analiza i ocena bieżącej sytuacji pozwoli na optymalne wykorzystanie dodatkowych badań.

Do sieci META-NET w listopadzie 2011 należały 54 ośrodki badawcze z 33 krajów, współpracujące z podmiotami komercyjnymi, agencjami rządowymi, przedstawicielami przemysłu, organizacjami badawczymi, producentami oprogramowania, dostawcami technologii i uczelniami europejskimi (s. 73). Wszyscy członkowie sieci tworzą wspólną wizję technologii językowych i zajmują się opracowaniem planów strategicznych, których realizacja pozwoli na uzupełnienie wykrytych braków technologicznych do 2020 r.

This white paper is part of a series that promotes knowledge about language technology and its potential. The availability and use of language technology in Europe varies between languages. Consequently, the actions that are required to further support research and development of language technologies also differ. The required actions depend on many factors, such as the complexity of a given language and the size of its community.

META-NET, a Network of Excellence funded by the European Commission, has conducted an analysis of current language resources and technologies in this white paper series (p. 77). The analysis focused on the 23 official European languages as well as other important national and regional languages in Europe. The results of this analysis suggest that there are tremendous deficits in technology support and significant research gaps for each language. The given detailed expert analysis and assessment of the current situation will help maximise the impact of additional research.

As of November 2011, META-NET consists of 54 research centres from 33 European countries (p. 73). META-NET is working with stakeholders from economy (software companies, technology providers, users), government agencies, research organisations, non-governmental organisations, language communities and European universities. Together with these communities, META-NET is creating a common technology vision and strategic research agenda for multilingual Europe 2020.

Autor tego opracowania dziękuje autorom raportu dotyczącego języka niemieckiego za zgodę na wykorzystanie materiałów niezależnych od języka [1].

Przekład na język polski: Anna Cichosz.

Opracowanie niniejszego raportu zostało sfinansowane w ramach siódmego programu ramowego oraz programu na rzecz wspierania polityki w zakresie technologii informacyjnych i komunikacyjnych Komisji Europejskiej w ramach umów T4ME (grant 249 119), CESAR (grant 271 022), META-NET4U (grant 270 893) i META-NORD (grant 270 899).

The author of this document is grateful to the authors of the White Paper on German for permission to re-use selected language-independent materials from their document [1].

Polish translation: Anna Cichosz

The development of this white paper has been funded by the Seventh Framework Programme and the ICT Policy Support Programme of the European Commission under the contracts T4ME (Grant Agreement 249 119), CESAR (Grant Agreement 271 022), METANET4U (Grant Agreement 270 893) and META-NORD (Grant Agreement 270 899).

SPIS TREŚCI CONTENTS

JĘZYK POLSKI W ERZE CYFROWEJ

1	Streszczenie	1
2	Zagrożenie dla języków europejskich i wyzwanie dla technologii językowych	4
2.1	Bariery językowe utrudniają rozwój europejskiego społeczeństwa informacyjnego	5
2.2	Nasze języki są zagrożone	5
2.3	Technologie językowe to klucz	6
2.4	Zastosowania technologii językowych	7
2.5	Wyzwania stojące przed technologiami językowymi	8
2.6	Nabywanie języka przez ludzi i maszyny	8
3	Język polski w europejskim społeczeństwie informacyjnym	10
3.1	Informacje ogólne	10
3.2	Cechy szczególne języka polskiego	10
3.3	Najnowsze tendencje	11
3.4	Ochrona języka w Polsce	13
3.5	Język polski w Internecie	15
4	Technologie językowe dla języka polskiego	17
4.1	Technologie językowe	17
4.2	Architektury aplikacji technologii językowych	18
4.3	Główne obszary zastosowań	19
4.4	Projekty z zakresu technologii językowych	28
4.5	Badania i kształcenie w dziedzinie technologii językowych	29
4.6	Dostępność narzędzi i zasobów	29
4.7	Porównanie języków	30
4.8	Wnioski	31
5	META-NET	35

THE POLISH LANGUAGE IN THE DIGITAL AGE

1	Executive Summary	37
2	Languages at Risk: a Challenge for Language Technology	40
2.1	Language Borders Hinder the European Information Society	41
2.2	Our Languages at Risk	41
2.3	Language Technology is a Key Enabling Technology	42
2.4	Opportunities for Language Technology	42
2.5	Challenges Facing Language Technology	43
2.6	Language Acquisition in Humans and Machines	43
3	The Polish Language in the European Information Society	45
3.1	General Facts	45
3.2	Particularities of the Polish Language	45
3.3	Recent developments	46
3.4	Language cultivation in Poland	48
3.5	Polish on the Internet	50
4	Language Technology Support for Polish	52
4.1	Application Architectures	52
4.2	Core Application Areas	53
4.3	Language Technology ‘behind the scenes’	60
4.4	LT Projects	61
4.5	LT Research and Education	62
4.6	Availability of Tools and Resources	63
4.7	Cross-language comparison	63
4.8	Conclusions	65
5	About META-NET	68
A	Bibliografia – References	69
B	Członkowie sieci META-NET – META-NET Members	73
C	Seria raportów META-NET – The META-NET White Paper Series	77

STRESZCZENIE

Informatyka zmienia nasze życie codzienne. Do pisania i redagowania tekstów, liczenia i wyszukiwania informacji używamy zwykle komputerów. Coraz bardziej służą nam one także do czytania, słuchania muzyki, przeglądania zdjęć i oglądania filmów. W kieszeniach nosimy małe komputery, za pomocą których prowadzimy rozmowy telefoniczne i piszemy e-maile. Są one źródłem informacji i rozrywki w dowolnym miejscu na świecie. Jak digitalizacja informacji, wiedzy i codziennej komunikacji wpływa na język? Czy nasz język zmieni się lub nawet zaniknie?

Jakie szanse przetrwania ma polszczyzna?

Wszystkie nasze komputery łączą się ze sobą w gęstniejącej sieci globalnej o coraz większych możliwościach. Dziewczyna z Ipanemy, celnik w Dorohusku i inżynier w Katmandu mogą rozmawiać ze znajomymi na Facebooku, ale prawdopodobnie nigdy nie spotykają się w społecznościach internetowych i na forach. Gdy chcą poradzić sobie z bólem ucha, wszyscy zajądą do Wikipedii. Jednak nawet wtedy nie będą czytać tego samego artykułu. Kiedy na forach i czatach sieciowi obywatele Europy dyskutują na temat wpływu awarii jądrowej w Fukushima na europejską politykę energetyczną, robią to w odseparowanych od siebie społecznościach językowych. Co łączy Internet, języki użytkowników nadal rozdziela. Czy zawsze tak będzie?

Wiele spośród 6000 języków na świecie może nie przetrwać w zglobalizowanym cyfrowym społeczeństwie informacyjnym. Szacuje się, że co najmniej 2000 języków

jest skazanych na wymarcie w nadchodzących dziesięcioleciach. Inne nadal będą odgrywać pewną rolę w rodzinach i życiu codziennym, ale nie w skali biznesu i środowisk akademickich.

Język polski, którym mówi ponad 40 milionów osób, ma dosyć dobrą pozycję w porównaniu do wielu języków. Istnieje duża liczba polskich kanałów telewizyjnych. Większość zaś filmów zagranicznych wyświetla się w wersjach z lektorem lub napisami w języku polskim. Wszystkie popularne pakiety oprogramowania zostały przetłumaczone na język polski i mimo wszelkich obaw o stopniową anglicyzację wydaje się, że w życiu codziennym Polacy wolą używać własnego języka. Istnieje jednak niebezpieczeństwo jego kompletnego zniknięcia z głównych dziedzin naszego życia. Nie chodzi o naukę, lotnictwo i globalne rynki finansowe, które faktycznie na całym świecie potrzebują *lingua franca*. Mamy na myśli wiele dziedzin życia, które są znacznie ważniejsze dla obywateli niż dla partnerów międzynarodowych – chodzi na przykład o politykę wewnętrzną, procedury administracyjne, prawo, kulturę i zakupy.

Status języka zależy nie tylko od liczby mówiących nim osób czy dostępnych w nim książek, programów komputerowych, filmów i stacji telewizyjnych, ale także od obecności języka w cyfrowej przestrzeni. Tutaj również polszczyzna jest w dosyć dobrej sytuacji. Polska Wikipedia jest jedną z największych na świecie, a domena .pl, mająca ponad 2 miliony zarejestrowanych poddomen, jest jedną z największych na świecie domen krajowych. (W USA bardzo niewiele stron internetowych faktycznie korzysta z domeny .us).

W dziedzinie technologii językowych polszczyzna dysponuje wieloma produktami, technologiami i zasobami. Istnieją aplikacje i narzędzia do syntezy mowy, jej rozpoznawania, korekty pisowni i gramatyki. Istnieje także wiele aplikacji do automatycznego tłumaczenia języka, mimo że często nie dają językowo i idiomatycznie poprawnych tłumaczeń, zwłaszcza gdy język polski jest językiem źródłowym. Wynika to głównie ze specyficznych cech języka polskiego.

Informatyka i komunikacja przygotowują się do kolejnej rewolucji.

Następna generacja techniki, po komputerach osobistych, sieci, miniaturyzacji, multimediach, urządzeniach przenośnych i przetwarzaniu „w chmurze”, to oprogramowanie rozumiejące nie tylko wypowiedziane lub zapisane litery i dźwięki, ale całe słowa i zdania, a także znacznie lepiej służące użytkownikom, gdyż mówiące ich językiem i go znające. Prekursorskie są tutaj takie zjawiska, jak bezpłatne usługi internetowe Tłumacz Google, które tłumaczą między 57 językami, superkomputer Watson firmy IBM, który zdołał pokonać amerykańskiego mistrza w teleturnieju „Jeopardy”, a także Siri, przenośny asystent firmy Apple, który potrafi reagować na polecenia głosowe i odpowiadać na pytania w języku angielskim, niemieckim, francuskim i japońskim. Ale już nie w języku polskim.

Następna generacja informatyki opanuje ludzki język w takim stopniu, że przy użyciu techniki ludzie będą mogli komunikować się we własnym języku. Urządzenia będą w stanie automatycznie znajdować najważniejsze wiadomości i informacje ze światowych zasobów wiedzy w odpowiedzi na proste w użyciu polecenia głosowe. Technika znająca język będzie w stanie tłumaczyć automatycznie lub pomagać tłumaczom, streszczać rozmowy i dokumenty, a także pomagać w nauce.

Następna generacja technik informatycznych i komunikacyjnych umożliwi robotom przemysłowym i usługowym (obecnie rozwijanym w laboratoriach badawczych) dobrze rozumieć, czego żądają ich użytkownicy, a następnie zdawać sprawę z realizacji tych żądań w języku naturalnym.

Ten poziom działania oznacza wyjście poza zestawy znaków i leksykony, korektory pisowni lub gramatyki oraz zasady wymowy. Technika musi odejść od uproszczonych podejść i zacząć modelowanie języka w sposób kompleksowy, biorąc pod uwagę składnię i semantykę, aby móc rozumieć kierunek pytań – a w ten sposób generować bogate i właściwe odpowiedzi.

Istnieje jednak coraz większa przepaść technologiczna między językiem polskim i angielskim. Europa utraciła kilka bardzo obiecujących innowacji technicznych na rzecz USA, gdzie jest większa ciągłość w strategicznym planowaniu badań i większe wsparcie finansowe dla wprowadzania nowej techniki na rynek. W wyścigu do innowacji technicznych dobry początek i wizjonerska koncepcja mogą zapewnić przewagę nad konkurencją tylko wtedy, jeśli rzeczywiście dotrze się na linię mety. Inaczej liczyć można co najwyżej na honorową wzmiankę w Wikipedii.

Każdy międzynarodowy konkurs technologiczny świadczy o tym, że wyniki automatycznej analizy języka angielskiego są znacznie lepsze niż dla polskiego, mimo że (albo właśnie dlatego), że metody analizy są podobne, jeśli nie identyczne. Odnosi się to do ekstrakcji informacji z tekstów, korekty gramatycznej, tłumaczenia maszynowego i bardzo wielu innych zastosowań.

Wielu badaczy uznaje, że opóźnienia rozwojowe biorą się stąd, iż od pięćdziesięciu lat metody i algorytmy lingwistyki komputerowej oraz badań nad aplikacjami językowymi skupiają się przede wszystkim na języku angielskim. Jednak inni sądzą, że język angielski z natury rzeczy lepiej nadaje się do przetwarzania komputerowego. Przy użyciu istniejących metod języki takie

jak hiszpański i francuski są znacznie łatwiejsze do przetwarzania niż polszczyzna. Oznacza to, że potrzeba osobnych, zintegrowanych i długotrwałych prac badawczych, jeżeli chcemy korzystać z technologii informatycznych i komunikacyjnych następnej generacji w tych dziedzinach naszego prywatnego i zawodowego życia, w których żyjemy, mówimy i piszemy po polsku. Wtedy dopiero będziemy mogli powiedzieć, że dodaliśmy język polski do ulubionych, jak głosi hasło kampanii Rady Języka Polskiego [2].

Myj tylko te zęby, które chcesz zachować.

Podsumowując, pomimo pesymistycznych prorocत्व język polski nie jest zagrożony, nawet ze strony narzędzi informatycznych obsługujących język angielski. Sytuacja może jednak ulec radykalnej zmianie, kiedy technika następnej generacji naprawdę zacznie efektywnie opanowywać język naturalny. Dzięki coraz lepszemu tłumaczeniu maszynowemu nowe techniki pomogą w przełamywaniu barier językowych, ale tylko między tymi językami, które zdołały przetrwać w cyfrowym świecie. Jeżeli będą istnieć odpowiednie technologie językowe, wówczas będzie można zapewnić przetrwanie językom, którymi posługują się nawet bardzo małe społeczności. W przeciwnym razie nawet „większe” języki będą pod ogromną presją.

Dentysta żartobliwie przestrzega: „Myj tylko te zęby, które chcesz zachować”. Dotyczy to również polityki naukowej. Jednak z jednym zastrzeżeniem. Możemy badać każdy język pod słońcem, ale kosztowne technologie powinniśmy rozwijać jedynie dla tych, które naprawdę chcemy utrzymać przy życiu.

Seria raportów META-NET wskazuje, że istnieją ogromne różnice między rozwojem technologicznym różnych języków państw członkowskich. Mimo że polski jest jednym z „większych” języków unijnych, należy prowadzić dalsze badania, aby dostępne dla tego języka narzędzia technologiczne były gotowe do codziennego użycia.

Długoterminowym celem META-NET jest opracowanie wysokiej jakości technologii językowych dla wszystkich języków, co pozwoli na zjednoczenie polityczne i gospodarcze zachowujące różnorodność kulturową. Technologia pomoże nam przezwyciężyć istniejące bariery i zbudować pomost łączący języki europejskie. Ten cel wymaga jednak wspólnego zaangażowania wszystkich stron: przedstawicieli świata polityki, nauki, biznesu i społeczeństwa.

Seria raportów META-NET stanowi uzupełnienie innych działań strategicznych prowadzonych przez konsorcjum (patrz załącznik). Bieżące informacje, takie jak aktualna wersja wizji META-NET [3] lub Strategicznego Programu Badań (SPB), można znaleźć na stronie internetowej META-NET: <http://meta-net.eu>.

ZAGROŻENIE DLA JĘZYKÓW EUROPEJSKICH I WYZWANIE DLA TECHNOLOGII JĘZYKOWYCH

Jesteśmy świadkami cyfrowej rewolucji, która ma ogromny wpływ na komunikację i społeczeństwo. Rozwój cyfrowej i sieciowej technologii komunikacyjnej porównuje się czasem do wynalezienia prasy drukarskiej przez Gutenberga. Co ta analogia może powiedzieć nam na temat przyszłości europejskiego społeczeństwa informacyjnego, a w szczególności na temat naszych języków?

Jesteśmy świadkami cyfrowej rewolucji
porównywalnej z wynalezieniem druku przez
Gutenberga.

Wynalazek Gutenberga pociągnął za sobą przełom w komunikacji i przepływie wiedzy – warto wspomnieć choćby przekład Biblii autorstwa Lutra. Kolejne stulecia przyniosły rozwój technik kulturowych umożliwiających bardziej efektywne przetwarzanie języka i wymianę wiedzy:

- standaryzacja pisowni i gramatyki głównych języków umożliwiła błyskawiczne rozpowszechnianie nowych idei naukowych i intelektualnych;
- w globalnej przestrzeni gospodarczej i informacyjnej stykamy się z coraz większą liczbą języków i ich użytkowników oraz rosnącą ilością treści:

- rozwój języków urzędowych pozwolił obywatelom porozumiewać się w ramach określonych (często politycznych) granic;
- nauka języków i tłumaczenie ułatwiły komunikację ponad barierami językowymi;
- wypracowanie standardów redakcyjnych i bibliograficznych poprawiło jakość oraz dostępność materiałów drukowanych;
- powstanie mediów takich jak gazety, radio, telewizja czy książki zaspokoiło różnorodne potrzeby komunikacyjne.

W ciągu ostatnich dwudziestu lat technologia informacyjna pomogła zautomatyzować i usprawnić wiele procesów:

- oprogramowanie DTP (do komputerowego składu tekstu) zastępuje maszyny do pisania i zecerów;
- program Microsoft PowerPoint zastępuje folie do wykładów;
- przesyłanie dokumentów pocztą elektroniczną jest często szybsze niż za pomocą faksu;
- komunikator Skype umożliwia prowadzenie internetowych rozmów i wirtualnych spotkań;
- formaty kodowania audio i video ułatwiają wymianę treści multimedialnych;
- wyszukiwarki zapewniają dostęp do stron internetowych po wpisaniu słów kluczowych;

- serwisy internetowe, takie jak Google Translate, oferują szybki dostęp do przybliżonych tłumaczeń tekstu;
- platformy społecznościowe, np. Facebook, Twitter czy Google+, ułatwiają współpracę i wymianę informacji.

Takie narzędzia i aplikacje są pomocne, ale czy mogą urzeczywistnić wizję zrównoważonego, wielojęzycznego społeczeństwa europejskiego gwarantującego swobodny przepływ informacji i towarów?

2.1 BARIERY JĘZYKOWE UTRUDNIAJĄ ROZWÓJ EUROPEJSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Nie wiemy dokładnie, jak będzie wyglądało społeczeństwo informacyjne przyszłości, ale rewolucja w technologiach komunikacyjnych może umożliwić nowe formy kontaktu między ludźmi mówiącymi różnymi językami. To z kolei zmotywuje nas do nauki nowych języków i stworzy odpowiednie warunki do tworzenia nowych aplikacji umożliwiających wzajemne zrozumienie i dostęp do wspólnej wiedzy.

Globalna przestrzeń informacyjna i gospodarcza to także coraz więcej języków.

W globalnej przestrzeni gospodarczej i informacyjnej stykamy się z coraz większą liczbą języków i ich użytkowników oraz rosnącą ilością treści, i musimy sprawnie wykorzystywać nowe rodzaje mediów. Popularność serwisów społecznościowych (Wikipedia, Facebook, Twitter i YouTube, a ostatnio również Google+) to tylko wierzchołek góry lodowej.

To, że możemy dziś przesyłać plik zawierający gigabajty tekstu z jednego końca świata na drugi, nie oznacza, że zniknęły bariery językowe uniemożliwiające zrozumienie zawartości tego pliku. Z ostatniego raportu wykonanego na zlecenie Komisji Europejskiej wynika, że 57 proc. internautów w Europie kupuje produkty i usługi w języku obcym (najczęstszym językiem jest angielski, za nim plasuje się język francuski, niemiecki i hiszpański). 55 proc. użytkowników czyta w języku obcym, ale tylko 35 proc. używa języka obcego, pisząc wiadomości e-mail lub dodając swoje komentarze w serwisach internetowych [4]. Kilka lat temu angielski był *lingua franca* internetu – zdecydowana większość zasobów internetowych dostępna była w tym języku. Ta sytuacja zmieniła się diametralnie. Obserwujemy obecnie niezwykle gwałtowny wzrost ilości treści w innych językach (szczególnie azjatyckich i arabskich).

Co ciekawe, wszechobecne podziały cyfrowe wynikające z granic pomiędzy językami rzadko wspomina się na forum publicznym. Nadal nie wiemy, które języki europejskie będą się rozwijać i przetrwają w sieciowym społeczeństwie informacyjnym opartym na wiedzy, a które są skazane na wymarcie.

2.2 NASZE JĘZYKI SĄ ZAGROŻONE

Wynalezienie prasy drukarskiej miało ogromny wpływ na rozwój wiedzy i wymianę informacji w Europie, ale jednocześnie przyczyniło się do wymarcia wielu języków europejskich. Teksty w językach lokalnych i mniejszościowych drukowano rzadko. W konsekwencji wiele języków, takich jak kornwalijski czy dalmatyński, przekazywano wyłącznie w formie ustnej, co zmniejszyło ich znaczenie. Czy wynalezienie Internetu będzie mieć taki sam wpływ na nasze języki?

Około 80 języków używanych w Europie to jeden z najważniejszych zasobów kulturowych tego kontynentu.

Różnorodność językowa Europy przyczyniła się też do jej sukcesu społecznego [5].

Różnorodność językowa Europy jest jednym z najistotniejszych elementów jej dziedzictwa kulturowego.

Podczas gdy języki szeroko rozpowszechnione, takie jak angielski czy hiszpański, z pewnością zachowają swą pozycję w tworzącym się społeczeństwie cyfrowym oraz na cyfrowym rynku, wiele języków europejskich może w tej nowej sytuacji stracić na znaczeniu – staną się niepotrzebne dla społeczeństwa ery Internetu. Taki rozwój wypadków z pewnością byłby niekorzystny. Z jednej strony, Europa zaprzepaściłaby niepowtarzalną szansę, co zaważyłoby na jej światowej pozycji. Z drugiej strony, stałoby to w sprzeczności z obowiązującą w Europie zasadą równego uczestnictwa wszystkich obywateli w życiu społecznym bez względu na język. Jak wynika z raportu UNESCO na temat wielojęzyczności, język jest podstawowym środkiem zapewniającym korzystanie z fundamentalnych praw, takich jak prawo do wypowiedzenia opinii politycznych, kształcenia się czy uczestnictwa w życiu społeczeństwa [6].

2.3 TECHNOLOGIE JĘZYKOWE TO KLUCZ

Dawniej inwestowano przede wszystkim w kształcenie językowe i przekład. Szacuje się na przykład, że wartość europejskiego rynku tłumaczeń ustnych i pisemnych, a także lokalizacji stron internetowych, w 2008 wyniosła 8,4 miliarda euro. Oczekuje się, że wartość ta będzie rosła o 10 proc. w skali roku [7]. Istniejące możliwości produkcyjne nie są jednak w stanie zaspokoić obecnych i przyszłych potrzeb w zakresie komunikacji między językami. Wydaje się, że najlepszym rozwiązaniem mogącym zapewnić społeczeństwu Europy dostęp

do wszystkich języków jest odpowiednia technologia – w końcu to właśnie technologia pozwoliła nam rozwiązać problemy z transportem czy energią lub też kwestie związane z potrzebami osób niepełnosprawnych.

Technologie językowe wspierają współpracę między ludźmi, utrzymywanie kontaktów biznesowych, wymianę wiedzy oraz poglądów społecznych i politycznych w różnych językach.

Cyfrowe technologie językowe (obejmujące zarówno mowę, jak i pismo) ułatwiają współpracę między ludźmi, utrzymywanie kontaktów biznesowych, wymianę wiedzy oraz uczestnictwo w społecznych i politycznych dyskusjach w różnych językach.

Często nie zdajemy sobie sprawy, że korzystamy z nich, kiedy:

- wyszukujemy i tłumaczymy strony internetowe;
- używamy funkcji sprawdzania pisowni i gramatyki w edytorze tekstu;
- przeglądamy polecane produkty w sklepie internetowym;
- słuchamy syntetycznego głosu płynącego z urządzenia nawigacyjnego;
- tłumaczymy strony internetowe online.

Na technologie językowe składa się wiele podstawowych aplikacji, które umożliwiają realizację złożonych procesów. W raportach opracowanych przez META-NET przedstawiona jest analiza stopnia zaawansowania kluczowych technologii dla poszczególnych języków.

Europa potrzebuje wydajnych i niedrogich technologii językowych dla wszystkich języków europejskich.

Jeżeli Europa ma zachować swoją przodującą pozycję w zakresie innowacji, będziemy potrzebować dostępnych, niedrogich i zintegrowanych z kluczowymi programami technologii językowych dla wszystkich języków europejskich. Bez odpowiedniej technologii skuteczna interakcja użytkowników posługujących się różnymi językami w multimedialnym środowisku nie będzie możliwa.

2.4 ZASTOSOWANIA TECHNOLOGII JĘZYKOWYCH

W świecie druku przełomem technologicznym była możliwość szybkiego powielenia obrazu tekstu (strony) za pomocą odpowiednio skonstruowanej prasy drukarskiej. Mimo tej zmiany, to ludzie nadal odpowiadali za wyszukiwanie, odczytywanie, tłumaczenie i streszczanie informacji. Kilkaset lat później wynalazek Edisona umożliwił nam nagrywanie mowy – jednak ta przełomowa technologia też pozwoliła nam jedynie na tworzenie kopii.

Technologie językowe pomagają przezwyciężyć bariery wynikające z różnorodności językowej.

Technologie językowe umożliwiają automatyczne tłumaczenie i tworzenie treści, przetwarzanie informacji i zarządzanie wiedzą we wszystkich językach europejskich. Mogą też usprawnić tworzenie intuicyjnych interfejsów językowych wykorzystywanych w urządzeniach domowych, maszynach, pojazdach, komputerach i robotach. Istnieją już prototypy takich urządzeń, choć rozwiązania komercyjne i przemysłowe nadal są w początkowej fazie rozwoju. Obecne tempo badań pozwala jednak być dobrej myśli. Na przykład tłumaczenie maszynowe tekstów specjalistycznych jest już stosunkowo dokładne, a dla wielu języków europejskich istnieją już zaawansowane systemy zarządzania treścią.

Tak jak w przypadku większości nowych technologii, pierwsze aplikacje językowe, np. interfejsy głosowe oraz systemy dialogowe, były ściśle wyspecjalizowanymi narzędziami, a ich zastosowania były mocno ograniczone. Jednak sytuacja się zmieniła i obecnie technologie językowe mogą znaleźć szerokie zastosowania w branży edukacyjnej i rozrywkowej. Można je wykorzystywać przy tworzeniu gier, projektowaniu infrastruktury dla ośrodków dziedzictwa kulturowego, w zabawkach edukacyjnych, bibliotekach, symulatorach i programach szkoleniowych. Mobilne serwisy informacyjne, wspomagane komputerowo oprogramowanie do nauki języka, środowiska e-learningowe, narzędzia do samodzielnej oceny czy oprogramowanie do wykrywania plagiatów to tylko kilka kolejnych przykładów zastosowania technologii językowych. Popularność serwisów społecznościowych, takich jak Twitter czy Facebook, pokazuje z kolei, że istnieje zapotrzebowanie na zaawansowane technologie językowe, które pozwolą monitorować i streszczać dyskusje, wskazywać trendy, kategoryzować reakcje emocjonalne oraz wykrywać przypadki nadużyć oraz naruszenia praw autorskich.

Technologie językowe są także ogromną szansą dla Unii Europejskiej, ponieważ dzięki nim możemy zmierzyć się ze złożonym problemem wielojęzyczności w Europie. W europejskich przedsiębiorstwach, organizacjach i szkołach korzysta się równocześnie z wielu różnych języków, lecz mieszkańcy Europy chcą się porozumiewać ponad barierami językowymi, które nadal występują na Europejskim Wspólnym Rynku, a technologie językowe mogą pomóc pokonać te bariery poprzez wspieranie swobodnego i nieograniczonego użycia języków. Co więcej, innowacyjne i wielojęzyczne technologie językowe mogą pomóc porozumiewać się z naszymi globalnymi partnerami i ich wielojęzycznymi społecznościami. W tym rozumieniu technologie językowe są „protezą”, która pomaga nam przezwyciężyć „niepełnosprawność” wynikającą z różnorodności językowej

i w ten sposób ułatwia kontakt różnorodnym językowo społecznościom.

Kolejną dziedziną badań jest zastosowanie technologii językowych w systemach wspomagających operacje ratunkowe w rejonach klęsk żywiołowych, gdzie jakość działania systemu informatycznego może decydować o życiu lub śmierci. W przyszłości inteligentne roboty wyposażone w wielojęzyczne technologie językowe będą mogły ratować ludzkie życie.

2.5 WYZWANIA STOJĄCE PRZED TECHNOLOGIAMI JĘZYKOWYMI

Tempo postępu technologicznego jest obecnie zbyt niskie, chociaż technologie językowe rozwinęły się znacznie w ciągu ostatnich kilku lat. Powszechnie używane technologie językowe, takie jak funkcje sprawdzania gramatyki i pisowni w edytorach tekstu, są przeważnie jednojęzyczne i dostępne dla niewielkiej liczby języków.

Obecne tempo postępu technologicznego jest zbyt niskie.

Internetowe serwisy tłumaczeniowe bardzo sprawnie radzą sobie z wytwarzaniem przybliżonego przekładu, ale ich efektywność pozostawia wiele do życzenia w sytuacji, gdy potrzebne jest precyzyjne i wierne tłumaczenie. Ze względu na złożoność języka, projektowanie i testowanie systemów tłumaczenia maszynowego w rzeczywistych warunkach to długie i kosztowne przedsięwzięcie, które wymaga systematycznego finansowania. Dlatego też Europa musi zmierzyć się z wyzwaniem technologicznym stojącym przed jej wielojęzycznym społeczeństwem, opracowując nowe metody pozwalające na zwiększenie tempa rozwoju technologii w różnych rejonach. Ten cel można osiągnąć zarówno poprzez roz-

wój technologii komputerowych, jak i techniki takie jak crowdsourcing.

2.6 NABYWANIE JĘZYKA PRZES LUDZI I MASZYNY

Aby pokazać, w jaki sposób komputery przetwarzają język i dlaczego nabywanie języka jest procesem niezwykle złożonym, przyjrzyjmy się procesowi nauki pierwszego i drugiego języka u człowieka, aby następnie zarysować zasadę działania systemów przekładu maszynowego.

Człowiek zdobywa umiejętności językowe na dwa sposoby. Dziecko uczy się najpierw swojego języka ojczystego, przysłuchując się rozmowom rodziców, rodzeństwa i innych członków rodziny. Taki kontakt z językiem umożliwia dziecku w wieku około dwóch lat wypowiadanie pierwszych słów i krótkich fraz. Jest to możliwe dzięki swoistym genetycznym uwarunkowaniom człowieka umożliwiającym mu imitowanie i przetwarzanie słyszanych przez niego dźwięków.

Ludzie zdobywają umiejętności językowe na dwa sposoby: ucząc się na przykładach i poznając zasady rządzące językiem.

Nauka drugiego języka przeważnie wymaga o wiele więcej wysiłku, przede wszystkim dlatego, że dziecko nie ma ciągłego kontaktu z użytkownikami nowego języka. Na etapie szkolnym nauka języka obcego odbywa się zazwyczaj przez poznawanie struktur gramatycznych, słownictwa oraz pisowni na podstawie podręczników i materiałów edukacyjnych opisujących język z wykorzystaniem abstrakcyjnych reguł, tabel i przykładowych tekstów.

Zasady działania systemów przetwarzania języka przypominają proces nabywania języka przez ludzi.

Dwa podstawowe rodzaje systemów technologii językowych przyswajają kompetencje językowe podobnie jak człowiek. Metody statystyczne otrzymują wiedzę językową z obszernych zbiorów przykładowych tekstów jednojęzycznych lub tekstów równoległych dostępnych w dwóch językach lub większej ich liczbie. Maszynowe algorytmy modelują określone umiejętności językowe, są w stanie wydobywać wzorce poprawnego użycia słów, krótkich fraz oraz pełnych zdań w jednym języku lub ich tłumaczenia.

Liczba zdań wykorzystywanych przy metodach statystycznych jest ogromna. Precyzja wyników zwiększa się wraz z liczbą analizowanych tekstów. Często systemy te są przygotowywane z wykorzystaniem zbiorów tekstów zawierających miliony zdań. Właśnie dlatego dostawcom wyszukiwarek zależy na zebraniu jak największej ilości materiałów w formie pisemnej. Narzędzia poprawiania pisowni w edytorach tekstu, wyszukiwanie informacji online poprzez Google Search czy serwisy tłumaczeniowe takie jak Google Translate są oparte na metodach statystycznych. Ogromną zaletą metod statystycznych jest to, że maszyna uczy się bardzo szybko dzięki ciągłym cyklom treningowym, mimo że jakość generowanych w ten sposób tłumaczeń może być nierówna.

Drugim podstawowym typem technologii językowych (a zwłaszcza tłumaczenia maszynowego) są systemy regułowe. Językoznawcy oraz informatycy modelują warstwę analizy gramatycznej (reguły tłumaczeniowe) i tworzą bazy słownictwa (leksykony). Stworzenie systemu regułowego jest bardzo czasochłonne i wymaga

dużo pracy, a do ich opracowania potrzebni są też wysokiej klasy specjaliści. Prace nad niektórymi z najlepszych regułowych systemów tłumaczenia maszynowego prowadzone są od ponad dwudziestu lat. Zaletą takich systemów jest to, że ich twórcy mają większą kontrolę nad procesem przetwarzania języka. Dzięki temu możliwe jest systematyczne poprawianie błędów oprogramowania i dostarczanie szczegółowych informacji użytkownikowi, szczególnie jeżeli systemy te wykorzystywane są do nauki języka. Jednak ze względu na ograniczenia natury finansowej tego typu technologie językowe powstają tylko dla najpowszechniejszych języków.

Ponieważ zalety i wady metod statystycznych i systemów regułowych się uzupełniają, bieżące badania koncentrują się na modelach hybrydowych, które łączą obie te technologie. Mimo to na razie skuteczność tych metod w praktyce jest dużo niższa niż w warunkach laboratoryjnych.

Podsumowując, wiele aplikacji wykorzystywanych w naszym społeczeństwie informacyjnym bazuje na technologiach językowych. Ma to szczególne znaczenie dla Europy ze względu na wielojęzyczny charakter europejskiej przestrzeni ekonomicznej i informacyjnej. Mimo że w ciągu ostatnich kilku lat technologie językowe znacznie się rozwinęły, jakość systemów przetwarzania języka można nadal znacząco usprawnić. W kolejnych częściach raportu przedstawimy rolę języka polskiego w europejskim społeczeństwie informacyjnym i ocenimy stan technologii językowych dostępnych dla języka polskiego.

JĘZYK POLSKI W EUROPEJSKIM SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

3.1 INFORMACJE OGÓLNE

Językiem polskim posługuje się od 40 do 48 milionów użytkowników rodzimych, co oznacza, iż jest to najczęściej używany język zachodniosłowiański na świecie [8]. W Polsce językiem urzędowym jest polszczyzna, ale w kontaktach urzędowych używane są także języki mniejszości: w zachodnich rejonach Polski jest to język niemiecki (22 gminy używają go jako języka pomocniczego), na wschodzie – białoruski (3 gminy), kaszubski (2 gminy) oraz litewski (1 gmina) [9].

W Polsce polszczyzna jest językiem ojczystym zdecydowanej większości populacji.

Język polski jest dość jednorodny, pomimo pewnych różnic regionalnych (gwara, podhalańska, śląska, poznańska). Mniejszości narodowe to Niemcy (od 300 do 400 tys.), Białorusini (od 250 do 300 tys.), Ukraińcy (300 tys.), Litwini (30 tys.), Rosjanie (20 tys.), Słowacy (15 tys.), Żydzi (5 tys.), Czesi (3 tys.) oraz Ormianie (1,5 tys.). Mniejszości etniczne to Rusini (50 tys.), Romowie (20 tys.), Tatarzy (2 tys.), a także Karaimi (150). Jedyną uznaną grupą regionalną są Kaszubi (od 250 do 300 tys.) posiadający własny język regionalny. Do mniejszości regionalnych lub narodowościowych należy łącznie 1,2 miliona osób, chociaż z przeprowadzonego w roku 2002 spisu ludności uwzględniającego grupy etniczne i narodowościowe wynika, iż liczba

ta wynosi tylko 417 tys., w tym m.in. 147 tys. Niemców, 48 tys. Białorusinów, 34 tys. Ukraińców i 2 tys. Słowaków. Największe skupiska tych grup występują w województwach warmińsko-mazurskim, podlaskim oraz opolskim.

W ostatnich latach trwają spory, czy Ślązaków należy również uznawać za mniejszość narodową. W 2011 r. podczas polskiego Narodowego Spisu Powszechnego narodowość śląską zadeklarowało 809 tys. osób [10].

3.2 CECHY SZCZEGÓLNE JĘZYKA POLSKIEGO

Język polski ma właściwości, które stanowią o jego bogactwie [11], ale jednocześnie są wyzwaniem dla systemów przetwarzania języka.

Swobodny szyk utrudnia przetwarzanie tekstu w języku polskim.

Właściwości te pozwalają użytkownikom wyrażać się w różny sposób. Po pierwsze, szyk wyrazów jest w języku polskim stosunkowo swobodny, może więc służyć podkreśleniu znaczenia pewnych informacji. Weźmy na przykład angielskie zdanie:

The woman gave the man an apple.

W angielskim szyk tego zdania można zmienić na dwa sposoby:

- The woman gave the man an apple.
- An apple was given to the man by the woman.

W polskim mamy do wyboru przynajmniej dziewięć możliwości (choć niektóre są mniej typowe):

- Kobieta dała mężczyźnie jabłko.
- Kobieta mężczyźnie dała jabłko.
- Kobieta mężczyźnie jabłko dała.
- Jabłko mężczyźnie dała kobieta.
- Jabłko kobieta dała mężczyźnie.
- Jabłko dała kobieta mężczyźnie.
- Mężczyźnie jabłko dała kobieta.
- Mężczyźnie jabłko kobieta dała.
- Mężczyźnie kobieta dała jabłko.

Szyk wyrazów w powyższych zdaniach zależy od tego, które informacje zawarte w poszczególnych frazach osoba wypowiadająca dane zdanie uważa za nowe, a które za znane wcześniej.

Odmiana polskich wyrazów nastęrcza trudności nie tylko komputerom, ale i ludziom.

Po drugie, język polski odznacza się stosunkowo dużym bogactwem morfologicznym, co oznacza, że dla około 180 tys. form podstawowych istnieją 4 miliony form fleksyjnych. Wzorce odmiany są złożone i nawet ustalenie ich dokładnej liczby jest sprawą dyskusyjną (pojedyncze wyjątki można uznać za zaczątek nowego wzorca). Poprawna odmiana niektórych słów nastęrcza trudności nawet rodzimym użytkownikom, a większości osób posługujących się językiem polskim jako obcym nigdy nie udaje się w pełni opanować zawłości systemu fleksyjnego.

Obsługa polskich znaków nadal pozostawia wiele do życzenia.

Po trzecie, wiele programów komputerowych wykorzystuje alfabet angielski lub zachodnioeuropejski, przez co używanie polskich znaków diakrytycznych (np. „ą”, „ę”) może stać się problemem. Nie od dziś jednym z głównych problemów jest lokalizacja oprogramowania dla języka polskiego. Obecnie dla języka polskiego powszechnie wykorzystuje się przynajmniej trzy strony kodowe: Unicode (przeważnie UTF-8), standard ISO oraz strony kodowe Windows (1250). Dlatego też starsze dane mogą łatwo ulec uszkodzeniu przez niewłaściwe kodowanie. Odzyskiwanie odpowiednich znaków diakrytycznych nie jest sprawą łatwą: przy zamianie niektórych polskich liter w znaki diakrytyczne mogą powstać inne słowa (na przykład słowo „głosy” może być poprawną formą dopełniacza liczby pojedynczej rzeczownika „głosa” lub liczbą mnogą rzeczownika „głos”, jeżeli „l” zostanie zastąpione przez „ł”).

Inną specyficzną cechą języka polskiego utrudniającą jego automatyczne przetwarzanie są dość długie i wielokrotnie złożone zdania. Brak przedimków sprawia ponadto, że identyfikacja fraz rzeczownikowych staje się stosunkowo trudna, ponieważ można je rozpoznać jedynie w świetle informacji morfologicznych (przypadek, liczba, rodzaj), które nie są w polszczyźnie jednoznacznie wyrażane.

3.3 NAJNOWSZE TENDENCJE

Język angielski jest jednym z głównych źródeł zapożyczeń oraz kalk językowych, szczególnie w dziedzinie nauki czy techniki, i ma duży wpływ na współczesną polszczyznę. W przypadku języka polskiego liczba słów zapożyczonych z angielskiego jest mimo wszystko niższa niż w przypadku języka niderlandzkiego czy niemieckiego,

co związane jest z problemami fleksyjnymi oraz różnicami w wymowie. W początkach lat 90. ubiegłego stulecia, po przełomie politycznym, część firm używała angielsko brzmiących nazw. Nawet w szyldzie sklepu spożywczego można było znaleźć angielskie „Your shop”. Dzisiaj duża grupa użytkowników języka uznałaby taką nazwę za komiczną. Mimo to kalki z języka angielskiego, takie jak „dokładnie” („exactly”) czy „wydawać się być” („seem to be”) są powszechne.

Na współczesną polszczyznę w istotnym stopniu wpływa język angielski.

Innym przykładem wpływu języka angielskiego są coraz bardziej bezpośrednie formy adresatywne, szczególnie w języku reklamy [12]. Polski zaimek „ty” staje się powszechniejszy, choć kiedyś w analogicznych kontekstach uznawany był za niegrzeczny. Można zaryzykować stwierdzenie, że zjawisko to wynika z błędnego tłumaczenia angielskich zaimków na język polski. Podobne trendy obserwujemy w interpunkcji. Użytkownicy języka polskiego coraz częściej kopiują angielskie zasady, szczególnie stosując przecinek po frazie wprowadzającej na początku zdania, co według tradycyjnych zasad polskiej interpunkcji jest niepoprawne. Z języka angielskiego zapożyczane są także niektóre znaki typograficzne (na przykład „&”).

Wcześniejsze źródła zmian języka, takie jak sowiecka propaganda, obecnie mają znikome znaczenie. Większy wpływ na rejestr oficjalny polszczyzny ma obecnie legislacja Unii Europejskiej. Pomimo iż widoczna jest nowa tendencja do tworzenia wyrazów złożonych w rodzaju „speckomisji” czy „Rywingate”, które pobrzmiewają dawną radziecką nowomową, zmiana ta zdaje się niezależna od historycznego wpływu języka rosyjskiego i jest bardziej związana z oddziaływaniem języka angielskiego, chociaż na przykład akronimy w polszczyźnie występują znacznie rzadziej niż w języku angielskim.

Widoczna jest nowa tendencja do tworzenia wyrazów złożonych w rodzaju „speckomisji” czy „Rywingate”.

Jednym z najnowszych trendów w języku polskim jest użycie żeńskich form nazywających zawody, choć nadal pozostają one na marginesie stylu oficjalnego. Poprawność polityczna uwidacznia się z kolei w nowych formach odnoszących się do obcych narodowości oraz imigrantów z Afryki (słowo „Murzyn”, kiedyś uznawane za neutralne, dziś jest niedopuszczalne na łamach prasy).

Jednym z odwiecznych zarzutów w odniesieniu do rozwoju języka polskiego jest mnożenie się wulgaryzmów i brutalizowanie mowy kolokwialnej. Należy jednak zaznaczyć, że opinie te nie są oparte na korpusowych analizach historycznych.

Niektóre typy odmiany zostają uproszczone (na przykład powszechniejsza jest forma „miałem” niż zalecany przez językoznawców wariant „miałem”), a część form przestaje praktycznie występować w mowie codziennej. Dobrym przykładem jest tu wołacz w potocznej polszczyźnie. Jednocześnie należy podkreślić, że wielką popularnością cieszą się internetowe poradnie, w której językoznawcy odpowiadają na pytania użytkowników języka polskiego (np. poradnia wydawnictwa PWN [13]).

Słowa są też upraszczane dla uzyskania efektu humorystycznego w języku potocznym, na przykład słowo „impreza” jest zastępowane przez „impre”, „klima” zastępuje „klimatyzację”, a „kolo” to uproszczona wersja słowa „kolega”. Wzorce fleksyjne pozostają jednak nadal bardzo złożone i nie można mówić o jednoznacznej tendencji do ich upraszczania.

Dalsze i dokładniejsze omówienie zmian we współczesnej polszczyźnie podają pozycje bibliograficzne [14, 15, 16, 17, 18].

3.4 OCHRONA JĘZYKA W POLSCE

Status prawny języka polskiego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej określa Ustawa z dnia 7 października 1999 z późniejszymi zmianami (z lat 2000, 2003, 2004 i 2005) [9]. Przedmiotem tej ustawy jest „ochrona języka polskiego” i jego użycia w życiu publicznym, w handlu oraz działalności podlegającej prawu pracy na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. Ochrona języka polskiego polega w głównej mierze na:

- dbałości o poprawność użycia języka i wytwarzaniu warunków dla właściwego rozwoju języka jako narzędzia komunikacji;
- przeciwdziałaniu wulgaryzacji języka;
- rozpowszechnianiu wiedzy o języku i jego roli kulturowej;
- wpajaniu szacunku dla regionalnych odmian języka i dialektów, co ma zapobiec ich wymarciu;
- promowaniu języka polskiego na świecie i wspieraniu procesu nauczania języka polskiego w Polsce i za granicą.

Jednostki funkcjonujące na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej prowadzą działalność gospodarczą i składają oświadczenia woli w języku polskim, o ile przepisy nie stanowią inaczej. Powyższy przepis dotyczy oświadczeń woli, podań i innych formularzy przedkładanych oficjalnym organom państwa (art. 5).

Jeśli chodzi o działalność gospodarczą, zgodnie z art. 7 w transakcjach z udziałem konsumenta oraz w sprawach podlegających prawu pracy, język polski powinien być używany, jeśli konsument lub pracownik mieszka na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w momencie zawarcia umowy, a umowa ma zostać wykonana na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. W przypadku działalności handlowej bez udziału konsumentów język polski winien być używany, tylko jeżeli działalność ta jest pro-

wadzona przez jednostki podlegające organom Państwa lub państwowym władzom lokalnym.

Obowiązek używania języka polskiego przy prowadzeniu działalności z udziałem konsumentów dotyczy przede wszystkim nazw towarów, usług, ofert, warunków gwarancji, faktur, rachunków, paragonów, ostrzeżeń oraz informacji konsumenckich wymaganych na mocy odrębnych przepisów, instrukcji obsługi oraz informacji o towarach i usługach.

Wymóg używania języka polskiego przy podawaniu informacji o właściwościach towarów i usług obowiązuje także w reklamie.

Obcojęzyczne opisy towarów i usług, oferty, ostrzeżenia oraz informacje konsumenckie wymagane na mocy odrębnych przepisów muszą być jednocześnie udostępnione w języku polskim. Opisy w języku polskim nie są wymagane, jeśli ostrzeżenia, informacje konsumenckie, instrukcje obsługi oraz informacje o właściwościach towarów i usług są wyrażone za pomocą powszechnie rozumianych rysunków; jeżeli formie graficznej towarzyszą opisy tekstowe, należy je udostępnić w języku polskim.

Osoby lub firmy, które nie przestrzegają tych przepisów, podlegają karze. Naruszenie przepisów grozi grzywną. Nadzór nad użyciem języka polskiego sprawuje Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Inspekcja Handlowa, rzecznik praw konsumenta oraz Państwowa Inspekcja Pracy.

Zgodnie z art. 8 dokumenty, ze szczególnym uwzględnieniem umów konsumenckich oraz z zakresu prawa pracy, winny być sporządzane w języku polskim. Dokumenty te mogą być dodatkowo sporządzone w jednej lub kilku wersjach językowych. O ile strony nie zdecydują inaczej, dokumenty tego typu są interpretowane na podstawie wersji polskojęzycznej. Umowa o pracę lub inny dokument z zakresu prawa pracy, a także umowa,

której stroną jest konsument, mogą zostać sporządzone w języku obcym na żądanie strony wykonującej pracę lub konsumenta będącego obywatelem kraju członkowskiego Unii Europejskiej innego niż Rzeczpospolita Polska, który został uprzednio powiadomiony o prawie do sporządzenia umowy w języku polskim. Umowa o pracę lub inny dokument z zakresu prawa pracy może zostać sporządzony w języku obcym na żądanie zleceniobiorcy, który nie jest obywatelem Polski, a także w przypadku, gdy zleceniodawca jest obywatelem lub mieszkańcem kraju członkowskiego Unii Europejskiej.

Język polski jest używany w nauczaniu, podczas egzaminów i w pracach dyplomowych w państwowych i prywatnych szkołach wszelkiego typu, w państwowych i prywatnych szkołach wyższych, w jednostkach kształcenia i innych instytucjach edukacyjnych, o ile przepisy nie stanowią inaczej (warto w tym miejscu zauważyć, że coraz większa liczba uczelni oferuje zajęcia w języku angielskim). Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15 października 2003, Państwowa Komisja Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego jest nadrzędnym organem nadzorującym przebieg egzaminów i wydającym certyfikaty potwierdzające znajomość języka polskiego na trzech poziomach. Obcokrajowiec lub obywatel Polski mieszkający za granicą otrzymuje oficjalny certyfikat znajomości języka polskiego po zdaniu egzaminu przed państwową komisją egzaminacyjną.

Przepisy Ustawy o Języku Polskim nie dotyczą:

- nazw własnych, zagranicznych gazet, periodyków, książek i programów komputerowych (z wyjątkiem ich opisu i instrukcji),
- działalności dydaktycznej i naukowej szkół wyższych, szkół i klas obcojęzycznych lub dwujęzycznych, kolegiów dla nauczycieli języków obcych,
- nauczania innych przedmiotów, jeżeli nie narusza to szczegółowych przepisów,
- twórczości naukowej i kulturalnej,

- zwyczajowej terminologii naukowej i technicznej,
- znaków towarowych, nazw firmowych oraz informacji o pochodzeniu towarów i usług oraz
- norm wprowadzanych w języku źródłowym zgodnie z przepisami o standaryzacji.

Instytucją upoważnioną do wydawania opinii i udzielania porad na temat użycia języka polskiego jest Rada Języka Polskiego, funkcjonująca jako komitet Polskiej Akademii Nauk. Co dwa lata prezentuje ona raport na temat ochrony języka polskiego w polskim parlamencie. Na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Edukacji, Ministra Szkolnictwa Wyższego, Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Głównego Inspektora Inspekcji Handlowej, Prezesa Polskiej Akademii Nauk lub z własnej inicjatywy Rada wydaje opinię na temat użycia języka polskiego w życiu publicznym oraz w handlu na terenie Rzeczypospolitej Polskiej z udziałem konsumentów lub przy wykonywaniu przepisów prawa pracy, i określa zasady ortografii oraz interpunkcji języka polskiego.

Towarzystwa naukowe, stowarzyszenia autorów oraz szkoły wyższe mogą kierować do Rady wszelkie sprawy związane z użyciem języka polskiego. W przypadku poważnych wątpliwości dotyczących użycia języka polskiego wynikłych w toku prowadzenia działalności każdy organ państwowy lub samorządowy może zwrócić się do Rady z prośbą o wydanie opinii. Producenci, importerzy oraz dystrybutorzy towarów i usług nieposiadających odpowiedniej nazwy w języku polskim także mogą zwrócić się do Rady.

Poza Radą Języka Polskiego istnieją inne instytucje państwowe, których działalność statutowa obejmuje pielęgnowanie, chronienie i promowanie języka polskiego. Poprawka do ustawy o języku polskim (z dnia 11 kwietnia 2003) stworzyła podstawy prawne dla oficjalnego poświadczania znajomości języka polskiego jako obcego. Dwa rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15 października 2003 upraw-

nią obcokrajowców do otrzymywania certyfikatów określających ich poziom znajomości języka polskiego. Wyróżnia się trzy poziomy: podstawowy, średnio zaawansowany i zaawansowany. W niektórych krajach język polski jest wysoko ceniony, ponieważ jego znajomość umożliwia dostęp do polskich uczelni i polskiego rynku pracy.

Polscy uczniowie plasują się zdecydowanie powyżej średniej OECD pod względem umiejętności czytania.

Jak wynika z przeprowadzonego w roku 2009 badania PISA (Programu Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów), polscy uczniowie plasują się zdecydowanie powyżej średniej Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju pod względem umiejętności czytania (drugi wynik w Europie po Finlandii), zajmując ósme miejsce [19]. Oznacza to, że nauczanie języka w Polsce jest efektywne, chociaż nie bez znaczenia może być tu dość duża językowa jednorodność społeczeństwa.

3.5 JĘZYK POLSKI W INTERNECIE

Według danych z wiosny 2011 r. prawie 55 proc. Polaków było użytkownikami Internetu [20], w tym 72 proc. korzystało z Internetu codziennie. Ta proporcja jest jeszcze wyższa wśród młodych ludzi. Istnienie aktywnej polskojęzycznej społeczności internetowej potwierdza fakt, że polska Wikipedia, posiadająca około 800 tysięcy haseł, jest jedną z największych – ustępuje rozmiarami tylko angielskiej, niemieckiej i francuskiej (nie licząc wersji tłumaczonych automatycznie, jak Wikipedia tajska) i jest porównywalna z wersją włoską [21].

Ponad połowa Polaków korzysta z Internetu.

Główna polska domena pl., która w maju 2011 osiągnęła liczbę około 2 milionów subdomen [22], jest jednym z najpowszechniejszych rozszerzeń na świecie [23]. Tak wyraźna internetowa obecność wskazuje, że w sieci dostępna jest duża ilość danych w języku polskim. Ponadto niektóre wielojęzyczne zasoby, jak internetowy słownik ling.pl [24], są dostępne bezpłatnie.

Rosnące znaczenie Internetu jest dla technologii językowych istotne z dwóch powodów. Z jednej strony, duża ilość danych językowych dostępnych w formie cyfrowej stanowi bogate źródło do analiz użycia języka naturalnego, ze szczególnym uwzględnieniem danych statystycznych. Z drugiej strony, Internet jest miejscem, w którym szerokie zastosowanie znaleźć mogą technologie językowe.

Najczęściej używanymi aplikacjami wykorzystującymi technologie przetwarzania języka są z pewnością wyszukiwarki internetowe, wykorzystujące automatyczne i wielopoziomowe przetwarzanie języka, co zostanie omówione bardziej szczegółowo w dalszej części raportu. Ich działanie opiera się na zaawansowanych technologiach językowych, różnych dla każdego języka. W przypadku języka polskiego istotne jest na przykład jednakowe traktowanie znaków „ę” i „e”, które poprawia wyniki wyszukiwania tekstów pozbawionych znaków diakrytycznych. Co więcej, aby zwiększyć efektywność wyszukiwania, należy uwzględnić wszystkie formy fleksyjne słów zawartych w zapytaniu (a zatem nie tylko „wziąłem”, ale także „wziąć”, „wzięłam”, „wziąłby”, „wziąwszy” itd.). Jednak użytkownicy Internetu oraz autorzy treści WWW mogą też korzystać z technologii językowych w mniej oczywisty sposób, na przykład przy automatycznym tłumaczeniu zawartości stron. Przy wysokich kosztach tradycyjnego tłumaczenia tych zasobów należy stwierdzić, że w stosunku do zapotrzebowania powstaje stosunkowo niewiele użytecznych technologii językowych. Może to być związane ze złożonością języka polskiego oraz liczbą technologii wykorzystywa-

nych przy typowych zastosowaniach z zakresu technologii językowych.

W następnym rozdziale omówione zostaną podstawy technologii językowych oraz ich najważniejsze zastosowania.

Ponadto opisana zostanie obecna sytuacja technologii językowych dostępnych dla języka polskiego.

TECHNOLOGIE JĘZYKOWE DLA JĘZYKA POLSKIEGO

4.1 TECHNOLOGIE JĘZYKOWE

Technologie językowe to dział informatyki zajmujący się przetwarzaniem języka naturalnego – dlatego też często nazywane są technologiami języka naturalnego. Język naturalny występuje w odmianie mówionej i pisanej. Podczas gdy mowa jest najstarszą i najbardziej naturalną formą komunikacji, bardziej złożone informacje i większość ludzkiej wiedzy jest zapisana i przekazywana w formie pisemnej. Powyższym formom komunikacji odpowiadają technologie przetwarzania i generowania mowy i tekstu pisanego. Język cechują jednak również aspekty wspólne dla obydwu jego postaci, takie jak słowniki, znaczna część gramatyki oraz znaczenie zdań. Z tego względu wiele z technologii językowych (TJ) łączy w sobie obydwie aspekty i trudno je przyporządkować ściśle do technologii przetwarzania tekstu lub mowy. Należą do nich technologie wiążące język z wiedzą. Rysunek 1 ukazuje główne typy technologii językowych.

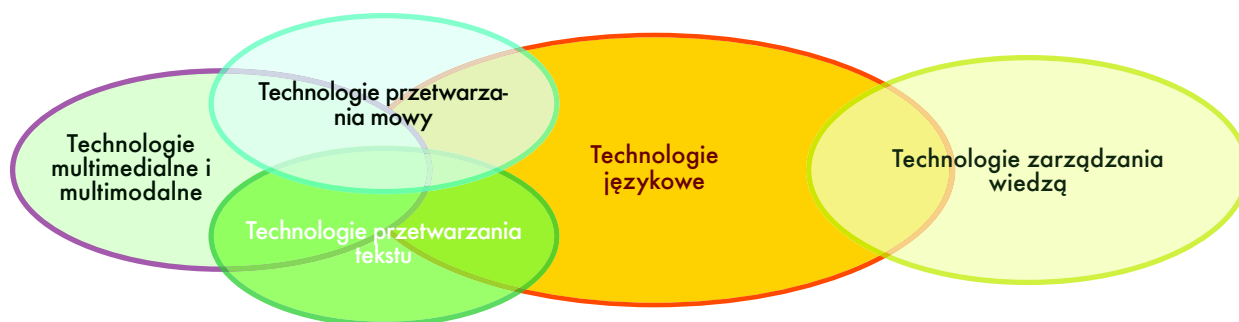
W codziennej komunikacji łączymy język z innymi sposobami porozumiewania się i środkami przekazywania informacji – mowa wzbogacana jest gestykulacją i wyrazem twarzy; słowo pisanemu mogą towarzyszyć informacje i dźwięk; w filmach może występować język w postaci mówionej i pisanej itd. Technologie przetwarzania tekstu i mowy mają więc wiele obszarów wspólnych i mogą współpracować z wieloma innymi technologiami ułatwiającymi przetwarzanie multimodalnej komunikacji i multimedialnych dokumentów.

W tym podrozdziale omówiono najważniejsze obszary zastosowań technologii językowych, tj. korektę językową, wyszukiwarki WWW, interakcję głosową i tłumaczenie maszynowe. Do tych zastosowań i podstawowych technologii zaliczają się:

- korekta pisowni,
- wspomaganie tworzenia dokumentacji,
- nauczanie języków wspomagane komputerowo,
- wyszukiwanie informacji,
- ekstrakcja informacji,
- streszczanie tekstu,
- odpowiadanie na pytania,
- rozpoznawanie mowy,
- synteza mowy.

Technologie językowe to znana dyscyplina badań, w której istnieje obszerna literatura wprowadzająca. Zainteresowany czytelnik może sięgnąć do następujących pozycji bibliograficznych: [25, 26, 27, 28, 29]. Odniesienia do wspomnianych niżej narzędzi i zasobów dla języka polskiego podaje portal *Computational Linguistics in Poland* [30].

Zanim omówimy powyższe obszary zastosowań, krótko scharakteryzujemy architekturę typowego systemu TJ.

1: Technologie językowe

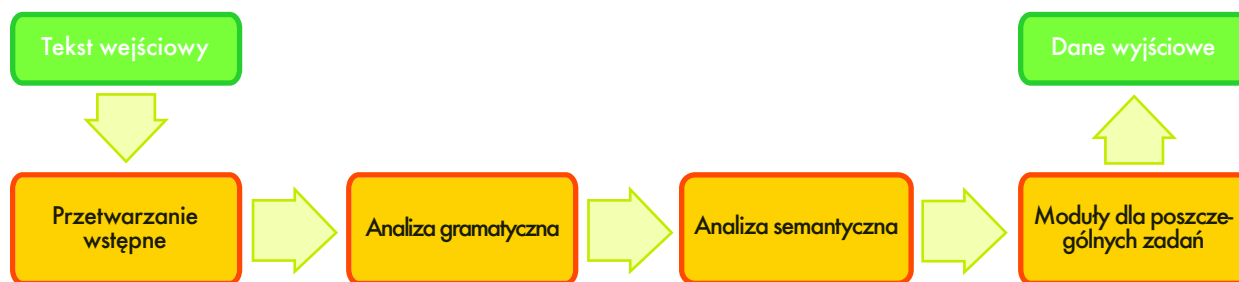
4.2 ARCHITEKTURY APLIKACJI TECHNOLOGII JĘZYKOWYCH

Typowe aplikacje służące do przetwarzania języka składają się z wielu komponentów odpowiadających poszczególnym aspektom języka i zadaniom, które wykonują. Rysunek 2 przedstawia ogólną architekturę systemu przetwarzania tekstu. Pierwsze trzy moduły odpowiedzialne są za przetwarzanie struktury i znaczenia danych wejściowych:

- **Przetwarzanie wstępne:** normalizacja danych, usuwanie formatowania, wykrywanie języka i kodowania znaków itd.
- **Analiza gramatyczna:** wykrywanie orzeczenia i jego dopełnień, okoliczników itd.; określanie struktury zdania.

- **Analiza semantyczna:** ujednoznacznianie (które ze znaczeń słowa *wina* jest odpowiednie w danym kontekście?), identyfikacja nawiązań (takich jak *ona*, *ten samochód* itp.); przedstawianie znaczenia zdania w postaci czytelnej dla komputera.

Moduły przeznaczone do wykonywania poszczególnych zadań mogą wykonywać takie operacje, jak automatyczne generowanie streszczeń tekstu wejściowego i wyszukiwanie w bazie danych. Poniżej przedstawione są główne obszary zastosowań wraz z odpowiadającymi im modułami. Należy przy tym zaznaczyć, że opisywana architektura aplikacji jest ogólnym, uproszczonym schematem, mającym na celu zaprezentowanie złożonych z natury aplikacji językowych w powszechnie zrozumiały sposób.

2: Architektura systemu przetwarzania tekstu

Po zaprezentowaniu głównych obszarów zastosowań technologii językowych przedstawiony zostanie ogólny obraz stanu badań i kształcenia w dziedzinie oraz przegląd (dotychczasowych) zasad finansowania. Podsumowaniem niniejszego rozdziału jest przygotowane przez ekspertów zestawienie najważniejszych narzędzi i zasobów i ich ocena na wielu płaszczyznach, takich jak dostępność, stopień dopracowania lub jakość, dające rzetelny obraz stanu technologii językowych dla języka polskiego (patrz tabela 8). W tabeli podano wszystkie narzędzia i zasoby, które zostały wyróżnione drukiem pogrubionym w tekście. Technologie dostępne dla języka polskiego zostały także porównane z tym, co jest dostępne dla innych języków omówionych w tej serii raportów.

4.3 GŁÓWNE OBSZARY ZASTOSOWAŃ

4.3.1 Korekta językowa

Moduły sprawdzania pisowni, wykrywające błędy ortograficzne, są znane każdemu, kto kiedykolwiek używał edytora tekstu, takiego jak Microsoft Word. W ciągu 40 lat, jakie upłynęły od pierwszego programu do korekty pisowni, stworzonego przez Ralphi Gorrina, znacznie się one rozwinęły. Dziś nie porównują już listy wyodrębnionych z tekstu słów ze słownikiem zawierającym poprawne formy, lecz wykorzystują dostosowane do poszczególnych języków algorytmy **analizy gramatycznej** przetwarzające formy morfologiczne (np. formy liczby mnogiej), a niekiedy również i błędy składniowe, takie jak brakujące czasowniki lub błędną liczbę i rodzaj czasownika, np. w zdaniu „Ona *pisał list”. Jednak większość korektorów pisowni nie wykryje błędów popełnionych specjalnie w wierszu Jerrolda H. Zera [31]:

Eye have a spelling chequer,
It came with my Pea Sea.

It plane lee marks four my revue
Miss Steaks I can knot sea.

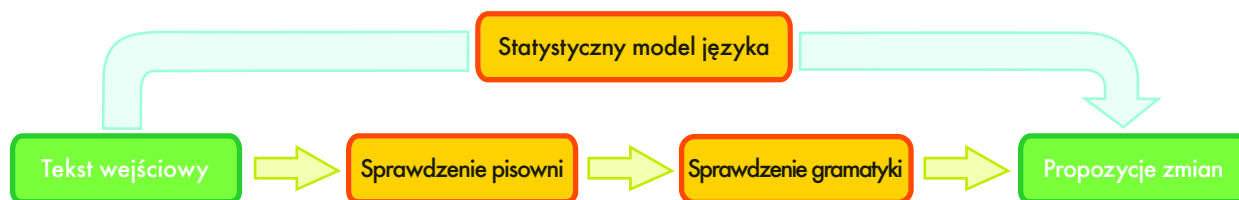
Większość dostępnych algorytmów sprawdzania pisowni (w tym moduł wbudowany w program Microsoft Word) nie wykryje w powyższym fragmencie błędów, ponieważ analizuje jedynie pojedyncze słowa. W wielu przypadkach konieczna jest analiza szerszego kontekstu; przykładem może być próba określenia, czy słowo „polski” bądź „Polska” w poniższych przykładach należy zapisać wielką, czy małą literą:

- Ten tekst został przełożony na polski.
- Czytał „Polskę Zbrojną”.

Przypadki takie wymagają sformułowania reguł gramatycznych dla poszczególnych języków, co wiąże się z dużymi nakładami pracy (lub zastosowania metod sztucznej inteligencji), lub użycia statystycznego modelu języka, obliczającego prawdopodobieństwo wystąpienia danego słowa w konkretnym kontekście (np. poprzednich i następnych słów), zobacz Rysunek 3. Fraza „polska książka” będzie na przykład znacznie bardziej prawdopodobną konstrukcją niż „Polska książka”. Statystyczny model języka może być stworzony automatycznie przy użyciu dużej ilości (poprawnych) danych językowych (tzw. **korpusu** językowego).

Większość prac w dziedzinie statystycznej korekty językowej koncentrowała się na metodach i zasobach dla języka angielskiego, niekoniecznie przystających do polskiego, który charakteryzuje się swobodnym szykiem zdania i bogatą fleksją. Metody oparte na regułach zostały zaimplementowane w korektorze LanguageTool, zawierającym ponad tysiąc reguł dla polskiego (LanguageTool jest programem o otwartym kodzie źródłowym przystosowanym do użycia w wielu edytorach tekstu, np. LibreOffice) [32, 33].

W ostatnich latach znacznie zwiększyła się ilość wytwarzanej dokumentacji technicznej. Firmy, chcąc uniknąć negatywnych opinii i odpowiedzialności prawnej

3: Korekta (regułowa lub statystyczna)

wynikającej z niezrozumienia przez klientów instrukcji i niewłaściwego użycia produktów, zaczęły coraz bardziej zwracać uwagę na jakość dokumentacji technicznej, nie zaniedbując przy tym rynku międzynarodowego. Rozwój technologii przetwarzania języka naturalnego zaowocował powstaniem oprogramowania wspomagającego tworzenie dokumentacji technicznej, ułatwiającego jej twórcom używanie słownictwa i struktur zdaniowych zgodnych z określonymi regułami i (wewnętrzными) przepisami regulującymi użycie terminologii. Jako że polszczyzna rzadko jest językiem źródłowym w takich zastosowaniach, nie istnieją jednak systemy opracowane specjalnie dla języka polskiego.

Moduły sprawdzania poprawności językowej mają zastosowanie nie tylko w edytorach tekstu, ale również w systemach wspomagających tworzenie dokumentacji.

Poza korektorami i wspomaganie tworzenia dokumentacji sprawdzanie poprawności językowej ma również znaczenie w dziedzinie nauczania wspomagającego komputerowo oraz jest stosowane do autokorekty zapytań użytkownika w wyszukiwarkach WWW (np. podpowiedzi „Czy chodziło Ci o ...” w wyszukiwarce Google).

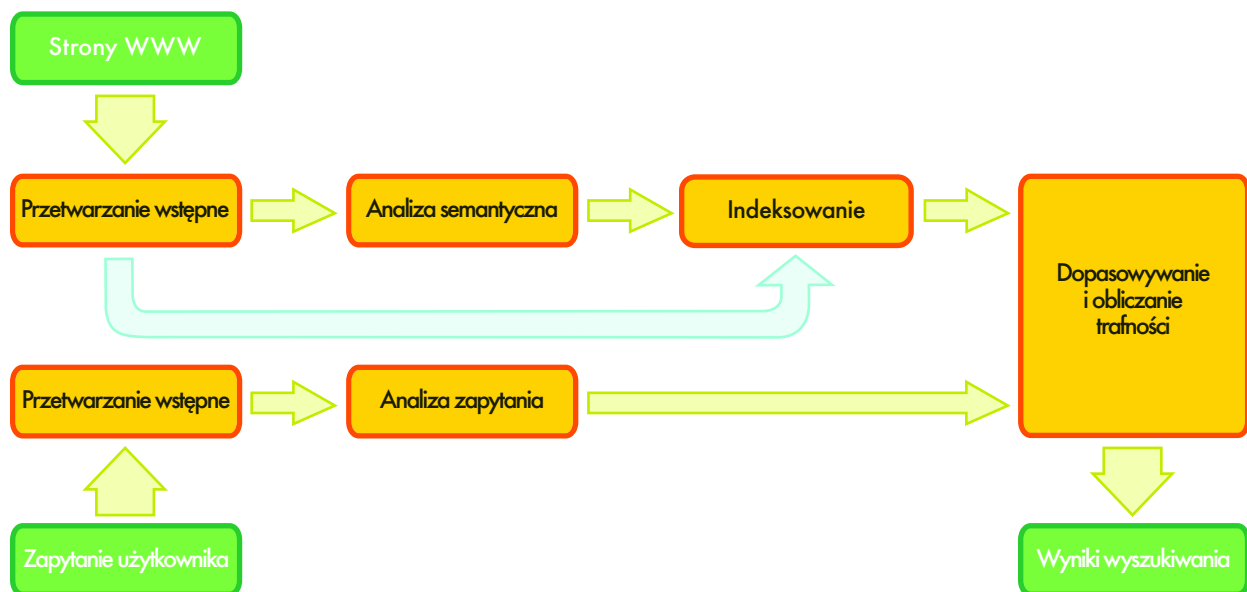
4.3.2 Wyszukiwarki WWW

Wyszukiwarka Google, powstała w 1998 r., obsługuje dziś ok. 80 proc. wszystkich zapytań [34]. Ani inter-

fejs wyszukiwania, ani sposób prezentacji wyników nie zmieniły się zasadniczo w porównaniu z pierwszą wersją. Obecnie Google oferuje sugestie poprawnej pisowni błędnie wpisanych terminów; od 2009 r. algorytmy wyszukiwarki zawierają również podstawowy komponent wyszukiwania semantycznego [35], umożliwiające podniesienie jakości wyników wyszukiwania poprzez analizę znaczenia wyszukiwanych terminów w kontekście. Sukces firmy Google pokazuje, że przy dostępności dużej ilości danych i wydajnych mechanizmach ich indeksowania podejście w dużej mierze statystyczne może przynieść satysfakcjonujące wyniki.

Następna generacja wyszukiwarek będzie musiała opierać się na znacznie bardziej zaawansowanych technologiach językowych.

Zaspokojenie bardziej złożonych potrzeb informacyjnych wymaga jednak wykorzystania większych zasobów wiedzy językowej. Prowadzone w laboratoriach badawczych eksperymenty wykorzystujące komputerowe tezaury i zasoby ontologiczne (takie jak WordNet., lub jego polski odpowiednik, Słowosieć [36, 37]) przyniosły poprawę wyników wyszukiwania przez zwracanie stron zawierających synonimy wyszukiwanego terminu (np. „energia atomowa”, „energia jądrowa”, „energia nuklearna” itd.) lub terminy jeszcze luźniej powiązane. Jeśli wyszukiwana fraza nie jest listą słów kluczowych, lecz pytaniem lub innym typem zdania, wygenerowanie właściwych odpowiedzi wymaga analizy składnio-

4: Wyszukiwarka

wej i semantycznej podanego zdania, jak również istnienia indeksu umożliwiającego szybkie wyszukanie odpowiednich dokumentów. Wyobraźmy sobie, że użytkownik wpisuje zapytanie „Podaj mi listę firm przejętych przez inne firmy w ciągu ostatnich pięciu lat”; wymaga ono zastosowania **analizy składniowej i semantycznej**, aby móc zanalizować strukturę gramatyczną podanego zdania i określić, że użytkownik poszukuje firm, które zostały przejęte, a nie firm, które przejęły inne firmy. Należy również zanalizować wyrażenie *ostatnie pięć lat*, aby określić, do którego roku odnosi się zapytanie. Przetwarzane zapytanie musi wreszcie zostać dopasowane do dużej ilości nieuporządkowanych danych, aby odnaleźć informację lub informacje, których poszukuje użytkownik. Wymaga to zaimplementowania systemu wyszukiwawczego oraz systemu klasyfikacji wyników. Tworzenie listy firm wymaga dodatkowo wykrycia, że konkretny ciąg znaków odpowiada nazwie firmy; za tego typu informacje odpowiadają systemy identyfikacji bytów nazwanych.

Jeszcze większym wyzwaniem jest wyszukiwanie dokumentów odpowiadających zapytaniu zadanemu w innym języku. W wyszukiwaniu wielojęzycznym zapytanie musi zostać automatycznie przetłumaczone na wszystkie możliwe języki źródłowe, a wyszukane informacje – z powrotem na język docelowy.

Rosnąca ilość danych zapisanych w formatach innych niż tekst tworzy zapotrzebowanie na usługi oferujące wyszukiwanie multimedialne, tj. wyszukiwanie informacji w danych graficznych, dźwiękowych i wideo. W przypadku danych dźwiękowych i wideo wymaga to stworzenia modułu rozpoznawania mowy, przetwarzającego dane mówione na tekst lub ich reprezentację fonetyczną, w których może zostać zrealizowane zapytanie użytkownika.

Polskie małe i średnie przedsiębiorstwa, takie jak poznański Carrot Search, z powodzeniem rozwijają i implementują technologie wyszukiwania zwracające wyniki wyszukiwania bardziej uporządkowane niż w standardowych wyszukiwarkach (np. Google) dzięki zastosowaniu metod grupowania wyników dostosowanych

do poszczególnych języków. Znaczącymi polskimi wyszukiwarkami są NetSprint oraz Szukacz, zintegrowany z polskim tezaurem i przeprowadzający normalizację morfologiczną tekstu, co poprawia wyniki wyszukiwania.

4.3.3 Interakcja głosowa

Technologie interakcji głosowej stanowią podstawę dla interfejsów umożliwiających użytkownikom głosową obsługę urządzeń (bez pomocy myszki, klawiatury czy ekranu). Głosowe interfejsy użytkownika są obecnie stosowane w częściowo lub w pełni zautomatyzowanych usługach świadczonych przez firmy telefonicznie klientom, pracownikom i partnerom biznesowym.

Interfejsy głosowe są często stosowane w sektorach takich jak bankowość, logistyka, transport publiczny i telekomunikacja.

Technologia przetwarzania głosu stosowana jest także w interfejsach do konkretnych urządzeń, np. w systemach nawigacji samochodowej i w graficznych interfejsach użytkownika, np. w nowoczesnych telefonach komórkowych (tzw. smartfonach).

U podstaw interakcji głosowej leżą cztery technologie:

- Automatyczne **rozpoznawanie mowy** umożliwia automatyczne przetworzenie ciągu głosek wypowiedzianych przez użytkownika systemu na konkretne słowa.
- Analiza gramatyczna i analiza semantyczna odpowiadają za analizę struktury składniowej i znaczeniowej wypowiedzi użytkownika na potrzeby danego systemu.
- Systemy dialogowe pozwalają zinterpretować żądanie użytkownika i podjąć odpowiednie działania.
- **Synteza mowy** polega na przetworzeniu pisemnej postaci wypowiedzi na postać dźwiękową.

Jednym z głównych wyzwań stojących przed automatycznym rozpoznawaniem mowy jest rozpoznanie słów wypowiedzianych przez użytkownika z maksymalną możliwą precyzją. Wymaga to ograniczenia zakresu możliwych wypowiedzi do zbioru wybranych słów kluczowych lub ręcznego utworzenia modelu języka na podstawie **korpusu języka mówionego**, czyli ze zbiorów plików dźwiękowych z nagraniami mowy wraz z ich tekstowymi transkrypcjami. Pierwsze z powyższych rozwiązań skutkuje ograniczoną elastycznością powstałego przy takich założeniach interfejsu głosowego i może pogorszyć ocenę produktu, ale koszty stworzenia, kalibracji i administrowania modeli językowych mogą być znaczne. Natomiast interfejsy używające modeli językowych i dające użytkownikom większą swobodę w wyrażaniu swoich potrzeb – na przykład poprzez zapytanie *Jak mogę pomóc?* – umożliwiają dużo większe zautomatyzowanie systemu i w rezultacie są znacznie wyżej oceniane przez użytkowników, a zatem mogą być uznawane za korzystniejsze niż bardziej ograniczone systemy oparte na dialogu kierowanym.

Większość stosowanych w praktyce systemów syntezy mowy bazuje na nagranych uprzednio wypowiedziach. Takie rozwiązanie może w zupełności wystarczać w przypadku wypowiedzi statycznych, niezależnych od konkretnego kontekstu użycia lub podanych przez użytkownika danych. Im bardziej jednak dynamiczna jest zawartość wypowiedzi, tym jakość systemu będzie niższa ze względu na mechaniczne łączenie przez system pojedynczych plików dźwiękowych, a co za tym idzie, nienaturalną intonację i akcent wyrazowy wypowiedzi. W przeciwieństwie do systemów statycznych metody syntezy mowy umożliwiają osiągnięcie dużo wyższej jakości i wytworzenie naturalniej (choć ciągle nie idealnie) brzmiących wypowiedzi.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat na rynku technologii interakcji głosowej można było zaobserwować rosnącą standaryzację interfejsów stosowanych w różnych kom-

5: Interakcja głosowa

ponentach oraz ujednolicenie zasad tworzenia poszczególnych składników danej aplikacji. Nastąpiła również daleko idąca konsolidacja rynku, szczególnie w zakresie automatycznego rozpoznawania i syntezy mowy – rynki lokalne krajów grupy G20 (tj. silnych gospodarczo krajów o znaczącej liczbie ludności) zostały zdominowane przez kilka globalnych firm; w Europie najważniejszymi z nich są Nuance i Loquendo.

Interakcja głosowa to podstawa interfejsów pozwalających użytkownikowi obsługę przy użyciu języka mówionego.

Na polskim rynku syntezy mowy najważniejszym graczem jest Ivona, mająca w ofercie również produkty dla innych języków. Sytuacja przedstawia się inaczej w przypadku języków o mniejszej liczbie użytkowników – komercyjne systemy rozpoznawania i syntezy mowy często są dla nich niedostępne. W przypadku technologii i wiedzy eksperckiej z zakresu systemów dialogowych rynki są w przeważającej większości zdominowane przez lokalne, najczęściej małe i średnie przedsiębiorstwa. W Polsce głównymi graczami są obecnie PrimeSpeech i Skrybot, których model biznesowy przewiduje nie tylko sprzedaż licencji na oprogramowanie, ale też dostarczanie kompleksowych rozwiązań wykorzystujących systemy rozpoznawania mowy. Trudno na razie mówić o rynku dla technologii analizy składniowej i semantycznej w zakresie interakcji głosowej.

Jeśli chodzi o faktyczne wykorzystanie interfejsów głosowych, popyt na nie znacząco wzrósł w Polsce w ciągu ostatnich 5 lat. Główną przyczyną tego zjawiska było rosnące zapotrzebowanie wśród użytkowników końcowych na rozwiązania oferujące możliwość samoobsługi, jak również konieczność optymalizacji kosztów w przypadku zautomatyzowanych usług telefonicznych oraz wzrost akceptacji wśród klientów dla głosowej komunikacji z maszyną.

Wybiegając w przyszłość, można przewidzieć znaczące zmiany związane z coraz powszechniejszym użyciem smartfonów, obok telefonu, Internetu i poczty elektronicznej, jako platformy komunikacji z klientem. Tendencja ta będzie miała wpływ również na stopień wykorzystania technologii interakcji głosowej. Po pierwsze, w perspektywie długoterminowej zapotrzebowanie na głosowe interfejsy użytkownika w telefonii wzrośnie. Po drugie, coraz istotniejsze jest użycie języka mówionego jako łatwej w użytku formy pracy z urządzeniami. Już teraz można zauważyć zwiększenie precyzji systemów rozpoznawania mowy stosowanych w smartfonach, co stało się możliwe głównie dzięki przeniesieniu funkcji rozpoznawania mowy do zdalnych ośrodków przetwarzania. Z tych wszystkich względów zastosowanie technologii językowych w przyszłości powinno znacznie zyskać na znaczeniu.

4.3.4 Tłumaczenie maszynowe

Idea wykorzystania maszyn cyfrowych do tłumaczenia języka naturalnego została przedstawiona po raz pierwszy przez A. D. Bootha w 1946 r. W latach 50. i na początku lat 80. na badania w tej dziedzinie przeznaczono znaczne środki. Niemniej jednak systemy **tłumaczenia maszynowego** ciągle jeszcze nie spełniają oczekiwań, jakie rozbudziły w pierwszych latach swojego istnienia.

Najprostszą metodą przekładu jest tłumaczenie słowo po słowie.

Na najbardziej podstawowym poziomie tłumaczenie maszynowe polega na prostym zastąpieniu słów w jednym języku odpowiadającymi im słowami w innym. Algorytmy takie mogą mieć praktyczne zastosowanie w dziedzinach o bardzo ograniczonym, sformalizowanym języku, np. w prognozach pogody. Dobrej jakości tłumaczenie większych jednostek niekonwencjonalnych typów tekstów wymaga jednak dopasowania tekstu źródłowego do jego najbliższego odpowiednika w języku docelowym na poziomie całych wyrażen, zdań lub dłuższych fragmentów. Największa trudność wynika tu z wieloznaczności języka naturalnego, utrudniającej automatyczne tłumaczenie na wielu poziomach; na poziomie leksykalnym występuje np. problem ujednoznacznienia sensu wyrazów („jaguar” może oznaczać zwierzę lub samochód); na poziomie składniowym – przypisania przyimków do właściwej części zdania, np.:

Policjant zauważył samochód w zaroślach.

Policjant zauważył samochód w okularach.

Jedna z obecnie stosowanych metod tłumaczenia maszynowego wykorzystuje algorytmy oparte na regułach językowych. Dla blisko spokrewnionych ze sobą języków dosłowne tłumaczenie przypadków takich, jak przedstawiony powyżej, może przynieść akceptowalne

efekty. Często jednak systemy oparte na regułach analizują tekst źródłowy i generują pośrednią, symboliczną jego reprezentację, na podstawie której tworzony jest tekst docelowy. Efektywność powyższych metod w wysokim stopniu zależy od dostępności obszernych leksykonów, zawierających informacje morfologiczne, składniowe i semantyczne, oraz dużych zestawów reguł gramatycznych opartych na wyspecjalizowanej wiedzy językoznawczej.

Począwszy od lat 80., wraz ze wzrostem możliwości obliczeniowych komputerów, na znaczeniu zyskały modele statystyczne służące do tłumaczenia maszynowego, tworzone na podstawie analizy dwujęzycznych, lub **równoległych, korpusów** tekstów (takich jak korpus równoległy Europarl, zawierający protokoły z prac Parlamentu Europejskiego w 21 językach UE). Przy wystarczającej ilości danych tłumaczenie statystyczne jest często w stanie przedstawić przybliżone znaczenie tekstu. W przeciwieństwie jednak do systemów regułowych tłumaczenie statystyczne (oparte na danych) często generuje teksty niegramatyczne. Natomiast przewagą systemów statystycznych, poza niższym kosztem korekty gramatycznej w porównaniu z tłumaczeniem, jest to, iż mogą poprawnie przetłumaczyć problematyczne fragmenty wynikające z indywidualnych cech danego języka, na przykład wyrażenia idiomatyczne.

Ponieważ omawiane tu typy systemów tłumaczenia maszynowego wzajemnie się uzupełniają, obecnie większość badań prowadzona jest nad systemami hybrydowymi, łączącymi w sobie obydwie metodologie (zobacz Rysunek 6). Można to osiągnąć na wiele sposobów. Jednym z nich jest wykorzystywanie zarówno systemu opartego na wiedzy, jak i na danych, i zaimplementowanie modułu dokonującego wyboru najlepszego tłumaczenia. Dla dłuższych zdań jednak żaden z wyników nie będzie doskonały. Lepszym rozwiązaniem jest więc połączenie tłumaczeń poszczególnych części zdania pochodzących z różnych źródeł; może być to zadaniem

6: Tłumaczenie maszynowe (statystyczne, regułowe)

dość złożonym, jako że zidentyfikowanie odpowiadających sobie fragmentów w poszczególnych alternatywnych tłumaczeniach może być trudne.

W przypadku języka polskiego tłumaczenie maszynowe jest zadaniem szczególnie trudnym.

Tłumaczenie maszynowe tekstu polskiego jest zadaniem wyjątkowo trudnym. Swobodny szyk zdania utrudnia analizę, a bogata fleksja – generowanie poprawnych form gramatycznych.

Najważniejszym systemem tłumaczenia maszynowego w Polsce jest szeroko stosowana Translatica (rozwijana przez firmę Poleng [38]), powstająca we współpracy z PWN i wykorzystująca wydawane przez nie słowniki, w tym polsko-angielski słownik PWN-Oxford. Translatica jest systemem **opartym na regułach**, obsługującym język polski, angielski, niemiecki i rosyjski. Liczne projekty badawcze w zakresie systemów statystycznych i hybrydowych nie zaowocowały na razie komercyjnie udanym produktem.

Język polski obsługiwany jest również przez zwykłe **statystyczne** systemy tłumaczenia maszynowego, takie jak Google Translate czy Bing, które sprawdzają się szczególnie w tłumaczeniu tekstów polskich na język angielski i angielskich na język polski. W przypadku innych języków jakość tłumaczenia jest znacznie gorsza, a wyniki często bywają niezrozumiałe lub wręcz absurdalne.

U podstaw takiego stanu rzeczy leży mała dostępność korpusów równoległych, niezbędnych do uczenia systemów statystycznych.

Systemy tłumaczenia maszynowego umożliwiające wykorzystanie wewnętrznej terminologii i integrację z systemami zarządzania projektem mogą znacznie zwiększyć wydajność pracy tłumaczy. Na rynku polskim funkcjonują specjalne systemy wspomagające proces tłumaczenia, np. TranslAide firmy Poleng czy TIGER, stworzony przez Studio Gambit; istnieją również tworzone przez mniejsze MŚP narzędzia do tłumaczenia wspomagane komputerowo, takie jak Cafetran. Ważnym narzędziem jest również system Thetos, tłumaczący polski na język migowy.

Jakość systemów tłumaczenia maszynowego pozostawia nadal bardzo wiele do życzenia. Nerozwiazane jeszcze problemy obejmują możliwość adaptacji zasobów językowych do poszczególnych dziedzin oraz integrację z istniejącymi systemami zarządzania tłumaczeniami oraz bazami terminologii i pamięciami tłumaczeniowymi. Większość z obecnych systemów jest ponadto rozwijana głównie dla tłumaczenia między polskim a angielskim; obsługa innych kombinacji językowych jest ograniczona. Prowadzi to do zaburzenia i spowolnienia procesu tłumaczenia, np. zmuszając użytkowników systemów tłumaczenia maszynowego do przyswojenia sobie różnych schematów kodowania terminologii dla różnych systemów.

Kampanie na rzecz ewaluacji pomagają porównywać jakość systemów tłumaczenia maszynowego, różne podejścia i stan tych systemów dla różnych par języków. Tabela 7 (s. 27), która została przygotowana w trakcie projektu Euromatrix+, zawiera wyniki dla par uzyskane dla 22 z 23 języków urzędowych UE (irlandzki nie był porównywany). Wyniki są uszeregowane według wyniku BLEU, a wyższe wyniki oznaczają lepsze tłumaczenia [39]. Tłumacz będący człowiekiem zazwyczaj osiąga wynik na poziomie około 80 punktów.

Najlepsze wyniki (w kolorze zielonym i niebieskim) mają języki korzystające z wyników skoordynowanych programów oraz mające wiele korpusów równoległych (np. angielski, francuski, niemiecki, hiszpański i niemiecki). Języki o gorszych wynikach przedstawiono w kolorze czerwonym. W odniesieniu do nich nie ma takich programów lub są one strukturalnie bardzo różne od innych języków (np. węgierski, maltański i fiński).

4.3.5 Zarządzanie wiedzą i technologie pomocnicze

Tworzenie aplikacji z zakresu technologii językowych obejmuje wiele etapów, których rezultaty nie zawsze są bezpośrednio widoczne dla użytkownika, ale które odgrywają ważną rolę w systemie. Jako istotne zagadnienia badawcze stały się odrębnymi dziedzinami językoznawstwa komputerowego.

Automatyczne odpowiadanie na pytania jest aktywnie rozwijającym się obszarem badań, w którego ramach tworzone są anotowane korpusy i organizowane są konkursy. Celem takich systemów jest umożliwienie przejścia od wyszukiwania opartego na słowach kluczowych (na których podstawie wyszukiwarka generuje listy potencjalnie adekwatnych dokumentów) do systemów, które udzielają konkretnej odpowiedzi na pytanie, np.:

Ile lat miał Neil Armstrong, kiedy stanął na Księżycu?

38.

Choć tego typu zastosowania są w oczywisty sposób związane z opisanym powyżej obszarem wyszukiwania w sieci, automatyczne odpowiadanie na pytania jest obecnie ogólnym terminem obejmującym takie zagadnienia badawcze, jak rozróżnianie poszczególnych typów pytań i odpowiedniej adaptacji zachowania systemu, metody analizy i porównywania zbiorów dokumentów potencjalnie zawierających odpowiedź (w celu pogodzenia sprzecznych odpowiedzi), algorytmy precyzyjnego wyszukiwania odpowiedzi w dokumencie przy uwzględnieniu kontekstu itd.

Ostatnie z powyższych zagadnień bezpośrednio łączy się z obszarem ekstrakcji informacji niezwykle popularnym w latach 90., gdy w językoznawstwie komputerowym popularne stały się metody statystyczne. Wyszukiwanie informacji ma na celu identyfikowanie konkretnych informacji w określonych typach dokumentów – np. wykrywanie podmiotów najaktywniej przejmujących inne spółki na podstawie doniesień prasowych. Innym z rozwijanych obecnie zastosowań jest przetwarzanie raportów o aktach terroru w celu wyodrębnienia z tekstu informacji o napastniku, celu, dacie i godzinie oraz miejscu zdarzenia, a także jego rezultatach. Poszukiwanie standardowych informacji dla konkretnych dziedzin jest podstawową cechą tego obszaru badawczego – stąd też stanowi on technologię „pomocniczą”, która musi zostać zintegrowana z kompletnym systemem odpowiednim dla konkretnego zadania.

Technologie językowe często są stosowane za kulisami większych systemów oprogramowania i zapewniają istotne funkcje.

Dwoma obszarami „granicznymi”, pełniącymi czasem rolę autonomicznych aplikacji, a czasem technologii narzędziowych, są systemy generowania streszczeń i **generowania tekstu**. Systemy streszczania tekstu, wbudowane na przykład w program Microsoft Word, oparte

	Język docelowy – Target language																					
	EN	BG	DE	CS	DA	EL	ES	ET	FI	FR	HU	IT	LT	LV	MT	NL	PL	PT	RO	SK	SL	SV
EN	–	40.5	46.8	52.6	50.0	41.0	55.2	34.8	38.6	50.1	37.2	50.4	39.6	43.4	39.8	52.3	49.2	55.0	49.0	44.7	50.7	52.0
BG	61.3	–	38.7	39.4	39.6	34.5	46.9	25.5	26.7	42.4	22.0	43.5	29.3	29.1	25.9	44.9	35.1	45.9	36.8	34.1	34.1	39.9
DE	53.6	26.3	–	35.4	43.1	32.8	47.1	26.7	29.5	39.4	27.6	42.7	27.6	30.3	19.8	50.2	30.2	44.1	30.7	29.4	31.4	41.2
CS	58.4	32.0	42.6	–	43.6	34.6	48.9	30.7	30.5	41.6	27.4	44.3	34.5	35.8	26.3	46.5	39.2	45.7	36.5	43.6	41.3	42.9
DA	57.6	28.7	44.1	35.7	–	34.3	47.5	27.8	31.6	41.3	24.2	43.8	29.7	32.9	21.1	48.5	34.3	45.4	33.9	33.0	36.2	47.2
EL	59.5	32.4	43.1	37.7	44.5	–	54.0	26.5	29.0	48.3	23.7	49.6	29.0	32.6	23.8	48.9	34.2	52.5	37.2	33.1	36.3	43.3
ES	60.0	31.1	42.7	37.5	44.4	39.4	–	25.4	28.5	51.3	24.0	51.7	26.8	30.5	24.6	48.8	33.9	57.3	38.1	31.7	33.9	43.7
ET	52.0	24.6	37.3	35.2	37.8	28.2	40.4	–	37.7	33.4	30.9	37.0	35.0	36.9	20.5	41.3	32.0	37.8	28.0	30.6	32.9	37.3
FI	49.3	23.2	36.0	32.0	37.9	27.2	39.7	34.9	–	29.5	27.2	36.6	30.5	32.5	19.4	40.6	28.8	37.5	26.5	27.3	28.2	37.6
FR	64.0	34.5	45.1	39.5	47.4	42.8	60.9	26.7	30.0	–	25.5	56.1	28.3	31.9	25.3	51.6	35.7	61.0	43.8	33.1	35.6	45.8
HU	48.0	24.7	34.3	30.0	33.0	25.5	34.1	29.6	29.4	30.7	–	33.5	29.6	31.9	18.1	36.1	29.8	34.2	25.7	25.6	28.2	30.5
IT	61.0	32.1	44.3	38.9	45.8	40.6	26.9	25.0	29.7	52.7	24.2	–	29.4	32.6	24.6	50.5	35.2	56.5	39.3	32.5	34.7	44.3
LT	51.8	27.6	33.9	37.0	36.8	26.5	21.1	34.2	32.0	34.4	28.5	36.8	–	40.1	22.2	38.1	31.6	31.6	29.3	31.8	35.3	35.3
LV	54.0	29.1	35.0	37.8	38.5	29.7	8.0	34.2	32.4	35.6	29.3	38.9	38.4	–	23.3	41.5	34.4	39.6	31.0	33.3	37.1	38.0
MT	72.1	32.2	37.2	37.9	38.9	33.7	48.7	26.9	25.8	42.4	22.4	43.7	30.2	33.2	–	44.0	37.1	45.9	38.9	35.8	40.0	41.6
NL	56.9	29.3	46.9	37.0	45.4	35.3	49.7	27.5	29.8	43.4	25.3	44.5	28.6	31.7	22.0	–	32.0	47.7	33.0	30.1	34.6	43.6
PL	60.8	31.5	40.2	44.2	42.1	34.2	46.2	29.2	29.0	40.0	24.5	43.2	33.2	35.6	27.9	44.8	–	44.1	38.2	38.2	39.8	42.1
PT	60.7	31.4	42.9	38.4	42.8	40.2	60.7	26.4	29.2	53.2	23.8	52.8	28.0	31.5	24.8	49.3	34.5	–	39.4	32.1	34.4	43.9
RO	60.8	33.1	38.5	37.8	40.3	35.6	50.4	24.6	26.2	46.5	25.0	44.8	28.4	29.9	28.7	43.0	35.8	48.5	–	31.5	35.1	39.4
SK	60.8	32.6	39.4	48.1	41.0	33.3	46.2	29.8	28.4	39.4	27.4	41.8	33.8	36.7	28.5	44.4	39.0	43.3	35.3	–	42.6	41.8
SL	61.0	33.1	37.9	43.5	42.6	34.0	47.0	31.1	28.8	38.2	25.7	42.3	34.6	37.3	30.0	45.9	38.2	44.1	35.8	38.9	–	42.7
SV	58.5	26.9	41.0	35.6	46.6	33.3	46.6	27.4	30.9	38.9	22.7	42.0	28.2	31.0	23.7	45.6	32.2	44.2	32.7	31.3	33.5	–

7: Tłumaczenie maszynowe między 22 językami europejskimi – Machine translation for 22 EU-languages [40]

są głównie na algorytmach statystycznych, identyfikujących w tekście „ważne” wyrazy (tj. wyrazy występujące w tekście istotnie częściej niż w języku ogólnym) i zawierające je zdania. Zdania te są następnie oznaczane i wyodrębniane z tekstu, tworząc streszczenie. Najczęściej więc w praktyce streszczenie tekstu oznacza wprowadzenie go do podzbioru jego zdań: tak funkcjonują wszystkie dostępne rozwiązania komercyjne. Alternatywną metodą jest generowanie *nowych* zdań, tj. tworzenie streszczenia ze zdań, które nie muszą występować w tekście źródłowym. Wymaga to głębszego zrozumienia tekstu, w związku z czym wyniki tej grupy metod są dużo mniej przewidywalne. W obu przypadkach jednak systemy generowania tekstu rzadko stanowią autonomiczne aplikacje, będąc najczęściej elementami większych systemów (np. jako moduły generowania raportów w medycznych systemach informacyjnych, gromadzących i przetwarzających dane o pacjentach).

Narzędzia dla języka polskiego są w opisanych powyżej obszarach rozwinięte znacznie gorzej niż ich odpowiedniki dla języka angielskiego.

Narzędzia dla języka polskiego są w opisanych powyżej obszarach rozwinięte znacznie gorzej niż ich odpowiedniki dla języka angielskiego, będące od lat 90. przedmiotem licznych konkursów naukowych, organizowanych przede wszystkim przez amerykańskie instytucje DARPA/NIST. Choć konkursy te umożliwiły znaczny rozwój technologii, skupiały się głównie na języku angielskim; nawet gdy obejmowały sekcje wielojęzyczne, język polski nigdy nie był ważnym elementem tych badań. Równie nieliczne są polskie korpusy anotowane i inne zasoby niezbędne do realizacji podobnych zadań. Systemy generowania streszczeń używające metod czysto statystycznych są w wielu przypadkach niezależne od języka, istnieje więc pewna liczba rozwiązań proto-

typowych. W przypadku generowania tekstu możliwe do wykorzystania moduły są zasadniczo ograniczone do warstwy powierzchniowej („gramatyki generowania tekstu”); tak jak w poprzednim przypadku większość systemów jest zaprojektowana dla języka angielskiego. Prototypowe implementacje systemu generowania tekstu powstały podczas tworzenia wspomnianego wcześniej systemu tłumaczenia maszynowego dla języka migowego Thetos.

Powyższe zestawienie nie wyczerpuje zastosowań technologii językowych. Jednym z aktywnie rozwijanych obszarów jest wykrywanie plagiatów, u którego podstaw leżą metody niezależne od języka, lecz które może być wzbogacone w opcje wyszukiwania prostych parafraz tekstu źródłowego. Najpopularniejszym systemem dla języka polskiego jest usługa plagiat.pl, używana przez większość uczelni wyższych do sprawdzania oryginalności prac magisterskich, jak również do identyfikowania przypadków naruszenia praw autorskich w sieci [41].

4.4 PROJEKTY Z ZAKRESU TECHNOLOGII JĘZYKOWYCH

Jednym z najwcześniejszych polskich projektów z zakresu technologii językowych był podjęty w 1967 r. wysiłek na rzecz stworzenia korpusu frekwencyjnego współczesnej polszczyzny o strukturze porównywalnej z anglojęzycznym korpusem Brown University. Zadanie zrealizował interdyscyplinarny zespół naukowców z Uniwersytetu Warszawskiego. Częściowe wyniki projektu zostały opublikowane w latach 1972–77, a ukończony korpus – w roku 1990. W kolejnych latach został on wzbogacony na wielu płaszczyznach, zarówno poprzez ręczną edycję, jak i metodami automatycznymi. Spośród innych projektów realizowanych we wczesnych latach rozwoju językoznawstwa komputerowego w Polsce wymienić należy próby utworzenia reprezentatywnego słownika morfologicznego polszczyzny. Jedną

z nich był projekt POLEX (1993–1996), realizowany przez Uniwersytet Adama Mickiewicza; kolejnym projektem był Słownik Gramatyczny Języka Polskiego [42], którego efektem jest najbardziej obecnie zaawansowany analizator morfologiczny języka polskiego, Morfeusz. W 2008 r. w Instytucie Informatyki Stosowanej Politechniki Wrocławskiej, we współpracy z Uniwersyteciem Adama Mickiewicza (projekt POLNET) rozpoczęty został projekt plWordNet, mający na celu zbudowanie polskiej wersji bazy leksykalno-semantycznej WordNet [36, 37]. Powstała w jego wyniku baza, stworzona przy użyciu licznych innowacyjnych półautomatycznych metod wykrywania relacji semantycznych w korpusach językowych, jest jedną z największych na świecie (niektóre z kategorii są bogatsze niż w oryginalnej wersji Princeton University).

Innym istotnym projektem korpusowym był korpus IPI PAN, tworzony w pierwszej dekadzie XXI wieku w Instytucie Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk (IPI PAN) [43]. W tym samym okresie powstały również dwa inne korpusy języka polskiego – korpus PWN, używany do prac słownikowych, oraz korpus referencyjny PELCRA, tworzony w Zakładzie Językoznawstwa Komputerowego Uniwersytetu Łódzkiego. Ten ostatni zawiera sporą pulę autentycznych danych konwersacyjnych. Kontynuacją powyższych projektów był rozpoczęty pod koniec 2008 r. przez wszystkie trzy instytucje oraz Instytut Języka Polskiego PAN projekt Narodowego Korpusu Języka Polskiego (NKJP) [44], zawierający część zasobów z korpusów IPI PAN, PWN oraz PELCRA. Celem projektu było stworzenie największego z dotychczas istniejących, ponadmiliardowego korpusu języka polskiego oraz milionowego podkorpusu anotowanego ręcznie na wielu poziomach, w zamysłu autorów będącego podstawą do tworzenia dalszych zasobów językowych (jeden z wykorzystujących NKJP projektów stawia sobie za zadanie stworzenie pierwszego banku drzew składniowych dla języka pol-

skiego przy wykorzystaniu anotacji gramatycznych korpusu).

W pierwszej dekadzie XXI wieku rozpoczęte zostały również dwa projekty zajmujące się zbieraniem korpusów języka mówionego oraz rozwojem metod przetwarzania dyskursu – LUNA (IPI PAN) oraz POLINT-112-SMS (UAM). Celem projektu LUNA było usprawnienie zautomatyzowanych systemów telefonicznych poprzez umożliwienie spontanicznych i nieograniczonych interakcji człowiek-maszyna. Projekt POLINT-112-SMS zajmował się zarządzaniem informacjami w sytuacjach krytycznych. Tworzony w nim system, oparty na danych tekstowych pochodzących z wiadomości SMS, ma wspomagać proces podejmowania decyzji w centrach zarządzania kryzysowego. Jednym z elementów projektowanego systemu jest moduł zarządzania dialogiem.

Polskie instytucje naukowe są ponadto zaangażowane w trwające obecnie projekty CLARIN, mające na celu stworzenie infrastruktury technologicznej dla narzędzi i zasobów językowych, oraz FLaReNet, ogólnoeuropejskie forum ułatwiające interakcję między użytkownikami i twórcami zasobów językowych. Biorą one również aktywny udział w pracach projektu META-NET.

Obecnie prowadzone są ponadto co najmniej 2 duże projekty finansowane ze środków UE w ramach programu Innowacyjna Gospodarka – ATLAS i NEKST – oraz liczne programy badawcze z dziedziny technologii językowych, w tym finansowane z Programu Ramowego.

Niemniej jednak zapewnienie odpowiedniego poziomu wsparcia dla projektów rozwijających zaawansowane technologie, korpusy i inne zasoby językowe wymaga zaangażowania większych środków finansowych.

4.5 BADANIA I KSZTAŁCENIE W DZIEDZINIE TECHNOLOGII JĘZYKOWYCH

Obecnie w Polsce wiele uniwersytetów i ośrodków naukowych – co najmniej 12 – aktywnie uczestniczy w pracach z zakresu technologii językowych i językoznawstwa komputerowego. Wiele z nich oferuje kursy w tym zakresie [45].

Poza uniwersytetami główne projekty badawcze prowadzone są w Zakładzie Inżynierii Lingwistycznej Instytutu Podstaw Informatyki PAN.

Towarzystwami naukowymi aktywnymi w dziedzinie technologii językowych są Polskie Towarzystwo Informatyczne i Polskie Towarzystwo Fonetyczne.

Jako dziedzina badań technologie językowe stoją przed następującymi wyzwaniami:

- Osoby aktywne w dziedzinie technologii językowych należą do różnych społeczności naukowych, spotykają się na odrębnych konferencjach i należą do odrębnych towarzystw naukowych; brakuje wspólnego forum, które mogłoby zgromadzić wszystkie zainteresowane strony.
- Językoznawstwo komputerowe w dalszym ciągu jest postrzegane jako dziedzina „egzotyczna”, o nieustalonym miejscu w systemie kształcenia, w związku z czym rozproszona w różnych wydziałach (np. wydziałach informatyki lub filologii).
- Brak efektu synergii między podejmowanymi zagadnieniami badawczymi.

4.6 DOSTĘPNOŚĆ NARZĘDZI I ZASOBÓW

W poniższej tabeli przedstawiony jest ogólny obraz bieżącej sytuacji na polu technologii językowych w Polsce. Ocena (w skali 0–6) istniejących narzędzi i zasobów

bów oparta jest na eksperckim oszacowaniu na skali od 0 (bardzo niska ocena) do 6 (bardzo wysoka).

Lista 8 przedstawia najważniejsze wnioski płynące z oceny stanu technologii językowych w Polsce. Do najważniejszych problemów stojących na przeszkodzie dalszemu rozwojowi metod automatycznego przetwarzania języka można zaliczyć:

- Brak korpusów oraz zaawansowanych narzędzi do przetwarzania języka mówionego dla języka polskiego. Ciągłe trwają prace nad korpusami multimodalnymi.
- Wiele z dostępnych zasobów nie jest zgodnych ze standardami – nawet jeśli istnieją, zapewnienie ich trwałości, czyli możliwości ich utrzymania w dłuższym okresie może być trudne lub niemożliwe. Konieczne jest współpraca i wspólne inicjatywy standaryzujące dane i formaty ich zapisu.
- Analiza semantyczna jest trudniejsza niż składowa; analiza semantyczna tekstu jest trudniejsza niż pojedynczych wyrazów lub zdań.
- Im większy zakres analizy semantycznej dokonywanej przez narzędzie, tym trudniej jest uzyskać odpowiednie dane; niezbędne są bardziej intensywne prace nad głęboką analizą.
- Istniejące standardy w zakresie semantyki i kodowania wiedzy (RDF, OWL itd.) nie mogą w prosty sposób zostać dostosowane do wymogów przetwarzania języka naturalnego.
- Narzędzia i zasoby dla przetwarzania języka mówionego, w szczególności syntezy mowy, są obecnie bardziej rozwinięte niż technologie dla języka pisanego.
- Dotychczasowe badania zaowocowały stworzeniem pojedynczych narzędzi o wysokiej jakości, jednak w obecnych warunkach finansowych niemalże niemożliwe jest stworzenie trwałego i zgodnego ze standardami rozwiązania.

- Brakuje dużych, zrównoważonych i ogólnodostępnych korpusów równoległych języka polskiego, w tym korpusów równoległych języków pokrewnych (np. czeskiego).
- Do wielu zastosowań niezbędne są dwu- i wielojęzyczne słowniki zawierające nie tylko tłumaczenia, lecz również informacje o walencji. Jako że standardowe słowniki zazwyczaj pomijają ten rodzaj anotacji, należy stworzyć odpowiednie zasoby.
- Do wielu zastosowań niezbędne są duże, ogólnodostępne zasoby ontologiczne dla języka polskiego. Obecnie dostępne ontologie są relatywnie małe i oparte na ontologii OpenCyc lub polskiej wersji tezauryusa OpenThesaurus. Polska wersja DBPedia jest w przygotowaniu.

4.7 PORÓWNANIE JĘZYKÓW

Obecny stan technologii językowych jest bardzo różny w zależności od języka. Aby porównać sytuację między różnymi językami, w tej części raportu zostanie zaprezentowana ocena opracowana na podstawie dwóch przykładowych obszarów zastosowań (tłumaczenie maszynowe i przetwarzanie mowy) oraz jednej technologii bazowej (analiza tekstu) i podstawowych zasobów niezbędnych do tworzenia aplikacji w obszarze technologii językowych.

Języki skategoryzowano według pięciostopniowej skali:

- doskonała jakość,
- bardzo dobra jakość,
- dobra jakość,
- średnia jakość,
- słaba lub zerowa jakość.

Jakość TJ wyznaczano zgodnie z następującymi kryteriami:

Przetwarzanie mowy: jakość istniejących technologii rozpoznawania mowy, jakość istniejących technologii

	Liczba	Dostępność	Jakość	Zakres	Dojrzałość	Trwałość	Elastyczność
Technologie językowe (narzędzia, technologie, aplikacje)							
Rozpoznawanie mowy	1	2	3	4	3	2	4
Synteza mowy	4	3	6	5	4	4	3
Analiza gramatyczna	4	4,5	4,5	4,5	4	4	3
Analiza semantyczna	1	1	3	1	1	2	2
Generowanie tekstu	1	1	1	1	1	1	2
Tłumaczenie maszynowe	3	4	3	3	3	4	3
Zasoby językowe (zasoby, dane, bazy wiedzy)							
Korpusy tekstów	3	2	4	4	5	5	3
Korpusy równoległe	3	1	4	4	5	5	5
Korpusy języka mówionego	1	0	3	3	2	2	2
Zasoby leksykalne	3	3	4	4	4	4	3
Gramatyki	3	2	4	4	3	2	2

8: Stan dostępnych technologii językowych dla języka polskiego

syntezy mowy, zakres dziedzinowy, liczba i wielkość istniejących korpusów mowy, ilość i różnorodność dostępnych aplikacji obsługujących mowę.

Tłumaczenie maszynowe: jakość istniejących technologii MT, ilość obsługiwanych par językowych, zakres zjawisk językowych i dziedzin, jakość i wielkość istniejących korpusów równoległych, ilość i różnorodność dostępnych aplikacji MT.

Analiza tekstu: jakość i zakres istniejących technologii analizy tekstu (morfologia, składnia, semantyka), zakres zjawisk językowych i dziedzin, ilość i różnorodność dostępnych aplikacji, jakość i rozmiar istniejących (anotowanych) korpusów tekstowych, jakość i zakres istniejących zasobów leksykalnych (np. WordNet) i gramatyk.

Zasoby: jakość i wielkość istniejących korpusów tekstowych, mowy i równoległych, jakość i zakres istniejących zasobów leksykalnych i gramatyk.

4.8 WNIOSKI

W serii raportów META-NET podjęliśmy ważną próbę oszacowania stanu technologii językowych dla 30 języków europejskich i porównania zaplecza technologicznego dostępnego dla tych języków. Dzięki określeniu luk, potrzeb i braków europejska społeczność specjalistów i podmiotów zainteresowanych technologiami językowymi może teraz nakreślić program badań i rozwoju na szeroką skalę. W ten sposób będziemy w stanie stworzyć realne wsparcie technologiczne dla wielojęzycznej Europy.

Raport pokazał, że istnieją ogromne różnice między językami Europy. Podczas gdy niektóre języki i obszary zastosowań mogą korzystać z oprogramowania i zasobów dobrej jakości, inne (zwykle „mniejsze” języki) odczuwają znaczące braki w tym zakresie. Dla wielu języków nie opracowano nawet podstawowych technologii analizy tekstu ani nie stworzono zasobów umożliwiają-

cych budowę tych technologii. Inne języki dysponują podstawowymi narzędziami i zasobami, ale nie są w stanie inwestować w analizę semantyczną. Dlatego też konieczne są dalsze intensywne działania, które pozwolą nam zrealizować nasz podstawowy cel: zapewnić wydajny system tłumaczenia maszynowego dla wszystkich języków europejskich.

Można również zauważyć brak ciągłości w finansowaniu badań i rozwoju. Krótkoterminowe programy koordynacyjne przeplatają się z okresami ograniczonego finansowania lub braku jakichkolwiek funduszy. Dodatkowo widoczny jest brak koordynacji działań z programami prowadzonymi w innych krajach unijnych i na poziomie Komisji Europejskiej.

Można zatem stwierdzić, że istnieje paląca potrzeba realizacji dużego, odpowiednio skoordynowanego projektu mającego na celu zniwelowanie różnic w rozwoju technologicznym wszystkich języków europejskich.

Długoterminowym celem META-NET jest opracowanie wysokiej jakości technologii językowych dla wszystkich języków, co pozwoli na zjednoczenie polityczne i gospodarcze zachowujące różnorodność kulturową. Technologia pomoże nam przezwyciężyć istniejące bariery i zbudować pomost łączący języki europejskie. Ten cel wymaga jednak wspólnego zaangażowania wszystkich stron: przedstawicieli świata polityki, nauki, biznesu i społeczeństwa.

Doskonała dostępność	Bardzo dobra dostępność	Dobra dostępność	Średnia dostępność	Słaba/zerowa dostępność
	angielski	czeski fiński francuski hiszpański niderlandzki niemiecki portugalski włoski	baskijski bułgarski duński estoński galisyjski grecki irlandzki kataloński norweski polski serbski słowacki słoweński szwedzki węgierski	chorwacki islandzki łotewski litewski maltański rumuński

9: Przetwarzanie mowy: stan technologii językowych dostępnych dla 30 języków europejskich

Doskonała jakość	Bardzo dobra jakość	Dobra jakość	Średnia jakość	Słaba/zerowa jakość
	angielski	francuski hiszpański	kataloński niderlandzki niemiecki polski rumuński węgierski włoski	baskijski bułgarski chorwacki czeski duński estoński fiński galisyjski grecki irlandzki islandzki litewski łotewski maltański norweski portugalski serbski słowacki słoweński szwedzki

10: Tłumaczenie maszynowe: stan technologii językowych dostępnych dla 30 języków europejskich

Doskonała jakość	Bardzo dobra jakość	Dobra jakość	Średnia jakość	Słaba/zerowa jakość
	angielski	francuski hiszpański niderlandzki niemiecki włoski	baskijski bułgarski czeski duński fiński galisyjski grecki kataloński norweski polski portugalski rumuński słowacki słoweński szwedzki węgierski	chorwacki estoński irlandzki islandzki litewski łotewski maltański serbski

11: Analiza tekstu: stan technologii językowych dostępnych dla 30 języków europejskich

Doskonała jakość	Bardzo dobra jakość	Dobra jakość	Średnia jakość	Słaba/zerowa jakość
	angielski	czeski francuski hiszpański niderlandzki niemiecki polski szwedzki węgierski włoski	baskijski bułgarski chorwacki duński estoński fiński galisyjski grecki kataloński norweski portugalski rumuński serbski słowacki słoweński	irlandzki islandzki litewski łotewski maltański

12: Zasoby – mowa i tekst: stan technologii językowych dostępnych dla 30 języków europejskich

META-NET

META-NET to Sieć Doskonałości finansowana przez Komisję Europejską. Obecnie do sieci należą 54 organizacje z 33 krajów europejskich [46]. META-NET tworzy Technologiczne Konsorcjum Wielojęzycznej Europy (META), czyli rosnącą społeczność osób i organizacji zajmujących się językiem.

Celem działania META-NET jest tworzenie technologicznych podwalin wielojęzycznego społeczeństwa informacyjnego Europy. Dzięki tej inicjatywie:

- możliwa będzie komunikacja i współpraca ponad barierami językowymi;
- użytkownicy wszystkich języków będą mieć równy dostęp do wiedzy i informacji;
- obywatele Europy będą mogli korzystać z zaawansowanych i powszechnie dostępnych technologii językowych.

Sieć wspiera Europę jednoczącą się jako jednolity rynek cyfrowy i przestrzeń informacyjną. Stymuluje rozwój technologii dla wszystkich języków europejskich. Umożliwiają one przekład maszynowy, publikowanie treści, przetwarzanie informacji i zarządzanie wiedzą w wielu dziedzinach i do różnych celów. Stanowią także podstawę językowych interfejsów w różnego rodzaju urządzeniach, od sprzętu AGD przez maszyny przemysłowe po samochody, komputery i roboty.

Sieć META-NET, która rozpoczęła działalność 1 lutego 2010, prowadzi działania na trzech płaszczyznach: META-VISION, META-SHARE i META-RESEARCH.

META-VISION wspiera powstanie dynamicznej i wpływowej społeczności skupionej wokół wspólnej wizji i strategii badawczej. Głównym celem tego kierunku

działań jest doprowadzenie do powstania spójnej europejskiej społeczności technologii językowych poprzez stworzenie wspólnej platformy dla przedstawicieli różnych i zróżnicowanych grup. Ten raport przygotowano nie tylko w odniesieniu do języka polskiego, ale też 29 innych języków. Wspólna wizja techniki rozwijana była w trzech grupach. Ustanowiono META Technology Council (Radę technologiczną META), która ma przygotować strategię w ścisłej współpracy z całym środowiskiem związanym z technologiami językowymi.

META-SHARE to otwarta platforma wymiany zasobów. Repozytorium będzie zawierać dane językowe, narzędzia i usługi internetowe udokumentowane przy pomocy wysokiej jakości metadanych i zorganizowane w zestandaryzowanych kategoriach. Platforma będzie umożliwiać łatwy dostęp do zasobów i jednolite ich wyszukiwanie. Dostępne w repozytorium zasoby będą zawierać zarówno bezpłatne materiały typu open source, jak i płatne zasoby komercyjne o ograniczonej dostępności.

META-RESEARCH to tworzenie powiązań z pokrewnymi technologiami. Ten kierunek działania wiąże się z wykorzystywaniem postępu technologicznego w innych dziedzinach i wyszukiwaniu innowacyjnych badań, które mogą wpłynąć na rozwój technologii językowych. W szczególności chodzi tutaj o najbardziej zaawansowane badania nad tłumaczeniem maszynowym, zbieranie danych, przygotowywanie zbiorów danych i organizację zasobów językowych w celu ich ewaluacji; tworzenie spisów narzędzi i metod; oraz organizowanie warsztatów i kursów dla członków społeczności.

office@meta-net.eu – <http://www.meta-net.eu>

EXECUTIVE SUMMARY

Information technology changes our everyday lives. We typically use computers for writing, editing, calculating, and information searching, and increasingly for reading, listening to music, viewing photos and watching movies. We carry small computers in our pockets and use them to make phone calls, write emails, get information and entertain ourselves, wherever we are. How does this massive digitisation of information, knowledge and everyday communication affect our language? Will our language change or even disappear?

All our computers are linked together into an increasingly dense and powerful global network. The girl in Ipanema, the customs officer in Dorohusk and the engineer in Kathmandu can all chat with their friends on Facebook, but they are unlikely ever to meet one another in online communities and forums. If they are worried about how to treat earache, they will all check Wikipedia to find out all about it, but even then they won't read the same article. When Europe's netizens discuss the effects of the Fukushima nuclear accident on European energy policy in forums and chat rooms, they do so in cleanly-separated language communities. What the internet connects is still divided by the languages of its users. Will it always be like this?

Many of the world's 6,000 languages will not survive in a globalized digital information society. It is estimated that at least 2,000 languages are doomed to extinction in the decades ahead. Others will continue to play a role in families and neighbourhoods, but not in the wider business and academic world.

With almost 50 million speakers, the Polish language is fairly well positioned compared to many languages. There are a large number of television channels with Polish-language programmes. And most international movies come with voice-over translation or closed captions in Polish. All common software packages are localized into Polish and despite the worries of the gradual Anglicisation, it seems that Poles prefer to use their own language in everyday lives. But there is a danger of its complete disappearance from major areas of our personal lives. Not science, aviation and the global financial markets, which actually need a world-wide *lingua franca*. We mean the many areas of life in which it is far more important to be close to a country's citizens than to international partners—domestic policies, for example, administrative procedures, the law, culture and shopping.

The status of a language depends not only on the number of speakers or books, computer programmes, films and TV stations that use it, but also on the presence of the language in the digital information space and software applications. Here too, the Polish language is fairly well-placed: the Polish Wikipedia is the one of the largest in the world, and with more than 2 million registered domains, the top level domain .pl ("Polska") is one of the world's largest country-specific top level domains. (In the US only very few websites actually use the .us top level domain.)

What are the Polish language's
chances of survival?

In the field of language technology, the Polish language is also well equipped with products, technologies and resources. There are applications and tools for speech synthesis, speech recognition, spelling correction, and grammar checking. There are also many applications for automatically translating language, even though these often fail to produce linguistically and idiomatically correct translations, especially when Polish is the source language. This is mainly due to the specific linguistic characteristics of the Polish language.

Information and communication technology are now preparing for the next revolution.

After personal computers, networks, miniaturisation, multimedia, mobile devices and cloud-computing, the next generation of technology will feature software that understands not just spoken or written letters and sounds but entire words and sentences, and supports users far better because it speaks, knows and understands their language. Forerunners of such developments are the free online service Google Translate that translates between 57 languages, IBM's supercomputer Watson that was able to defeat the US-champion in the game of "Jeopardy", and Apple's mobile assistant Siri for the iPhone that can react to voice commands and answer questions in English, German, French and Japanese. But not in Polish.

The next generation of information technology will master human language to such an extent that human users will be able to communicate using the technology in their own language. Devices will be able to automatically find the most important news and information from the world's digital knowledge store in reaction to easy-to-use voice commands. Language-enabled technology will be able to translate automatically or assist interpreters; summarise conversations and documents; and support users in learning scenarios.

The next generation of information and communication technologies will enable industrial and service robots (currently under development in research labs) to faithfully understand what their users want them to do and then proudly report on their achievements.

This level of performance means going way beyond simple character sets and lexicons, spell checkers and pronunciation rules. The technology must move on from simplistic approaches and start modelling language in an all-encompassing way, taking syntax as well as semantics into account to understand the drift of questions and generate rich and relevant answers,

However, there is a yawning technological gap between English and Polish, and it is currently getting wider. Europe lost several very promising high-tech innovations to the US, where there is greater continuity in their strategic research planning and more financial backing for bringing new technologies to the market. In the race for technology innovation, an early start with a visionary concept will only ensure a competitive advantage if you can actually make it over the finish line. Otherwise all you get is an honorary mention in Wikipedia.

Every international technology competition tends to show that results for the automatic analysis of English are far better than those for Polish, even though (or precisely because) the methods of analysis are similar, if not identical. This holds true for extracting information from texts, grammar checking, machine translation and a whole range of other applications.

Many researchers reckon that these setbacks are due to the fact that, for fifty years now, the methods and algorithms of computational linguistics and language technology application research have first and foremost focused on English. However, other researchers believe that English is inherently better suited to computer processing. And languages such as Spanish and French are also a lot easier to process than Polish using current methods. This means that we need a dedicated, consis-

tent, and sustainable research effort if we want to be use the next generation of information and communication technology in those areas of our private and work life where we live, speak and write Polish. Only then can we say that we added our native language to the favourites, as the slogan of the recent social campaign goes [2].

Summing up, despite the prophets of doom the Polish language is not in danger, even from the prowess of English language computing. However, the whole situation could change dramatically when a new generation of technologies really starts to master human languages effectively. Through improvements in machine translation, language technology will help in overcoming language barriers, but it will only be able to operate between those languages that have managed to survive in the digital world. If there is adequate language technology available, then it will be able to ensure the survival of languages with very small populations of speakers. If not, even 'larger' languages will come under severe pressure.

The dentist jokingly warns: "Only brush the teeth you want to keep". The same principle also holds true for research support policies: You can study every language under the sun all you want, but if you really intend to keep them alive, you also need to develop technologies to support them.

As this series of white papers shows, there is a dramatic difference between Europe's member states in terms of both the maturity of the research and in the state of readiness with respect to language solutions. Yet even though Polish is one of the 'bigger' EU languages, it needs further research before truly effective language technology solutions are ready for everyday use.

Only brush the teeth you want to keep!

META-NET's long-term goal is to introduce high-quality language technology for all languages in order to achieve political and economic unity through cultural diversity. The technology will help tear down existing barriers and build bridges between Europe's languages. This requires all stakeholders – in politics, research, business, and society – to unite their efforts for the future.

This white paper series complements other strategic actions taken by META-NET (see the appendix for an overview). Up-to-date information such as the current version of the META-NET vision paper [3] or the Strategic Research Agenda (SRA) can be found on the META-NET web site: <http://www.meta-net.eu>.

LANGUAGES AT RISK: A CHALLENGE FOR LANGUAGE TECHNOLOGY

We are witnesses to a digital revolution that is dramatically impacting communication and society. Recent developments in information and communication technology are sometimes compared to Gutenberg's invention of the printing press. What can this analogy tell us about the future of the European information society and our languages in particular?

The digital revolution is comparable to Gutenberg's invention of the printing press.

After Gutenberg's invention, real breakthroughs in communication were accomplished by efforts such as Luther's translation of the Bible into vernacular language. In subsequent centuries, cultural techniques have been developed to better handle language processing and knowledge exchange:

- the orthographic and grammatical standardisation of major languages enabled the rapid dissemination of new scientific and intellectual ideas;
- the development of official languages made it possible for citizens to communicate within certain (often political) boundaries;
- the teaching and translation of languages enabled exchanges across languages;
- the creation of editorial and bibliographic guidelines assured the quality of printed material;

- the creation of different media like newspapers, radio, television, books, and other formats satisfied different communication needs.

In the past twenty years, information technology has helped to automate and facilitate many processes:

- desktop publishing software has replaced typewriting and typesetting;
- Microsoft PowerPoint has replaced overhead projector transparencies;
- e-mail allows documents to be sent and received more quickly than using a fax machine;
- Skype offers cheap Internet phone calls and hosts virtual meetings;
- audio and video encoding formats make it easy to exchange multimedia content;
- web search engines provide keyword-based access;
- online services like Google Translate produce quick, approximate translations;
- social media platforms such as Facebook, Twitter and Google+ facilitate communication, collaboration, and information sharing.

Although these tools and applications are helpful, they are not yet capable of supporting a fully-sustainable, multilingual European society in which information and goods can flow freely.

2.1 LANGUAGE BORDERS HINDER THE EUROPEAN INFORMATION SOCIETY

We cannot predict exactly what the future information society will look like. However, there is a strong likelihood that the revolution in communication technology is bringing together people who speak different languages in new ways. This is putting pressure both on individuals to learn new languages and especially on developers to create new technology applications to ensure mutual understanding and access to shareable knowledge. In the global economic and information space, there is increasing interaction between different languages, speakers and content thanks to new types of media. The current popularity of social media (Wikipedia, Facebook, Twitter, YouTube, and, recently, Google+) is only the tip of the iceberg.

The global economy and information space confronts us with different languages, speakers and content.

Today, we can transmit gigabytes of text around the world in a few seconds before we recognise that it is in a language that we do not understand. According to a recent report from the European Commission, 57% of Internet users in Europe purchase goods and services in non-native languages; English is the most common foreign language followed by French, German and Spanish. 55% of users read content in a foreign language while 35% use another language to write e-mails or post comments on the Web [4]. A few years ago, English might have been the *lingua franca* of the Web – the vast majority of content on the Web was in English – but the situation has now drastically changed. The amount of online content in other European (as well as Asian and Middle Eastern) languages has exploded. Surprisingly,

this ubiquitous digital linguistic divide has not gained much public attention; yet, it raises a very pressing question: Which European languages will thrive in the networked information and knowledge society, and which are doomed to disappear?

2.2 OUR LANGUAGES AT RISK

While the printing press helped step up the exchange of information in Europe, it also led to the extinction of many European languages. Regional and minority languages were rarely printed and languages such as Cornish and Dalmatian were limited to oral forms of transmission, which in turn restricted their scope of use. Will the Internet have the same impact on our modern languages? Europe's approximately 80 languages are one of our richest and most important cultural assets, and a vital part of this unique social model [5]. While languages such as English and Spanish are likely to survive in the emerging digital marketplace, many European languages could become irrelevant in a networked society. This would weaken Europe's global standing, and run counter to the strategic goal of ensuring equal participation for every European citizen regardless of language.

According to a UNESCO report on multilingualism, languages are an essential medium for the enjoyment of fundamental rights, such as political expression, education and participation in society [6].

The variety of languages in Europe is one of its richest and most important cultural assets.

2.3 LANGUAGE TECHNOLOGY IS A KEY ENABLING TECHNOLOGY

In the past, investments in language preservation focussed primarily on language education and translation. According to one estimate, the European market for translation, interpretation, software localisation and website globalisation was €8.4 billion in 2008 and is expected to grow by 10% per annum [7]. Yet this figure covers just a small proportion of current and future needs in communicating between languages. The most compelling solution for ensuring the breadth and depth of language usage in Europe tomorrow is to use appropriate technology, just as we use technology to solve our transport and energy needs among others.

Language technology targeting all forms of written text and spoken discourse can help people to collaborate, conduct business, share knowledge and participate in social and political debate regardless of language barriers and computer skills. It often operates invisibly inside complex software systems to help us already today to:

- find information with a search engine;
- check spelling and grammar in a word processor;
- view product recommendations in an online shop;
- follow the spoken directions of a navigation system;
- translate web pages via an online service.

Language technology consists of a number of core applications that enable processes within a larger application framework. The purpose of the META-NET language white papers is to focus on how ready these core enabling technologies are for each European language.

Europe needs robust and affordable language technology for all European languages.

To maintain our position in the frontline of global innovation, Europe will need language technology, tailored to all European languages, that is robust and affordable and can be tightly integrated within key software environments. Without language technology, we will not be able to achieve a really effective interactive, multimedia and multilingual user experience in the near future.

2.4 OPPORTUNITIES FOR LANGUAGE TECHNOLOGY

In the world of print, the technology breakthrough was the rapid duplication of an image of a text using a suitably powered printing press. Human beings had to do the hard work of looking up, assessing, translating, and summarising knowledge. We had to wait until Edison to record spoken language – and again his technology simply made analogue copies.

Language technology can now simplify and automate the processes of translation, content production, and knowledge management for all European languages. It can also empower intuitive speech-based interfaces for household electronics, machinery, vehicles, computers and robots. Real-world commercial and industrial applications are still in the early stages of development, yet R&D achievements are creating a genuine window of opportunity. For example, machine translation is already reasonably accurate in specific domains, and experimental applications provide multilingual information and knowledge management, as well as content production, in many European languages.

As with most technologies, the first language applications such as voice-based user interfaces and dialogue systems were developed for specialised domains, and often exhibit limited performance. However, there are huge market opportunities in the education and entertainment industries for integrating language technologies into games, edutainment packages, libraries, simu-

lation environments and training programmes. Mobile information services, computer-assisted language learning software, eLearning environments, self-assessment tools and plagiarism detection software are just some of the application areas in which language technology can play an important role. The popularity of social media applications like Twitter and Facebook suggest a need for sophisticated language technologies that can monitor posts, summarise discussions, suggest opinion trends, detect emotional responses, identify copyright infringements or track misuse.

Language technology helps overcome the “disability” of linguistic diversity.

Language technology represents a tremendous opportunity for the European Union. It can help to address the complex issue of multilingualism in Europe—the fact that different languages coexist naturally in European businesses, organisations and schools. However, citizens need to communicate across the language borders of the European Common Market, and language technology can help overcome this final barrier, while supporting the free and open use of individual languages. Looking even further ahead, innovative European multilingual language technology will provide a benchmark for our global partners when they begin to support their own multilingual communities. Language technology can be seen as a form of “assistive” technology that helps overcome the “disability” of linguistic diversity and makes language communities more accessible to each other. Finally, one active field of research is the use of language technology for rescue operations in disaster areas, where performance can be a matter of life and death: Future intelligent robots with cross-lingual language capabilities have the potential to save lives.

2.5 CHALLENGES FACING LANGUAGE TECHNOLOGY

Although language technology has made considerable progress in the last few years, the current pace of technological progress and product innovation is too slow. Widely-used technologies such as the spelling and grammar correctors in word processors are typically monolingual, and are only available for a handful of languages.

Technological progress needs to be accelerated.

Online machine translation services, although useful for quickly generating a reasonable approximation of a document’s contents, are fraught with difficulties when highly accurate and complete translations are required. Due to the complexity of human language, modelling our tongues in software and testing them in the real world is a long, costly business that requires sustained funding commitments. Europe must therefore maintain its pioneering role in facing the technological challenges of a multiple-language community by inventing new methods to accelerate development right across the map. These could include both computational advances and techniques such as crowdsourcing.

2.6 LANGUAGE ACQUISITION IN HUMANS AND MACHINES

To illustrate how computers handle language and why it is difficult to program them to process different tongues, let’s look briefly at the way humans acquire first and second languages, and then see how language technology systems work.

Humans acquire language skills in two different ways. Babies acquire a language by listening to the real interactions between their parents, siblings and other family members. From the age of about two, children produce

their first words and short phrases. This is only possible because humans have a genetic disposition to imitate and then rationalise what they hear.

Learning a second language at an older age requires more cognitive effort, largely because the child is not immersed in a language community of native speakers. At school, foreign languages are usually acquired by learning grammatical structure, vocabulary and spelling using drills that describe linguistic knowledge in terms of abstract rules, tables and examples.

Humans acquire language skills in two different ways: learning from examples and learning the underlying language rules.

Moving to language technology, the two main types of systems “acquire” language capabilities in a similar manner. Statistical (or “data-driven”) approaches obtain linguistic knowledge from vast collections of concrete example texts. While it is sufficient to use text in a single language for training, e. g., a spell checker, parallel texts in two (or more) languages have to be available for training a machine translation system. The machine learning algorithm then “learns” patterns of how words, short phrases and complete sentences are translated.

This statistical approach usually requires millions of sentences to boost performance quality. This is one reason why search engine providers are eager to collect as much written material as possible. Spelling correction in word processors, and services such as Google Search and Google Translate, all rely on statistical approaches. The great advantage of statistics is that the machine learns quickly in a continuous series of training cycles, even though quality can vary randomly.

The second approach to language technology, and to machine translation in particular, is to build rule-based

systems. Experts in the fields of linguistics, computational linguistics and computer science first have to encode grammatical analyses (translation rules) and compile vocabulary lists (lexicons). This is very time consuming and labour intensive. Some of the leading rule-based machine translation systems have been under constant development for more than 20 years. The great advantage of rule-based systems is that the experts have more detailed control over the language processing. This makes it possible to systematically correct mistakes in the software and give detailed feedback to the user, especially when rule-based systems are used for language learning. However, due to the high cost of this work, rule-based language technology has so far only been developed for a few major languages.

The two main types of language technology systems acquire language in a similar manner.

As the strengths and weaknesses of statistical and rule-based systems tend to be complementary, current research focusses on hybrid approaches that combine the two methodologies. However, these approaches have so far been less successful in industrial applications than in the research lab.

As we have seen in this chapter, many applications widely used in today’s information society rely heavily on language technology, particularly in Europe’s economic and information space. Although this technology has made considerable progress in the last few years, there is still huge potential to improve the quality of language technology systems. In the next section, we describe the role of Polish in European information society and assess the current state of language technology for the Polish language.

THE POLISH LANGUAGE IN THE EUROPEAN INFORMATION SOCIETY

3.1 GENERAL FACTS

With about 40–48 million native speakers, Polish is the most spoken West Slavic language around the world. It is the official language of Poland [8]. The auxiliary minority languages that can be used in legal contexts are: German in the west areas of Poland (22 communes using it as auxiliary language), and Belarusian in the east (3 communes), Kashubian (2 communes) and Lithuanian (1 commune) [9].

In Poland, the Polish language is the common spoken and written language and the native language of the vast majority of the population.

The Polish language is quite homogenous, while the differences between its dialects (góralski, from Podhale region, Silesian in Silesia, and the dialect of Poznań) are fairly small. The minority nationals are the Germans (according to the minority speakers: 300,000 to 400,000), Belarusians (250,000 to 300,000), Ukrainians (300,000), Lithuanians (30,000), Russians (20,000), Slovaks (15,000), Czechs (3,000), Jews (5,000) and Armenians (1,500). The ethnic minorities are the Ruthenians (50,000), the Roma (20,000), the Tatars (2,000) and the Karaites (150). The only regional group recognised is the Kashubians (250,000 to 300,000), with their own regional language. In total, 1,200,000 people belong to regional and national minorities, even though the latest census statis-

tics from 2002 on ethnicity and nationality only note 417,000, including the Germans (147,000), Belarusians (48,000), Ukrainians (34,000), Slovaks (2,000). The strongest concentrations of minority nationals can be found in the provinces of Warmia-Masuria, Podlachia and Opole.

Recently, it was debated if Silesians are to be considered a national minority. In 2011 during the census the Silesian nationality was declared by 809,000 people [10].

3.2 PARTICULARITIES OF THE POLISH LANGUAGE

Polish exhibits some specific characteristics, which contribute to the richness of the language [11] but are challenges for computational processing of natural language.

Free word order is a major problem for language technologies.

Some of these characteristics allow the speakers to express ideas in a wide variety of ways. First, word order is relatively free in Polish sentences, and it is used to stress the importance of information rather than simply follow from the rules of grammar. Consider, e. g., the English sentence:

The woman gave the man an apple.

In English, there are two more ways to express the same idea, namely:

- The woman gave an apple to the man.
- An apple was given to the man by the woman.

In Polish, there exist at least nine possible ways (even though some of them are less likely to be used):

- Kobieta dała mężczyźnie jabłko.
- Kobieta mężczyźnie dała jabłko.
- Kobieta mężczyźnie jabłko dała.
- Jabłko mężczyźnie dała kobieta.
- Jabłko kobieta dała mężczyźnie.
- Jabłko dała kobieta mężczyźnie.
- Mężczyźnie jabłko dała kobieta.
- Mężczyźnie jabłko kobieta dała.
- Mężczyźnie kobieta dała jabłko.

The meaning of these sentences, though grammatically equivalent, varies, as the word order shows which part is the new information in the sentence, and what is already known.

The number of inflections in Polish is troublesome both for language users and computers.

Second, Polish is relatively morphologically rich, which means that for roughly 180 thousand base forms of words, almost 4 million inflected word forms exist. The inflection paradigms are complex, and even their exact number is a matter of a dispute (single exceptions might be thought to create a new paradigm). Even native speakers have problems with properly inflecting many words, and most speakers of Polish as a second language never completely master the complexities of the inflectional system.

Third, many computer applications assume either English or Western-European alphabets, and that may lead to problems with typing Polish diacritical characters (“ą”, “ę” etc.). Historically, it was one of the biggest problems to get international software to work with Polish, and there were numerous ways to encode these characters. Even now, there are at least three popular code pages used for Polish: Unicode (mostly UTF-8), ISO standard and Windows code page (1250). For this reason, older data might easily be corrupted with incorrect encoding. Restoring the proper diacritical characters is not a trivial problem: there are many words that could be created by changing some of the characters to Polish diacritics (for example, “glosy” may be a correct singular genitive form of “glosa” or plural nominative of “głos” that has “l” instead of “ł”).

Polish diacritic characters are still not sufficiently supported.

Other specific characteristics of Polish that make automatic processing of language difficult are the tendency to use comparably long and nested sentences. In addition, the lack of articles makes detection of noun phrases relatively hard, as the only way to detect them is to rely on morphological information (case, number, gender), which is far from unambiguous.

3.3 RECENT DEVELOPMENTS

The English language is one of the biggest sources of loan words and calques, in particular in science and technology, and it exerts a considerable influence on contemporary Polish. The number of words loaned from English into Polish is however much lower than in Dutch or German because of the problems with inflecting some words and differences in pronunciation systems. In early 1990s, just after the major political

changes, companies used brands that sounded “English like”. Even a grocery shop could bear an English signboard “Your shop”. Today, such a name would be considered ridiculous by a much larger group of speakers. But calques from English, such as “dokładnie” (exactly) or “wydawać się być ” (seem to be), are numerous and popular.

The major influence on today’s Polish is the English language.

Another influence of English is the appearance of more direct forms of address, especially in advertising [12]. While in the past, using the Polish pronoun “ty” (“you” singular) would have been considered rude, it is quite popular these days. Arguably, this influence stems from incorrect, non-professional translations from English, yet it is a stable phenomenon. Similarly, Polish speakers are now more likely to follow English punctuation patterns, especially a comma after introductory phrase, which is, according to traditional Polish punctuation rules, incorrect. Even some typographical characters (such as “&”), never used in Polish before, are borrowed from English.

There is a new tendency towards creating word compounds such as “speckomisja” (special committee) or “Rywingate”.

The previous sources of linguistic influence, such as Soviet propaganda and doublespeak, are now of almost no importance. The official register is now more connected with the bureaucracy of the EU. Though one can find a new tendency towards creating word compounds such as “speckomisja” (special committee) or “Rywingate”, which remind of the older Soviet newspeak compounds, the development seems to be independent from the historical influence of Russian and is connected with En-

glish instead, though acronyms are a considerably rarer phenomenon in Polish than in English.

One of the current developments in Polish is that feminine forms for professions are nowadays more frequently used, though they still remain somewhat outside of the official register. Political correctness is also visible in new forms used to refer to foreign nationals, and immigrants from Africa (the word “Murzyn” [negro], previously considered neutral, is now all but banned in newspapers).

One of the traditional complaints about the development of Polish is the proliferation of obscene language and brutality in colloquial speech. It must be stressed, however, that these claims are not based on corpus-based historical research.

Some of the traditional inflection patterns seem to undergo a process of simplification (for example, speakers are more likely to say “mieliłem” than “melłem”, which would be the standard form), and some of the forms become almost extinct in everyday speech. This is especially true of the vocative case in colloquial Polish. At the same time, the official linguistic counselling website are especially popular among Polish speakers, for example the one run by the scientific publisher PWN [13].

Some of the words are also specially simplified to humorous effect in colloquial speech, e. g., instead of the full word “impreza” (party) one could hear “impra”, “klima” instead of “klimatyzacja” (air-condition), or “kolo” instead of kolega (mate). This said, inflection patterns are still highly complex and no simple trend towards simplifying them is discernible.

Much more detailed information about changes in the contemporary Polish language are to be found in the following reference works: [14, 15, 16, 17, 18].

3.4 LANGUAGE CULTIVATION IN POLAND

The legal status of the Polish language within the territory of the Republic of Poland is defined more precisely by the Law of 7 October 1999 on the Polish language, with its subsequent amendments (in 2000, 2003, 2004 and 2005) [9]. The regulations of this Act relate to “the protection of the Polish language” and to the use thereof in the pursuit of public tasks, in trade and in the fulfilment of labour-law regulations within the territory of the Republic of Poland. The protection of the Polish language shall consist especially:

- in concern for the correct usage of language and the establishment of conditions for the proper development of language as an instrument of human communication;
- in counteracting the vulgarisation of the language;
- in the dissemination of knowledge about language and its role in culture;
- in the promotion of respect for regional language variations and dialects and the prevention of their extinction;
- in the promotion of the Polish language in the world and in support for the teaching of Polish in Poland and abroad.

Entities carrying out public tasks within the territory of the Republic of Poland transact all official business and submit statements of intent in the Polish language, unless specific regulations state otherwise. This applies to statements of intent, applications and other forms submitted to official organs of the state (Article 5).

As regards commercial activities, according to Article 7, in commercial dealings involving the participation of consumers and in the fulfilment of labour-law regulations, the Polish language is to be used if the consumer or employee have their place of domicile in the territory

of the Republic of Poland at the time an agreement was concluded and this agreement is to be carried out in the territory of the Republic of Poland. In commercial dealings not involving the participation of consumers, the Polish language is to be used only if this trade is carried out by the entities subordinated to the organs of the State or to the regional public authorities.

The obligation to use the Polish language in commercial dealings involving the participation of consumers applies especially to the names of goods, services, offers, guarantee terms, invoices, bills and receipts as well as warnings and consumer information required by separate regulations, operating instructions and information about the properties of goods and services. The obligation to use the Polish language in information on the properties of goods and services also applies to advertising.

The obligation to use the Polish language also applies to advertising.

Foreign-language descriptions of goods and services as well as foreign-language offers, warnings and consumer information required on the basis of other regulations must be simultaneously made available in a Polish-language version. Descriptions in the Polish language are not required as regards warnings and consumer information, user manuals and information on the properties of goods if they are expressed in universally comprehensible graphic form; if the graphic form is accompanied by a description, it should be drawn up in the Polish language.

Action may be taken against individuals or businesses that do not respect these requirements. Fines are chargeable for infractions.

Supervision of the use of the Polish language is exercised within the scope of their tasks by the President of the Office of Competition and Consumer Protection,

the Trade Inspectorate and the district (municipal) consumer spokesman and the State Labour Inspectorate.

According to Article 8, documents, including in particular agreements involving consumers and labour-law agreements, are to be drawn up in the Polish language. The documents may be simultaneously drawn up in one or more language versions. Unless parties decide otherwise, the basis for the interpretation of such documents is their Polish-language version. A job agreement or other document arising out of labour-law regulations, as well as an agreement to which a consumer is a party, may be drawn up in a foreign language at the request of a job-performing party or consumer who is a citizen of a European Union member-state other than the Republic of Poland and has previously been informed of the right to draw up an agreement in the Polish language. A job agreement or other labour-law document may be drawn up in a foreign language at the request of the job-performing party who is not a Polish citizen, and also in the event the employer is a citizen of a European Union member-state or is based in that state.

Polish is the language of teaching, examinations and diploma dissertations in public and non-public schools of all types, in higher state and non-state schools, in educational establishments and other educational institutions, unless specific regulations state otherwise (a growing number of universities offer programmes in English, though). According to the ordinance of the Minister of National Education and Sport of 15 October 2003, the State Commission for the Certification of Proficiency in Polish as a Foreign Language is the supreme body which supervises administration of examinations and issues certificates of the Polish language proficiency at three levels. The foreigner or the Polish citizen, residing abroad, receives an official certificate of proficiency in Polish after examination before the state examination commission.

The regulations of the Act on the Polish Language do not pertain to:

- proper names, foreign daily newspapers, periodicals, books or computer programs with the exception of their description or instructions;
- the teaching and research activities of schools of higher education, schools and classes with a foreign language of instruction or bilingual instruction, foreign-language teachers' colleges and also the teaching of other subjects, if it is in accordance with detailed regulations;
- scientific and cultural creativity;
- customarily used scientific and technical terminology;
- trade-marks, brand names and indications of the origin of goods and services;
- norms introduced in the original language in accordance with standardisation regulations.

The authoritative institution that expresses opinions and gives advice on issues concerning the use of the Polish language is the Polish Language Council (Rada Języka Polskiego), acting as a committee of the Polish Academy of Sciences. Every second year, it presents a report on the protection of the Polish language to the Parliament of the Republic of Poland.

The Council, upon a motion by the minister in charge of culture and the protection of national heritage, the minister in charge of education and training and the minister in charge of higher education, the President of the Office of Competition and Consumer Protection, the Chief Inspector of the Trade Inspectorate or the President of the Polish Academy of Sciences, or at its own initiative, expresses by means of a resolution its opinion on the use of the Polish language in public activities and in trade within the territory of the Republic of Poland involving consumers or the execution in the Republic of Poland of labour-law regulations, and estab-

lishes the principles of the Polish language's orthography and punctuation.

Learned societies, associations of authors and higher schools (i. e., tertiary schools or universities) may refer any issues on the use of the Polish language to the Council. In the event of significant doubts arising in its official business concerning Polish-language usage any state or local government authorities may seek the opinion of the Council. Producers, importers and distributors of goods or services which do not have an appropriate name in Polish may request the Council for an opinion concerning appropriate terms for the said goods or services.

Besides the Polish Language Council, some other national institutions are engaged (according to their statutes) in the cultivation, protection and/or promotion of the Polish language.

The law which amended the law on the Polish language (11 April 2003) created a legal foundation for officially certifying knowledge of Polish as a foreign language. Two depositions from the Ministry of National Education and Sports dated 15 October 2003 allow foreign nationals to receive certificates confirming their level of knowledge of the Polish language. There are three levels: elementary, intermediate, and advanced. In some countries, the Polish language is prized as giving access to Polish universities and the Polish job market.

Polish students performed well above OECD average with respect to reading literacy.

The PISA study, conducted in 2009, shows that Polish students performed well above OECD average with respect to reading literacy (a second European country after Finland), the eight best place [19]. This means that language teaching is successful in Poland, though it is arguable that relative linguistic homogeneity contributes to this result.

3.5 POLISH ON THE INTERNET

In spring 2011, almost 55% of the Poles were Internet users [20]. 72% of them said they were online every day. Among young people, the proportion of users is even higher. The existence of an active Polish-speaking web community is also mirrored by the fact that the Polish Wikipedia, with around 800 thousand entries, is one of the largest Wikipedias after English, German, and French (not counting automatically translated versions such as the Thai Wikipedia), and is comparable to the Italian version [21].

Over a half of Poles uses the Web.

With about 2 million Internet domains in May 2011 [22], Poland's top-level country domain .pl is one of the top country extensions in the world [23]. This dominant Internet presence suggests that there is a considerable amount of Polish language data available on the web. In addition, some multi-lingual resources like the online dictionary mash-up [ling.pl](#) [24] are freely available.

For language technology, the growing importance of the Internet is important for two reasons. On the one hand, the large amount of digitally available language data represents a rich source for analysing the usage of natural language, in particular by collecting statistical information. On the other hand, the Internet offers a wide range of application areas for language technology.

The most commonly used web application is certainly web search, which involves the automatic processing of language on multiple levels, as we will see in more detail the second part of this paper. It involves sophisticated language technology, differing for each language. For Polish, this comprises matching “ę” and “e” to match texts written without diacritic characters; moreover, all inflected versions of query words should also be found

to enhance the search (so not only „wziąłem”, but also „wziąć”, „wzięłam”, „wziąłby”, „wziąwszy...”). But internet users and providers of web content can also profit from language technology in less obvious ways, e. g., if it is used to automatically translate web contents from one language into another. Considering the high costs associated with manually translating these contents, comparatively little usable language technology is built com-

pared to the anticipated need. This might be due to the complexity of the Polish language and the number of technologies involved in typical LT applications.

In the next chapter, we will present an introduction to language technology and its core application areas as well as an evaluation of the current situation of LT support for Polish.

LANGUAGE TECHNOLOGY SUPPORT FOR POLISH

Language technology is used to develop software systems designed to handle human language and are therefore often called “human language technology”. Human language comes in spoken and written forms. While speech is the oldest and in terms of human evolution the most natural form of language communication, complex information and most human knowledge is stored and transmitted through the written word. Speech and text technologies process or produce these different forms of language, using dictionaries, rules of grammar, and semantics. This means that language technology (LT) links language to various forms of knowledge, independently of the media (speech or text) in which it is expressed. Figure 1 illustrates the LT landscape.

When we communicate, we combine language with other modes of communication and information media – for example speaking can involve gestures and facial expressions. Digital texts link to pictures and sounds. Movies may contain language in spoken and written form. In other words, speech and text technologies overlap and interact with other multimodal communication and multimedia technologies.

In this section, we will discuss the main application areas of language technology, i. e., language checking, web search, speech interaction, and machine translation. These applications and basic technologies include:

- spelling correction;
- authoring support;
- computer-assisted language learning;

- information retrieval;
- information extraction;
- text summarisation;
- question answering;
- speech recognition;
- speech synthesis.

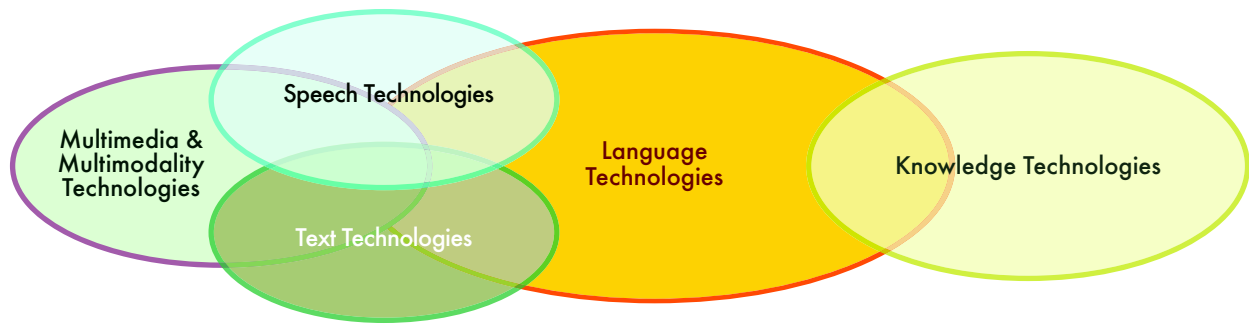
Language technology is an established area of research with an extensive set of introductory literature. The interested reader is referred to the following references: [25, 26, 27, 28, 29]. Links to tools and resources for Polish, which will be mentioned below, are available on the website *Computational Linguistics in Poland* [30].

Before discussing the above application areas, we will briefly describe the architecture of a typical LT system.

4.1 APPLICATION ARCHITECTURES

Software applications for language processing typically consist of several components that mirror different aspects of language. While such applications tend to be very complex, figure 2 shows a highly simplified architecture of a typical text processing system. The first three modules handle the structure and meaning of the text input:

1. Pre-processing: cleans the data, analyses or removes formatting, detects the input languages, and so on.

1: Language technologies

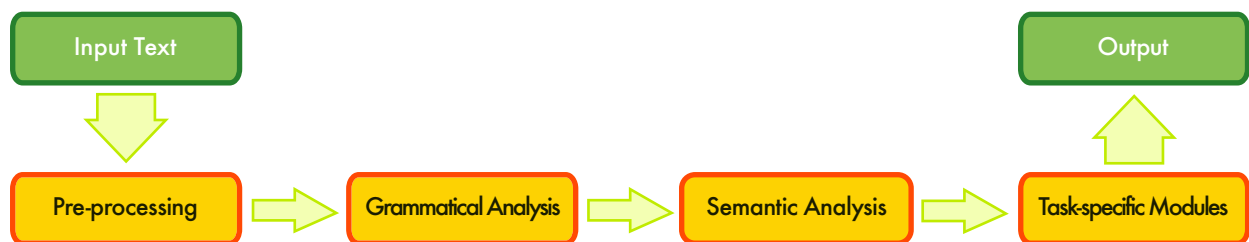
2. **Grammatical analysis:** finds the verb, its objects, modifiers and other sentence elements; detects the sentence structure.
3. **Semantic analysis:** performs disambiguation (i. e., computes the appropriate meaning of words in a given context); resolves anaphora (i. e., which pronouns refer to which nouns in the sentence); represents the meaning of the sentence in a machine-readable way.

and education, concluding with an overview of (past) funding programs. In the end of this section, we will present an expert estimation on the situation regarding core LT tools and resources on a number of dimensions such as availability, maturity, or quality in figure 7 (p. 64) at the end of this chapter. This table lists all tools and resources that are boldfaced in the text. LT support for Polish is also compared to other languages that are part of this series.

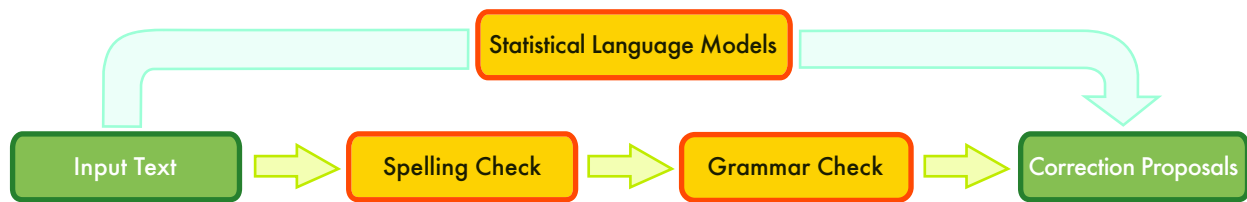
After analysing the text, task-specific modules can perform other operations, such as automatic summarisation and database look-ups. Note that the architectures of the applications are highly simplified and idealised here, to illustrate the complexity of language technology applications in a generally understandable way. After the introduction of the core application areas, we will give a short overview of the situation in LT research

4.2 CORE APPLICATION AREAS

In this section, we focus on the most important LT tools and resources, and provide an overview of LT activities in Poland.

2: A typical text processing architecture

3: Language checking (top: statistical; bottom: rule-based)

4.2.1 Language Checking

Anyone who has used a word processor such as Microsoft Word knows that it has a spell checker that highlights spelling mistakes and proposes corrections. 40 years after the first spelling correction program by Ralph Gorin, language checkers nowadays do not simply compare the list of extracted words against a dictionary of correctly spelled words, but have become increasingly sophisticated. Today these programs are far more sophisticated. Using language-dependent algorithms for **grammatical analysis**, they detect errors related to morphology (e. g., plural formation) as well as syntax-related errors, such as a missing verb or a conflict of verb-subject agreement (e. g., *she *write a letter*). However, most spell checkers will not find any errors in the following text [31]:

I have a spelling checker,
It came with my PC.
It plane lee marks four my revue
Miss steaks aye can knot sea.

Most available spell checkers (including Microsoft Word) will find no errors in this poem because they mostly look at words in isolation. However, analysis of larger contexts is needed in many cases, e. g., for deciding if a word such as the “polski” / “Polska” needs to be written in upper case, as in:

- Ten tekst został przełożony na polski. [*This document was written in Polish.*]

- Czytał „Polskę Zbrojną”. [*He read Polska Zbrojna.*]

This either requires the formulation of language-specific grammar rules, i. e., a high degree of expertise and manual labour, or the use of a so-called statistical language model (alternatively, grammar rules might be induced using artificial intelligence methods). Such models calculate the probability of a particular word occurring in a specific environment (i. e., the preceding and following words). For example, “polska książka” is a much more probable word sequence than “Polska książka”. A statistical language model can be automatically derived using a large amount of (correct) language data (i. e., a **corpus**). Up to now, these approaches have mostly been developed and evaluated on English language data. However, they do not necessarily transfer straightforwardly to Polish with its flexible word order and richer inflection. The rule-based methods have been used in the open-source proof-reading tool LanguageTool that incorporates over 1 thousand rules for Polish (the tool can be used in various word processing systems, such as LibreOffice) [32, 33].

Language checking is not limited to word processors but also applies to authoring systems.

Accompanying the rising number of technical products, the amount of technical documentation has rapidly increased over the last decades. Fearing customer complaints about wrong usage and damage claims resulting

from bad or badly understood instructions, companies have begun to focus increasingly on the quality of technical documentation, at the same time targeting the international market. Advances in natural language processing lead to the development of authoring support software, which assists the writer of technical documentation to use vocabulary and sentence structures consistent with certain rules and (corporate) terminology restrictions. As Polish is rarely a source language in such applications, no generic authoring system has been built especially for Polish.

Besides spell checkers and authoring support, language checking is also important in the field of computer-assisted language learning and is applied to automatically correct queries sent to web search engines, e.g., Google's 'Did you mean...' suggestions.

4.2.2 Web Search

Searching the Web, intranets or digital libraries is probably the most widely used yet largely underdeveloped language technology application today. The Google search engine, which started in 1998, now handles about 80% of all search queries [34]. The search interface and results page display has not significantly changed since the first version. In the current version, Google offers spelling correction for misspelled words and incorporates basic semantic search capabilities that can improve search accuracy by analysing the meaning of terms in a search query context [35]. The Google success story shows that a large volume of data and efficient indexing techniques can deliver satisfactory results using a statistical approach to language processing.

However, for a more sophisticated request for information, integrating deeper linguistic knowledge is essential. In research labs, experiments using machine-readable thesauri and ontological language resources like WordNet (or the Polish equivalent, Słowsieć – [36, 37]) have shown improvements by allowing to find

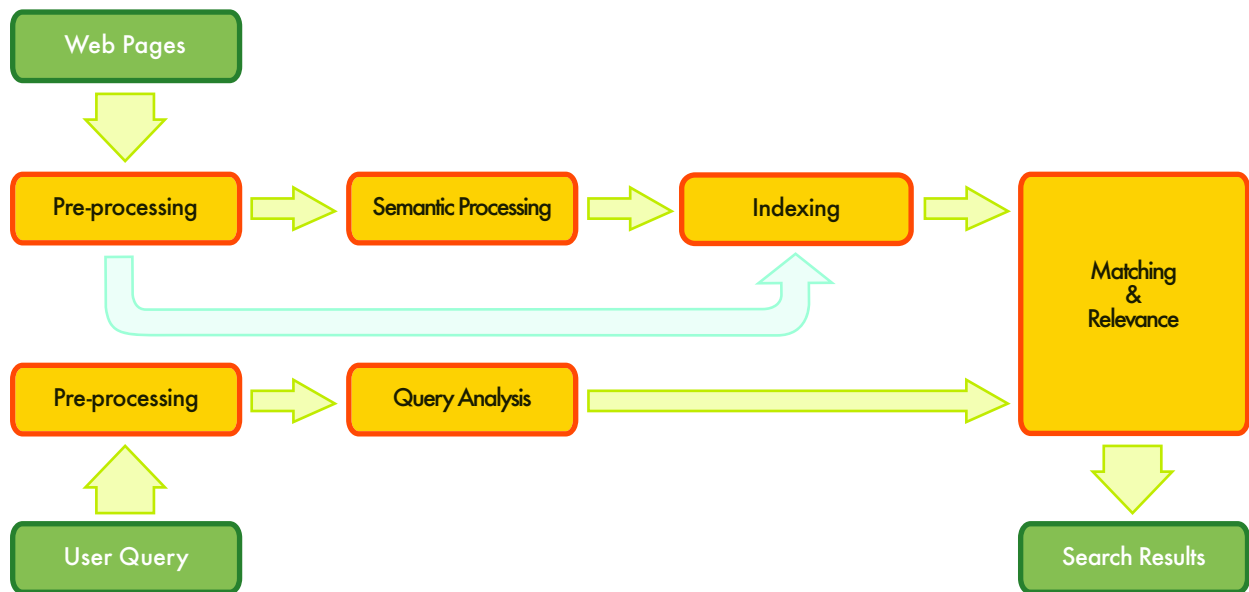
a page on the basis of synonyms of the search terms (e.g., “energia atomowa”, “energia jądrowa”, “energia nuklearna”, etc.) and even more loosely related terms.

The next generation of search engines will have to include much more sophisticated language technology.

The next generation of search engines will have to include much more sophisticated language technology, especially to deal with queries consisting of a question or other sentence type rather than a list of keywords. For the query, *Give me a list of all companies that were taken over by other companies in the last five years*, a syntactic as well as **semantic analysis** is required. The system also needs to provide an index to quickly retrieve relevant documents. A satisfactory answer will require syntactic parsing to analyse the grammatical structure of the sentence and determine that the user wants companies that have been acquired, rather than companies that have acquired other companies. For the expression *last five years*, the system needs to determine the relevant range of years, taking into account the present year. The query then needs to be matched against a huge amount of unstructured data to find the pieces of information that are relevant to the user's request. This process is called information retrieval, and involves searching and ranking relevant documents. To generate a list of companies, the system also needs to recognise a particular string of words in a document represents a company name, using a process called named entity recognition.

A more demanding challenge is matching a query in one language with documents in another language. Cross-lingual information retrieval involves automatically translating the query into all possible source languages and then translating the results back into the user's target language.

Now that data is increasingly found in non-textual formats, there is a need for services that deliver multime-

4: Web search

dia information retrieval by searching images, audio files and video data. In the case of audio and video files, a speech recognition module must convert the speech content into text (or into a phonetic representation) that can then be matched against a user query.

In Poland, SMEs like Carrot Search in Poznań successfully develop and apply search technologies that are able to provide more structured information than standard engines like Google by clustering the results in a language-sensitive way. Polish search engines include NetSprint and Szukacz. The latter contains a Polish thesaurus and stemmer, which enhances the search results.

4.2.3 Speech Interaction

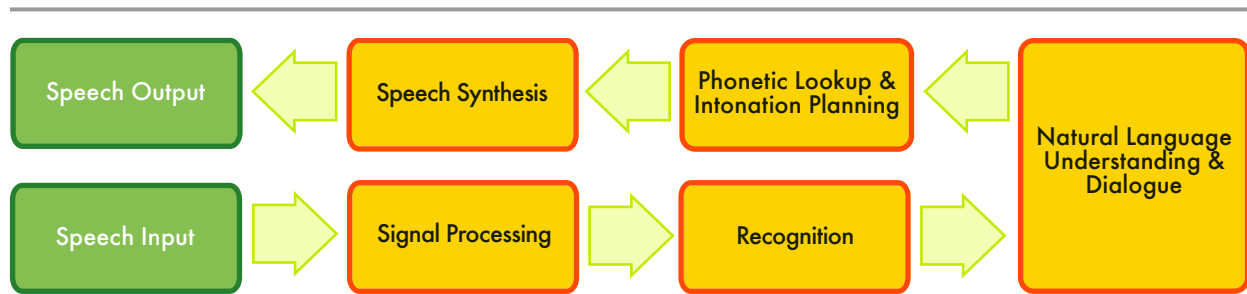
Speech interaction technology is used to create interfaces that enable users to interact in spoken language instead of using a graphical display, keyboard and mouse. Today, these voice user interfaces (VUI) are used for partially or fully automated telephone services provided by companies to customers, employees or partners. Business domains that rely heavily on VUIs in-

clude banking, supply chain, public transportation, and telecommunications. Other uses of speech interaction technology include interfaces to car navigation systems and the use of spoken language as an alternative to the graphical or touchscreen interfaces in smartphones.

Speech interaction technology comprises four technologies:

1. Automatic **speech recognition** (ASR) determines which words are actually spoken in a given sequence of sounds uttered by a user.
2. Natural language understanding analyses the syntactic structure of a user's utterance and interprets it according to the system in question.
3. Dialogue management determines which action to take given the user input and system functionality.
4. **Speech synthesis** (text-to-speech or TTS) transforms the system's reply into sounds for the user.

One of the major challenges of ASR systems is to accurately recognise the words a user utters. This means re-

5: Speech-based dialogue system

stricting the range of possible user utterances to a limited set of keywords, or manually creating language models that cover a large range of natural language utterances. Using machine learning techniques, language models can also be generated automatically from **speech corpora**, i. e., large collections of speech audio files and text transcriptions. Restricting utterances usually forces people to use the voice user interface in a rigid way and can damage user acceptance; but the creation, tuning and maintenance of rich language models will significantly increase costs. VUIs that employ language models and initially allow a user to express their intent more flexibly – prompted by a *How may I help you?* greeting – tend to be automated and are better accepted.

For the output part of a VUI, companies tend to use utterances pre-recorded of professional – ideally corporate – speakers a lot. For static utterances, in which the wording does not depend on the particular contexts of use or the personal data of the given user, this will result in a rich user experience. However, the more dynamic content an utterance needs to consider, the more user experience may suffer from a poor prosody resulting from concatenating single audio files. In contrast, today's TTS systems prove superior, though optimisable, regarding the prosodic naturalness of dynamic utterances.

Regarding the market for speech interaction technology, the last decade underwent a strong standardisation

of the interfaces between the different technology components, as well as by standards for creating particular software artefacts for a given application. There also has been strong market consolidation within the last ten years, particularly in the field of ASR and TTS. Here, the national markets in the G20 countries – i. e., economically strong countries with a considerable population – are dominated by less than 5 players worldwide, with *Nuance* and *Loquendo* being the most prominent ones in Europe.

Speech interaction is the basis for interfaces that allow a user to interact with spoken language.

On the Polish TTS market, the most successful company is *Ivona* which offers products for other languages as well. However, for languages with a smaller number of speakers, commercially employable ASR and TTS products sometimes do not even exist. Regarding dialogue management technology and know-how, markets are strongly dominated by national players, which are usually SMEs. Today's key players in Poland are *PrimeSpeech* and *Skrybot*. Rather than exclusively relying on a product business based on software licenses, these companies have positioned themselves mostly as full-service providers that offer the creation of VUIs as a system integration service. Finally, within the domain of *speech* interaction, a genuine market for the linguis-

tic core technologies for syntactic and semantic analysis does not exist yet.

As for the actual employment of VUIs, demand in Poland has strongly increased within the last 5 years. This tendency has been driven by end customers' increasing demand for customer self-service and the considerable cost optimisation aspect of automated telephone services, as well as by a significantly increased acceptance of spoken language as a modality for man-machine interaction.

Looking beyond today's state of technology, there will be significant changes due to the spread of smartphones as a new platform for managing customer relationships – in addition to the telephone, Internet, and email channels. This tendency will also affect the employment of technology for speech interaction. On the one hand, demand for telephony-based VUIs will decrease, on the long run. On the other hand, the usage of spoken language as a user-friendly input modality for smartphones will gain significant importance. This tendency is supported by the observable improvement of speaker independent speech recognition accuracy for speech dictation services that are already offered as centralised services to smartphone users. Given this 'outsourcing' of the recognition task to the infrastructure of applications, the application-specific employment of linguistic core technologies will supposedly gain importance compared to the present situation.

4.2.4 Machine Translation

The idea of using digital computers for translation of natural languages came up in 1946 by A. D. Booth and was followed by substantial funding for research in this area in the 1950s and beginning again in the 1980s. Yet **machine translation** (MT) still cannot meet its initial promise of across-the-board automated

The most basic approach to machine translation is the automatic replacement of the words in a text written in

one natural language with the equivalent words of another language. This can be useful in subject domains that have a very restricted, formulaic language such as weather reports. translation.

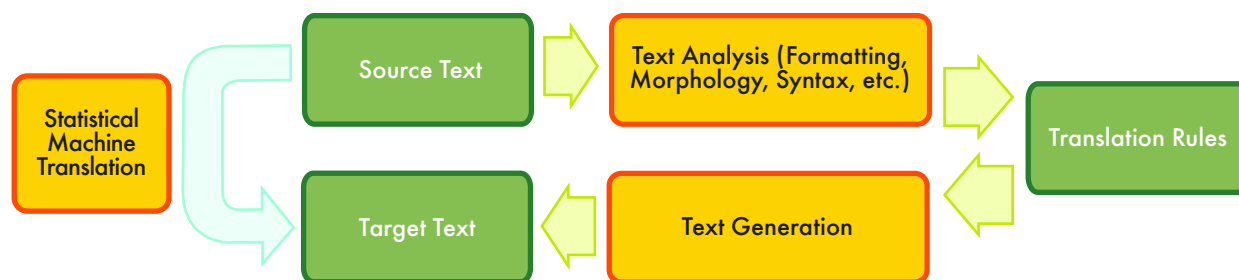
At its basic level, Machine Translation simply substitutes words in one natural language with words in another language.

However, in order to produce a good translation of less restricted texts, larger text units (phrases, sentences, or even whole passages) need to be matched to their closest counterparts in the target language. The major difficulty is that human language is ambiguous. Ambiguity creates challenges on multiple levels, such as word sense disambiguation at the lexical level (a *jaguar* is a brand of car or an animal) or the assignment of case on the syntactic level, for example:

- Policjant zauważył samochód w zaroślach. [*The policeman observed the car in the bush.*]
- Policjant zauważył samochód w okularach. [*The policeman observed the car through his glasses.*]

One way to build an MT system is to use linguistic rules. For translations between closely related languages, a translation using direct substitution may be feasible in cases such as the above example. However, rule-based (or linguistic knowledge-driven) systems often analyse the input text and create an intermediary symbolic representation from which the target language text can be generated. The success of these methods is highly dependent on the availability of extensive lexicons with morphological, syntactic, and semantic information, and large sets of grammar rules carefully designed by skilled linguists. This is a very long and therefore costly process.

In the late 1980s when computational power increased and became cheaper, interest in statistical models for

6: Machine translation (left: statistical; right: rule-based)

machine translation began to grow. Statistical models are derived from analysing bilingual text corpora, **parallel corpora**, such as the Europarl parallel corpus, which contains the proceedings of the European Parliament in 21 European languages. Given enough data, statistical MT works well enough to derive an approximate meaning of a foreign language text by processing parallel versions and finding plausible patterns of words. Unlike knowledge-driven systems, however, statistical (or data-driven) MT systems often generate ungrammatical output. Data-driven MT is advantageous because less human effort is required, and it can also cover special particularities of the language (e. g., idiomatic expressions) that are often ignored in knowledge-driven systems.

The strengths and weaknesses of knowledge-driven and data-driven machine translation tend to be complementary, so that nowadays researchers focus on hybrid approaches that combine both methodologies. One such approach uses both knowledge-driven and data-driven systems, together with a selection module that decides on the best output for each sentence. However, results for sentences longer than, say, 12 words, will often be far from perfect. A more effective solution is to combine the best parts of each sentence from multiple outputs; this can be fairly complex, as corresponding parts of multiple alternatives are not always obvious and need to be aligned.

For Polish, machine translation is challenging. The free word order poses problems for analysis, and extensive inflection is a challenge for generating words with proper gender and case markings.

Machine Translation is particularly challenging for the Polish language.

The leading MT system for Polish is TranslatICA (Poleng) and it is widely available. Poleng works with the PWN Scientific Publishers and uses its extensive dictionaries, including the Oxford PWN English/Polish dictionary. TranslatICA is **rule-based** and supports Polish, English, German, and Russian. While there is significant research in this technology in national and international contexts, data-driven and hybrid systems have been less successful in business than in research so far.

However, generic **statistical** MT systems such as Google Translate and Bing support Polish to a considerable degree, especially in translation from and into English. Nevertheless, for other language pairs the performance is low and the results are far from understandable, sometimes even ridiculous. This is due to the scarcity of the parallel corpora that are used to train statistical MT. Provided good adaptation in terms of user-specific terminology and workflow integration, the use of MT can increase productivity significantly. Special systems for interactive translation support were developed, e. g.,

at Poleng (TranslAide) and Studio Gambit (TIGER). There are also smaller SMEs offering Computer-Aided Translation (CAT) tools, such as Cafetran. A special MT system, Thetos, was built to translate Polish into sign language for the hearing impaired.

The quality of MT systems is still considered to have huge improvement potential. Challenges include the adaptability of the language resources to a given subject domain or user area and the integration into existing workflows with term bases and translation memories. In addition, most of the current systems are English-centred and support only a few languages combinations from and into Polish, which leads to frictions in the total translation workflow, and, e. g., forces MT users to learn different lexicon coding tools for different systems.

Evaluation campaigns help to compare the quality of MT systems, the different approaches and the status of the systems for different language pairs. Figure 7 (p. 27), prepared by the Euromatrix+ project, shows the pairwise performances obtained for 22 of the 23 EU languages (Irish was not compared). The results are ranked according to a BLEU score, which indicates higher scores for better translations [39]. A human translator would normally achieve a score of around 80 points. The best results (in green and blue) were achieved by languages that benefit from a considerable research effort in coordinated programmes and the existence of many parallel corpora (e. g., English, French, Dutch, Spanish and German). The languages with poorer results are shown in red. These languages either lack such development efforts or are structurally very different from other languages (e. g., Hungarian, Maltese and Finnish).

4.3 LANGUAGE TECHNOLOGY 'BEHIND THE SCENES'

Building language technology applications involves a range of subtasks that do not always surface at the level

of interaction with the user, but they provide significant service functionalities “behind the scenes” of the system in question. They all form important research issues that have now evolved into individual sub-disciplines of computational linguistics.

Question answering, for example, is an active area of research for which annotated corpora have been built and scientific competitions have been initiated. The concept of question answering goes beyond keyword-based searches (in which the search engine responds by delivering a collection of potentially relevant documents) and enables users to ask a concrete question to which the system provides a single answer. For example:

Question: How old was Neil Armstrong when he stepped on the moon?

Answer: 38.

While question answering is obviously related to the core area of web search, it is nowadays an umbrella term for such research issues as which different types of questions exist, and how they should be handled; how a set of documents that potentially contain the answer can be analysed and compared (do they provide conflicting answers?); and how specific information (the answer) can be reliably extracted from a document without ignoring the context.

Question answering is in turn related to information extraction (IE), an area that was extremely popular and influential when computational linguistics took a statistical turn in the early 1990s. IE aims to identify specific pieces of information in specific classes of documents, such as the key players in company takeovers as reported in newspaper stories. Another common scenario that has been studied is reports on terrorist incidents. The task here consists of mapping appropriate parts of the text to a template that specifies the perpetrator, target, time, location and results of the incident. Domain-specific template-filling is the central

characteristic of IE, which makes it another example of a “behind the scenes” technology that forms a well-demarcated research area, which in practice needs to be embedded into a suitable application environment.

Language technology applications often provide significant service functionalities behind the scenes of larger software systems.

Text summarisation and **text generation** are two borderline areas that can act either as standalone applications or play a supporting role. Summarisation attempts to give the essentials of a long text in a short form, and is one of the features available in Microsoft Word. It mostly uses a statistical approach to identify the “important” words in a text (i. e., words that occur very frequently in the text in question but less frequently in general language use) and determine which sentences contain the most of these “important” words. These sentences are then extracted and put together to create the summary. In this very common commercial scenario, summarisation is simply a form of sentence extraction, and the text is reduced to a subset of its sentences. An alternative approach, for which some research has been carried out, is to generate brand *new* sentences that do not exist in the source text. This requires a certain amount of deeper understanding of the text and therefore is much less robust. All in all, a text generator is in most cases not a stand-alone application but is embedded into a larger software environment, such as the clinical information system where patient data is collected, stored and processed, and report generation is just one of many functionalities.

For the Polish language, research in most text technologies is much less developed than for the English language.

For Polish, the situation in all these research areas is much less developed than it is for English, where since the 1990s QA, IE, and summarisation have been the subject of numerous open competitions, primarily those organized by DARPA/NIST in the United States. These have significantly improved the state of the art, but the focus has always been on English; some competitions have added multilingual tracks, but Polish was never prominent. Accordingly, there are hardly any annotated corpora or other resources for these tasks. Summarisation systems, when using purely statistical methods, are often to a good extent language-independent, and thus some research prototypes are available. For text generation, reusable components have traditionally been limited to the surface realisation modules (the “generation grammars”); again, most of the available software is designed for English. Prototype implementations of text generation were created during the development of MT system that translated Polish into sign language.

There are other fields in which linguistic technology is being applied. One of them is plagiarism detection, which uses language-independent technologies but may be enhanced with search for simple paraphrases of the text. The most popular Polish application in this field is the web-based system plagiat.pl, used in most higher education institutions to ensure originality of master’s theses, as well as to detect document copyright infringement on the web.

4.4 LT PROJECTS

One of the earliest significant projects in computational linguistics was the creation of the corpus of frequency dictionary of contemporary Polish by an interdisciplinary team of researchers from the University of Warsaw. The original purpose of the corpus was to create a general frequency dictionary of contemporary Polish. The work started in 1967. Partial results were pub-

lished between 1972 and 1977, the completed dictionary in 1990. The corpus was later augmented in various respects, both by manual editing and automated procedures. Its design is comparable to the Brown corpus of English.

The early efforts included projects that aimed at the creation of a representative Polish morphological dictionary. One such project was POLEX (1993–1996) at Adam Mickiewicz University; another was Słownik Gramatyczny Języka Polskiego [42] that is included in the current state-of-the-art morphological analyser for Polish, Morfeusz. In 2008, an important project plWordNet coordinated by Wrocław University of Technology (Institute of Applied Informatics) [37, 36], with the cooperation of Adam Mickiewicz University (POLNET project), was started in order to build the first Polish wordnet. The resulting wordnet is one of the biggest in the world (the coverage in some categories is larger than in Princeton WordNet), and numerous innovative semi-automatic methods were used to discover meaning relations on the basis of linguistic corpora.

Another important corpus project was the IPI PAN corpus created in early 2000s at the Institute of Computer Science of the Polish Academy of Sciences (ICS PAS). It was the first comprehensible corpus to be available on the web for Polish [43]. At the same time, PWN scientific publishers developed their own corpus to be used for dictionary research, while at the University of Łódź, a corpus was built in the Pelcra project. In the next decade, a follow-up project, the National Corpus of Polish [44] was started by these three institutions and Institute of Polish Language (Cracow) and it already included some data from their existing resources. The goal of the project is to create the biggest Polish compiled from a pool of over 1 billion words with a manually annotated 1-million-word part (on several levels). These annotations will make it possible to prepare other linguistic resources from it. For example, a project was

started to build the first Treebank for Polish using the grammatical annotations from the NKJP corpus.

Two projects in discourse processing, LUNA (ICS PAS) and POLINT-112-SMS (Adam Mickiewicz University) were started in the first decade of 2000s, to gather spoken language corpora and develop methods in discourse processing for Polish. The vision of LUNA was to improve automated telephone systems allowing easy human-machine interactions through spontaneous and unconstrained speech. POLINT-112-SMS is focused on information management in emergency situations. The input data for the system are human-generated text messages (SMS). They are processed to support decisions in a crisis management centre. One of the parts of the project is a dialogue maintenance module.

Polish institutions are also involved in the ongoing CLARIN project and contribute to the efforts on the technological infrastructure for language resources and tools, and in FLaReNet, a European forum to facilitate interaction among language resources stakeholders. They are also active in META-NET project.

There are also at least 2 large ongoing projects financed by the EU under the Innovative Economy Programme (ATLAS and NEKST), and numerous other research projects in language technology, including the ones in the Framework Programme.

More financial means are necessary to support projects aiming at developing more sophisticated LT, language corpora and other language resources.

4.5 LT RESEARCH AND EDUCATION

Poland has a number of excellent centres active in the field of language technology and computational linguistics. Currently, at least 12 Polish universities and research centres are active in the field. Many of them offer courses in the field of language technology [45].

Apart from the universities, major research projects are carried out by the language technology group of the Institute of the Computer Sciences of the Polish Academy of Sciences (ICS PAS).

Polish associations active in the field of language technology are Polskie Towarzystwo Informatyczne and Polskie Towarzystwo Fonetyczne.

LT as a field of research faces the following problems:

- Since researchers are part of different communities they meet in several separate conferences and have different meetings and boards. Hence, there is no single conference at which one can meet all stakeholders.
- Computational linguistics is still seen as an ‘exotic’ topic, which has not acquired a fixed place in the faculty system yet, and hence is located in different faculties, e. g., the computer science faculties or in the humanities.
- Research topics dealt with are overlapping only partially.

4.6 AVAILABILITY OF TOOLS AND RESOURCES

Figure 7 provides a rating for language technology support for the Polish language. This rating of existing tools and resources was generated by leading experts in the field who provided estimates based on a scale from 0 (very low) to 6 (very high) using seven criteria.

The key results for Polish language technology can be summed up as follows:

- For Polish, discourse corpora or advanced discourse processing are not widely available. Multimodal corpora are in preparation.
- Many of the resources lack standardization, i. e., even if they exist, sustainability is not given; concerted

programs and initiatives are needed to standardise data and interchange formats.

- Semantics is more difficult to process than syntax; text semantics is more difficult to process than word and sentence semantics.
- The more semantics a tool takes into account, the more difficult it is to find the right data; more efforts for supporting deep processing are needed.
- Standards do exist for semantics in the sense of world knowledge (RDF, OWL, etc.); they are, however, not easily applicable to NLP tasks.
- Speech processing, specially speech synthesis, is currently more mature than NLP for written text.
- Research was successful in designing particular high quality software, but it is nearly impossible to come up with sustainable and standardized solutions given the current funding situations.
- Polish lacks large, balanced and more easily available parallel corpora, including large parallel corpora for related languages such as Czech or Polish.
- For many purposes, bilingual and multilingual dictionaries that include not only translations but also valency information seem indispensable. These need to be built, as standard dictionaries usually omit this kind of annotation.
- Large and widely available ontological resources for Polish are needed for many applications. Currently available ontologies are relatively small, based on OpenCyc or on Polish OpenThesaurus. A Polish version of DBPedia is in preparation.

4.7 CROSS-LANGUAGE COMPARISON

The current state of LT support varies considerably from one language community to another. In order to compare the situation between languages, this section will

	Quantity	Availability	Quality	Coverage	Maturity	Sustainability	Adaptability
Language Technology: Tools, Technologies and Applications							
Speech Recognition	1	2	3	4	3	2	4
Speech Synthesis	4	3	6	5	4	4	3
Grammatical analysis	4	4,5	4,5	4,5	4	4	3
Semantic analysis	1	1	3	1	1	2	2
Text generation	1	1	1	1	1	1	2
Machine translation	3	4	3	3	3	4	3
Language Resources: Resources, Data and Knowledge Bases							
Text corpora	3	2	4	4	5	5	3
Speech corpora	1	0	3	3	2	2	2
Parallel corpora	3	1	4	4	5	5	5
Lexical resources	3	3	4	4	4	4	3
Grammars	3	2	4	4	3	2	2

7: State of language technology support for Polish

present an evaluation based on two sample application areas (machine translation and speech processing) and one underlying technology (text analysis), as well as basic resources needed for building LT applications. The languages were categorised using the following five-point scale:

1. Excellent support
2. Good support
3. Moderate support
4. Fragmentary support
5. Weak or no support

LT support was measured according to the following criteria:

Speech Processing: Quality of existing speech recognition technologies, quality of existing speech synthesis

technologies, coverage of domains, number and size of existing speech corpora, amount and variety of available speech-based applications.

Machine Translation: Quality of existing MT technologies, number of language pairs covered, coverage of linguistic phenomena and domains, quality and size of existing parallel corpora, amount and variety of available MT applications.

Text Analysis: Quality and coverage of existing text analysis technologies (morphology, syntax, semantics), coverage of linguistic phenomena and domains, amount and variety of available applications, quality and size of (annotated) text corpora, quality and coverage of lexical resources (e. g., WordNet) and grammars.

Resources: Quality and size of existing text corpora, speech corpora and parallel corpora, quality and coverage of existing lexical resources and grammars.

4.8 CONCLUSIONS

In this series of white papers, we have made an important effort by assessing the language technology support for 30 European languages, and by providing a high-level comparison across these languages. By identifying the gaps, needs and deficits, the European language technology community and its related stakeholders are now in a position to design a large scale research and development programme aimed at building a truly multilingual, technology-enabled communication across Europe.

The results of this white paper series show that there is a dramatic difference in language technology support between the various European languages. While there are good quality software and resources available for some languages and application areas, others, usually smaller languages, have substantial gaps. Many languages lack basic technologies for text analysis and the essential resources. Others have basic tools and resources but the implementation of for example semantic methods is still far away. Therefore a large-scale effort is needed to attain the ambitious goal of providing

high-quality language technology support for all European languages, for example through high quality machine translation.

There is also a lack of continuity in research and development funding. Short-term coordinated programmes tend to alternate with periods of sparse or zero funding. In addition, there is an overall lack of coordination with programmes in other EU countries and at the European Commission level.

We can therefore conclude that there is a desperate need for a large, coordinated initiative focused on overcoming the differences in language technology readiness for European languages as a whole.

The long term goal of META-NET is to enable the creation of high-quality language technology for all languages. This requires all stakeholders – in politics, research, business, and society – to unite their efforts. The resulting technology will help tear down existing barriers and build bridges between Europe's languages, paving the way for political and economic unity through cultural diversity.

Excellent support	Good support	Moderate support	Fragmentary support	Weak/no support
	English	Czech Dutch Finnish French German Italian Portuguese Spanish	Basque Bulgarian Catalan Danish Estonian Galician Greek Hungarian Irish Norwegian Polish Serbian Slovak Slovene Swedish	Croatian Icelandic Latvian Lithuanian Maltese Romanian

8: Speech processing: state of language technology support for 30 European languages

Excellent support	Good support	Moderate support	Fragmentary support	Weak/no support
	English	French Spanish	Catalan Dutch German Hungarian Italian Polish Romanian	Basque Bulgarian Croatian Czech Danish Estonian Finnish Galician Greek Icelandic Irish Latvian Lithuanian Maltese Norwegian Portuguese Serbian Slovak Slovene Swedish

9: Machine translation: state of language technology support for 30 European languages

Excellent support	Good support	Moderate support	Fragmentary support	Weak/no support
	English	Dutch French German Italian Spanish	Basque Bulgarian Catalan Czech Danish Finnish Galician Greek Hungarian Norwegian Polish Portuguese Romanian Slovak Slovene Swedish	Croatian Estonian Icelandic Irish Latvian Lithuanian Maltese Serbian

10: Text analysis: state of language technology support for 30 European languages

Excellent support	Good support	Moderate support	Fragmentary support	Weak/no support
	English	Czech Dutch French German Hungarian Italian Polish Spanish Swedish	Basque Bulgarian Catalan Croatian Danish Estonian Finnish Galician Greek Norwegian Portuguese Romanian Serbian Slovak Slovene	Icelandic Irish Latvian Lithuanian Maltese

11: Speech and text resources: State of support for 30 European languages

ABOUT META-NET

META-NET is a Network of Excellence partially funded by the European Commission. The network currently consists of 54 research centres in 33 European countries [46]. META-NET forges META, the Multilingual Europe Technology Alliance, a growing community of language technology professionals and organisations in Europe. META-NET fosters the technological foundations for a truly multilingual European information society that:

- makes communication and cooperation possible across languages;
- grants all Europeans equal access to information and knowledge regardless of their language;
- builds upon and advances functionalities of networked information technology.

The network supports a Europe that unites as a single digital market and information space. It stimulates and promotes multilingual technologies for all European languages. These technologies support automatic translation, content production, information processing and knowledge management for a wide variety of subject domains and applications. They also enable intuitive language-based interfaces to technology ranging from household electronics, machinery and vehicles to computers and robots. Launched on 1 February 2010, META-NET has already conducted various activities in its three lines of action META-VISION, META-SHARE and META-RESEARCH.

META-VISION fosters a dynamic and influential stakeholder community that unites around a shared vision and a common strategic research agenda (SRA).

The main focus of this activity is to build a coherent and cohesive LT community in Europe by bringing together representatives from highly fragmented and diverse groups of stakeholders. The present White Paper was prepared together with volumes for 29 other languages. The shared technology vision was developed in three sectorial Vision Groups. The META Technology Council was established in order to discuss and to prepare the SRA based on the vision in close interaction with the entire LT community.

META-SHARE creates an open, distributed facility for exchanging and sharing resources. The peer-to-peer network of repositories will contain language data, tools and web services that are documented with high-quality metadata and organised in standardised categories. The resources can be readily accessed and uniformly searched. The available resources include free, open source materials as well as restricted, commercially available, fee-based items.

META-RESEARCH builds bridges to related technology fields. This activity seeks to leverage advances in other fields and to capitalise on innovative research that can benefit language technology. In particular, the action line focuses on conducting leading-edge research in machine translation, collecting data, preparing data sets and organising language resources for evaluation purposes; compiling inventories of tools and methods; and organising workshops and training events for members of the community.

office@meta-net.eu – <http://www.meta-net.eu>

BIBLIOGRAFIA REFERENCES

- [1] Aljoscha Burchardt, Markus Egg, Kathrin Eichler, Brigitte Krenn, Jörn Kreutel, Annette Leßmöllmann, Georg Rehm, Manfred Stede, Hans Uszkoreit, and Martin Volk. *Die Deutsche Sprache im Digitalen Zeitalter – The German Language in the Digital Age*. META-NET White Paper Series. Georg Rehm and Hans Uszkoreit (Series Editors). Springer, 2012.
- [2] Rada Języka Polskiego. Kampania społeczna „Ojczysty – dodaj do ulubionych” (Council for Polish Language. Social campaign ”Native – add to Favorites!”). http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1329:ojczysty-dodaj-do-ulubionych&catid=82:przedsiwzicia-promujce-polszczyzn.
- [3] Aljoscha Burchardt, Georg Rehm, and Felix Sasaki. The Future European Multilingual Information Society – Vision Paper for a Strategic Research Agenda, 2011. <http://www.meta-net.eu/vision/reports/meta-net-vision-paper.pdf>.
- [4] Directorate-General Information Society & Media of the European Commission. User Language Preferences Online, 2011. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_313_en.pdf.
- [5] European Commission. Multilingualism: an Asset for Europe and a Shared Commitment, 2008. http://ec.europa.eu/languages/pdf/comm2008_en.pdf.
- [6] Directorate-General of the UNESCO. Intersectoral Mid-term Strategy on Languages and Multilingualism, 2007. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001503/150335e.pdf>.
- [7] Directorate-General for Translation of the European Commission. Size of the Language Industry in the EU, 2009. <http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies>.
- [8] Translation Centre for the Bodies of the European Union. Our EU Languages. <http://cdt.europa.eu/EN/whoware/Pages/OurEULanguages.aspx>.
- [9] EFNIL European Federation of National Institutions for Languages. Poland. Legal framework, 2009. <http://www.efnil.org/documents/language-legislation-version-2007/poland/poland>.
- [10] Główny Urząd Statystyczny (Central Statistical Office). *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych (The results of the Census 2011)*. Warszawa, 2012. http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_lu_nps2011_wyniki_nsp2011_22032012.pdf.

- [11] Walery Pisarek. *The Polish Language*. Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN, Warszawa, 2007. http://www.rjp.pan.pl/images/stories/pliki/broszury/jp_angielski.pdf.
- [12] Władysław Chłopicki and Jerzy Świątek. *Angielski w polskiej reklamie (English in Polish Advertising)*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2000.
- [13] Poradnia językowa PWN (Linguistic counseling of the PWN publishers). <http://poradnia.pwn.pl>.
- [14] Jerzy Bralczyk. *Słowo o słowie (A word about words)*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2009.
- [15] Jan Grzenia. *Komunikacja językowa w Internecie (Linguistic Communication over the Internet)*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2006.
- [16] Marek Łaziński. *O panach i paniach (On Sirs and Madams)*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2006.
- [17] Jan Mazur, editor. *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian (Vocabulary of Polish during the Transformation Period)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2000.
- [18] Jerzy Bralczyk and Katarzyna Mosiołek-Kłosińska, editors. *Zmiany w publicznych zwyczajach językowych (Changes in Public Linguistic Conventions)*. Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN, Warszawa, 2001.
- [19] OECD. *PISA 2009 Results: Overcoming Social Background – Equity in Learning Opportunities and Outcomes (Volume II)*. OECD, 2010. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091504-en>.
- [20] Rzeczpospolita. 16,3 miliona internautów w Polsce (16.3 million users of the Internet in Poland), 19.04 2011. <http://www.rp.pl/artykul/645517.html>.
- [21] List of Wikipedias. http://meta.wikimedia.org/wiki/List_of_Wikipedias.
- [22] Krajowy Rejestr Domen, 2011. <http://www.dns.pl/zonstats.html>.
- [23] eBrand Services. Updates to Country Code and Generic Top Level Domains. <http://www.ebrandservices.com/welcome-to-e-brand-services,130.html>.
- [24] Ling.pl. <http://ling.pl>.
- [25] Daniel Jurafsky and James H. Martin. *Speech and Language Processing (2nd Edition)*. Prentice Hall, 2009.
- [26] Christopher D. Manning and Hinrich Schütze. *Foundations of Statistical Natural Language Processing*. MIT Press, 1999.
- [27] Language Technology World (LT World). <http://www.lt-world.org>.
- [28] Ronald Cole, Joseph Mariani, Hans Uszkoreit, Giovanni Battista Varile, Annie Zaenen, and Antonio Zampolli, editors. *Survey of the State of the Art in Human Language Technology (Studies in Natural Language Processing)*. Cambridge University Press, 1998.

- [29] Agnieszka Mykowiecka. *Inżynieria lingwistyczna: komputerowe przetwarzanie tekstów w języku naturalnym (Linguistic Engineering: Computer Processing of Natural Language Texts)*. Wydawnictwo Polsko-Japońskiej Wyższej Szkoły Technik Komputerowych, Warszawa, 2007.
- [30] Computational Linguistics in Poland. <http://clip.ipipan.waw.pl>.
- [31] Jerrold H. Zar. Candidate for a Pullet Surprise. *Journal of Irreproducible Results*, page 13, 1994.
- [32] LanguageTool. Style and Grammar Checker. <http://www.languagetool.org>.
- [33] Marcin Miłkowski. Developing an open-source, rule-based proofreading tool. *Software: Practice and Experience*, 40(7):543–566, 2010.
- [34] Spiegel Online. Google zieht weiter davon (Google is still leaving everybody behind), 2009. <http://www.spiegel.de/netzwelt/web/0,1518,619398,00.html>.
- [35] Juan Carlos Perez. Google Rolls out Semantic Search Capabilities, 2009. http://www.pcworld.com/businesscenter/article/161869/google_rolls_out_semantic_search_capabilities.html.
- [36] Słowośieć. <http://www.plwordnet.pwr.wroc.pl/main/>.
- [37] Maciej Piasecki, Stanisław Szpakowicz, and Bartosz Broda. *A Wordnet from the Ground Up*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, 2009.
- [38] Krzysztof Jassem. *Przetwarzanie tekstów polskich w systemie tłumaczenia automatycznego POLENG (Processing of Polish Texts in the Machine Translation System POLENG)*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 2006.
- [39] Kishore Papineni, Salim Roukos, Todd Ward, and Wei-Jing Zhu. BLEU: A Method for Automatic Evaluation of Machine Translation. In *Proceedings of the 40th Annual Meeting of ACL*, Philadelphia, PA, 2002.
- [40] Philipp Koehn, Alexandra Birch, and Ralf Steinberger. 462 Machine Translation Systems for Europe. In *Proceedings of MT Summit XII*, 2009.
- [41] Serwis plagiat.pl. <http://plagiat.pl>.
- [42] Zygmunt Saloni; Włodzimierz Gruszczyński; Marcin Woliński and Robert Wołosz. *Słownik gramatyczny jezyka polskiego: podstawy teoretyczne (Grammatical Dictionary of Polish)*. Wiedza Powszechna, Warszawa, 2007.
- [43] Korpus IPI (IPI Korpus). <http://korpus.pl>.
- [44] Narodowy Korpus Języka Polskiego (National Corpus of Polish). <http://www.nkjp.pl>.
- [45] Linguistic Engineering Research Centers in Poland. <http://clip.ipipan.waw.pl/Centers>.
- [46] Georg Rehm and Hans Uszkoreit. Multilingual Europe: A challenge for language tech. *MultiLingual*, 22(3):51–52, April/May 2011.

CZŁONKOWIE META-NET SIECI META-NET

META-NET MEMBERS

Austria	Austria	Zentrum für Translationswissenschaft, Universität Wien: Gerhard Budin
Belgia	Belgium	Computational Linguistics and Psycholinguistics Research Centre, Univ. of Antwerp: Walter Daelemans
		Centre for Processing Speech and Images, Univ. of Leuven: Dirk van Compernelle
Bulgaria	Bulgaria	Inst. for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences: Svetla Koeva
Chorwacja	Croatia	Inst. of Linguistics, Faculty of Humanities and Social Science, Univ. of Zagreb: Marko Tadić
Cypr	Cyprus	Language Centre, School of Humanities: Jack Burston
Czechy	Czech Republic	Inst. of Formal and Applied Linguistics, Charles Univ. in Prague: Jan Hajič
Dania	Denmark	Centre for Language Technology, Univ. of Copenhagen: Bolette Sandford Pedersen, Bente Maegaard
Estonia	Estonia	Inst. of Computer Science, Univ. of Tartu: Tiit Roosmaa, Kadri Vider
Finlandia	Finland	Comp. Cognitive Systems Research Group, Aalto Univ.: Timo Honkela
		Dept. of Modern Lang., Univ. of Helsinki: Kimmo Koskenniemi, Krister Lindén
Francja	France	Centre National de la Recherche Scientifique, Laboratoire d'Informatique pour la Mécanique et les Sciences de l'Ingénieur and Institute for Multilingual and Multimedia Information: Joseph Mariani
		Evaluations and Language Resources Distribution Agency: Khalid Choukri
Grecja	Greece	R. C. "Athena", Inst. for Language and Speech Processing: Stelios Piperidis
Hiszpania	Spain	Barcelona Media: Toni Badia, Maite Melero
		Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra: Núria Bel
		Aholab Signal Processing Laboratory, Univ. of the Basque Country: Inma Hernaez Rioja
		Center for Language and Speech Technologies and Applications, Universitat Politècnica de Catalunya: Asunción Moreno
		Dept. of Signal Processing and Communications, Univ. of Vigo: Carmen García Mateo
Holandia	Netherlands	Utrecht Inst. of Linguistics, Utrecht Univ.: Jan Odijk

		Computational Linguistics, Univ. of Groningen: Gertjan van Noord
Irlandia	Ireland	School of Computing, Dublin City Univ.: Josef van Genabith
Islandia	Iceland	School of Humanities, Univ. of Iceland: Eiríkur Rögnvaldsson
Litwa	Lithuania	Inst. of the Lithuanian Language: Jolanta Zabarskaitė
Luksemburg	Luxembourg	Arax Ltd.: Vartkes Goetcherian
Łotwa	Latvia	Tilde: Andrejs Vasiljevs
		Inst. of Mathematics and Computer Science, Univ. of Latvia: Inguna Skadiņa
Malta	Malta	Dept. Intelligent Computer Systems, Univ. of Malta: Mike Rosner
Niemcy	Germany	Language Technology Lab, DFKI: Hans Uszkoreit, Georg Rehm
		Human Language Technology and Pattern Recognition, RWTH Aachen Univ.: Hermann Ney
		Dept. of Computational Linguistics, Saarland Univ.: Manfred Pinkal
Norwegia	Norway	Dept. of Ling., Literary and Aesthetic Studies, Univ. of Bergen: Koenraad De Smedt
		Dept. of Informatics, Language Technology Group, Univ. of Oslo: Stephan Oepen
Polska	Poland	Inst. of Computer Science, Polish Academy of Sciences: Adam Przepiórkowski, Maciej Ogrodniczuk
		Univ. of Łódź: Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Piotr Pęzik
		Dept. of Computer Ling. and AI, Adam Mickiewicz Univ.: Zygmunt Vetulani
Portugalia	Portugal	Univ. of Lisbon: António Branco, Amália Mendes
		Spoken Language Systems Laboratory, Inst. for Systems Engineering and Computers: Isabel Trancoso
Rumunia	Romania	Research Inst. for AI, Romanian Academy of Sciences: Dan Tufiş
		Faculty of Computer Science, Univ. Alexandru Ioan Cuza of Iaşi: Dan Cristea
Serbia	Serbia	Univ. of Belgrade, Faculty of Mathematics: Duško Vitas, Cvetana Krstev, Ivan Obradović
		Pupin Institute: Sanja Vranes
Szwajcaria	Switzerland	Idiap Research Inst.: Hervé Bourlard
Szwecja	Sweden	Dept. of Swedish, Univ. of Gothenburg: Lars Borin
Słowacja	Slovakia	Ludovít Štúr Inst. of Linguistics, Slovak Academy of Sciences: Radovan Garabík
Słowenia	Slovenia	Jožef Stefan Institute: Marko Grobelnik
Wielka Brytania	UK	School of Computer Science, Univ. of Manchester: Sophia Ananiadou

Inst. for Language, Cognition and Computation, Center for Speech Technology Research, Univ. of Edinburgh: Steve Renals

Research Inst. of Informatics and Language Processing, Univ. of Wolverhampton: Ruslan Mitkov

Dept. of Computer Science, Univ. of Sheffield: Rob Gaizauskas

Węgry	Hungary	Research Inst. for Linguistics, Hungarian Academy of Sciences: Tamás Váradi
		Dept. of Telecommunications and Media Informatics, Budapest Univ. of Technology and Economics: Géza Németh, Gábor Olszky

Włochy	Italy	Consiglio Nazionale delle Ricerche, Istituto di Linguistica Computazionale "Antonio Zampolli": Nicoletta Calzolari
		Human Lang. Technology, Fondazione Bruno Kessler: Bernardo Magnini

Okolo 100 ekspertów ds. technologii językowych – przedstawicieli krajów i języków reprezentowanych w sieci META-NET – omawiało podstawowe rezultaty zawarte w raportach z serii META-NET, a także jego wydźwięk, na spotkaniu w Berlinie (Niemcy) w dniach 21–22 października 2011. – About 100 language technology experts – representatives of the countries and languages represented in META-NET – discussed and finalised the key results and messages of the White Paper Series at a meeting in Berlin, Germany, on October 21/22, 2011.

SERIA RAPORTÓW THE META-NET META-NET WHITE PAPER SERIES

angielski	English	English
baskijski	Basque	euskara
bułgarski	Bulgarian	български
chorwacki	Croatian	hrvatski
czeski	Czech	čeština
duński	Danish	dansk
estoński	Estonian	eesti
fiński	Finnish	suomi
francuski	French	français
galisyjski	Galician	galego
grecki	Greek	ελληνικά
hiszpański	Spanish	español
irlandzki	Irish	Gaeilge
islandzki	Icelandic	íslenska
kataloński	Catalan	catala
litewski	Lithuanian	lietuvių kalba
łotewski	Latvian	latviešu valoda
maltański	Maltese	Malti
niderlandzki	Dutch	Nederlands
niemiecki	German	Deutsch
norweski – bókmal	Norwegian Bokmal	bokmal
norweski – nynorsk	Norwegian Nynorsk	nynorsk
polski	Polish	polski
portugalski	Portuguese	portugues
rumuński	Romanian	română
serbski	Serbian	српски
słowacki	Slovak	slovenčina
słoweński	Slovene	slovenščina
szwedzki	Swedish	svenska
węgierski	Hungarian	magyar
włoski	Italian	italiano
